

Aalto-yliopisto
Kauppakorkeakoulu

Rahoitusinstrumenttien standardiuudistus - IFRS 9:n vaikutukset tilinpäätöksiin asiantuntijoiden mukaan

Laskentatoimi

Maisterin tutkinnon tutkielma

Ville Antikainen

2010

Aalto-yliopisto
Kauppakorkeakoulu

Rahoitusinstrumenttien standardiuudistus – IFRS 9:n vaikutukset tilinpäätöksiin asiantuntijoiden mukaan

Pro gradu -tutkielma
Ville Antikainen
Syksy 2010
Laskentatoimi

Hyväksytty laskentatoimen ja rahoituksen laitoksella ___ / ___ 20__ arvosanalla

Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu
Pro Gradu -tutkielma
Ville Antikainen

Tiivistelmä
6. joulukuuta 2010

RAHOITUSINSTRUMENTTIEN STANDARDIUUDISTUS – IFRS 9:N VAIKUTUKSET TILINPÄÄTÖKSIIN ASiantuntijoiden MUKAAN

TUTKIELMAN TAVOITTEET

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten rahoitusvarojen luokittelu ja arvostaminen muuttuu IFRS 9:n myötä. Tähän liittyen keskeisenä tavoitteena on myös analysoida, kuinka onnistuneita muutokset ovat, mitä ongelmia niihin liittyy ja miten uusi sääntely vaikuttaa tilinpäätöksiin. Lisäksi tutkielman tavoitteena on tutkia rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista ja siihen liittyvää epävarmuutta.

LÄHDEAINEISTO

Päättökäsimenetelmä on haastattelututkimus, ja lähdeaineisto koostuu näin ollen haastateltujen asiantuntijoiden näkemyksistä. Tutkimuksessa haastatellaan viittä asiantuntijaa, jotka työskentelevät pankeissa, tilintarkastusyhtiöissä tai Finanssivalvonnassa.

TULOKSET

IFRS 9 sisältää merkittäviä muutoksia rahoitusinstrumenttien luokitteluun ja arvostamiseen. Olennaisin muutos on se, että rahoitusvaroja ei alkuperäisen arvostamisen jälkeen luokitella enää neljään eri kategoriaan, vaan kaikki rahoitusvarat tullaan luokittelemaan ja arvostamaan joko jaksotettuun hankintamenuun tai käypään arvoon. IFRS 9 ja sen tuoma liiketoimintamalli-ajattelu tukevat ainakin periaatteessa IASB:n tavoitetta yksinkertaistaa ja selkeyttää rahoitusvarojen luokittelua ja arvostamista. Standardi jättää kuitenkin yrityksille tulkinnanvaraa, ja pitää sisällään ratkaisuja, jotka eivät ole täysin johdonmukaisia.

IFRS 9 pitää sisällään elementtejä, jotka tukevat ajatusta käyvän arvon käytön lisääntymisestä ainakin rahoitusvarojen kohdalla. Käypiin arvoihin sisältyy kuitenkin usein epävarmuutta. Suurin osa Suomen ja Euroopan suurimpien pankkien käypään arvoon arvostettavista rahoitusinstrumenteista arvostetaan käyvän arvon hierarkian toisella ja kolmannella tasolla arvonmääritysmalleja käyttäen. On todennäköistä, että eri yritykset päätyisivät eri arvoihin arvostaessaan instrumentteja arvonmääritysmalleilla. Käypien arvojen muutokset aiheuttavat etenkin rahoituslaitoksille merkittävää tulosvolatiliteettia.

AVAINSANAT

IFRS 9, rahoitusinstrumentit, rahoitusvarat, käypä arvo

SISÄLLYSLUETTELO

Tutkielmassa käytetyt lyhenteet
Luettelo kuvioista ja taulukoista

1 JOHDANTO	5
1.1 Motivaatio tutkimukselle	5
1.2 Tutkimuksen tavoitteet, tutkimusongelma, toteutus ja rajaukset	7
1.3 Tutkielman rakenne	8
2 RAHOITUSINSTRUMENTIT IFRS-TILINPÄÄTÖKSISSÄ.....	10
2.1 Kansainvälisten laskentastandardien laatijat	10
2.2 Rahoitusinstrumenttien määrittely	10
2.3 IAS 39; aika ennen IFRS 9 -standardia.....	12
2.3.1 Rahoitusvarojen ja -velkojen luokittelu ja arvostaminen	13
2.3.2 Kaupankäyntitarkoituksessa pidettävät rahoitusinstrumentit.....	16
2.3.3 EU:n asetus rahoitusinstrumenttien uudelleenluokittelumahdollisuudesta.....	17
2.3.4 Käyvän arvon optio.....	18
2.3.5 Suojauslaskenta.....	20
2.4 Standardiuudistus; IFRS 9	23
2.4.1 Uudistuksen taustaa ja aikataulu.....	23
2.4.2 Rahoitusvarojen luokittelu ja arvostaminen	26
2.4.2.1 Liiketoimintamalli-ajattelu ja luonnetesti	27
2.4.2.2 Uudelleenluokittelu ja -arvostaminen	29
2.4.2.3 Oman pääoman ehtoisten instrumenttien arvonmuutosten käsittely.....	30
2.4.2.4 Kytkeytyjen johdannaisten käsittely	31
2.4.3 IFRS 9 loppuosan tilannekatsaus.....	31
3 KÄYPÄ ARVO JA SEN MÄÄRITTÄMINEN	33
3.1 Merkitys rahoitusinstrumenttien arvostamisessa.....	33
3.2 Käyvän arvon määrittäminen.....	34
3.2.1 IASB:n ja FASB:n yhteinen käyvän arvon määrittämisprojekti	35
3.2.2 Uusi IFRS-standardi käyvän arvon määrittämiseen	35
3.2.3 Arvonmäärittämisprojektiin haasteellisuus	39
3.2.4 Tilinpäätöksen järjestely käypien arvojen avulla.....	42
3.3 Katsaus Suomen ja Euroopan suurimpien pankkien tilinpäätöksiin	43

4	KANSALLISEN LAINSÄÄDÄNNÖN NYKYTILANNE.....	50
4.1	Rahoitusinstrumentit kirjanpitolaissa.....	51
4.2	Rahoitusinstrumentit elinkeinoverotuksessa.....	53
4.3	Elinkeinoerotuksen, kirjanpitolaian ja IFRS-ajattelun erot	55
4.4	Elinkeinoitulon verottamisesta annetun lain muutos 2009	56
5	IFRS 9 -STANDARDIN JA KÄYPÄÄN ARVOON ARVOSTAMISEN VAIKUTUKSET TILINPÄÄTÖKSIIN	58
5.1	IFRS 9:n tuomat keskeiset muutokset rahoitusvarojen käsittelyssä.....	58
5.2	Asiantuntijahaastattelut.....	59
5.2.1	Haastatteluiden toteutus ja haastateltavien valinta	59
5.2.2	Rahoitusvarojen luokittelu	61
5.2.3	Käyvän arvon käyttö rahoitusinstrumenttien arvostamisessa	64
5.2.4	Käyvän arvon määrittäminen ja sen luotettavuus	66
5.2.5	Oman pääoman ehtoisten rahoitusvarojen arvonmuutokset	69
5.2.6	Rahoitusvarojen uudelleenluokittelu ja -arvostaminen	72
5.2.7	Rahoitusvarojen luokittelun ja arvostamisen verovaikutukset.....	73
5.2.8	IFRS 9:n vaikutukset kansalliseen lainsäädäntöön.....	75
6	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	78
6.1	Yhteenveto	78
6.2	Johtopäätökset.....	80
6.2.1	IFRS 9:n vaikutukset rahoitusvaroihin ja tilinpäätöksiin	80
6.2.2	Rahoitusinstrumenttien käyvän arvon määrittämiseen liittyvä epävarmuus.....	82
6.2.3	IFRS 9:n vaikutukset kansalliseen tilinpäätöskäytäntöön.....	84
6.3	Jatkotutkimusaiheita.....	86

LÄHTEET

LIITTEET

Liite 1 - Haastattelututkimuksessa käytetty kysymyslomake

TUTKIELMASSA KÄYTETYT LYHENTEET

ED	Exposure Draft
EPS	Earnings per share (osakekohtainen tulos)
EU	Euroopan unioni
EVL	Elinkeinoverolaki
FASB	Financial Accounting Standards Board
IASB	International Accounting Standards Board
IFRS	International Financial Reporting Standards
KPL	Kirjanpitolaki
LLL	Luottolaitoslaki
OTC	Over the Counter
ROE	Return on Equity (oman pääoman tuotto)
ROIC	Return on Invested Capital (sijoitetun pääoman tuotto)
SEC	United States' Securities and Exchange Commission
SFAS	Statement of Financial Accounting Standards
US GAAP	United States' Generally Accepted Accounting Principles

LUETTELO KUVIOISTA JA TAULUKOISTA**Kuviot**

Kuvio 1	Rahoitusvarojen luokittelu ja arvostus IFRS 9 -standardin mukaan
Kuvio 2	Käyvän arvon hierarkia
Kuvio 3	Verotuksen, kirjanpitolain ja IFRS-standardien erilaiset taustat

Taulukot

Taulukko 1	Eri rahoitusinstrumenttien luokkien tyypillinen sisältö sekä arvostamistapa IAS 39 -standardin mukaan
Taulukko 2	IFRS 9 vaiheet
Taulukko 3	Tuloslaskelman voitot / tappiot käypään arvoon arvostettavista eristä (netto) ja niiden suhde tulokseen ennen veroja
Taulukko 4	Taseen käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavat rahoitusvarat ja niiden suhde taseen loppusummaan
Taulukko 5	Käypään arvoon arvostettavien rahoitusvarojen arvojen luotettavuus

1 JOHDANTO

1.1 Motivaatio tutkimukselle

IFRS-standardit on säädetty yhtenäistämään tilinpäätöstopoja ja saattamaan kansainväliset yritykset vertailukelpoisiksi sijoittajille. IFRS-standardit ovat eläneet ja kehittyneet jatkuvasti, mutta etenkin viime vuosina IASB on ottanut lukuisia standardeja tarkasteluun ja muokattavaksi. Eräs uudistuslistalle joutunut standardi liittyy rahoitusinstrumenttien luokitteluun ja arvostamiseen.

Vuonna 1999 julkaistuun IAS 39 -standardiin ”Rahoitusinstrumentit: Kirjaaminen ja arvostaminen” on kohdistettu kritiikkiä koko sen elinkaaren ajan. Standardin on koettu olevan liian monimutkainen ja vaikea ymmärtää, tulkita ja noudattaa (IFRS 9, A258). Samaan aikaan sääntelijöillä on ollut suurta painetta yhtenäistää laskentastandardeja globaalisti. Markkinat toimivat nykyään maailmanlaajuisesti, mutta yrityksiä tilinpäätökset laaditaan eri mantereilla eri laskentaperiaatteisiin nojautuen. Sijoittajille raportoitu tilinpäätösinformaatio noudattaa Yhdysvalloissa US GAAP -standardeja ja muualla maailmassa pääosin IFRS-standardeja. IASB ja FASB ovatkin tehneet yhteistyötä laskentaperiaatteidensa lähentämiseksi. Rahoitusinstrumentteja koskien IASB:lla ja FASB:lla on ollut vuodesta 2005 lähtien yhteisenä tavoitteena kehittää ja yksinkertaistaa standardejaan.

IASB:n rahoitusinstrumenttien ympärillä tekemän työn konkreettisena lopputulemana se tulee julkaisemaan IAS 39 korvaavan standardin IFRS 9 ”Rahoitusinstrumentit”. Uudesta standardista on jo julkaistu ensimmäinen osa koskien rahoitusvarojen luokittelua ja arvostamista, ja se tuo huomattavia muutoksia verrattuna edeltäjänsä IAS 39 -standardiin. IASB:n tavoitteena on saada standardi kokonaisuudessaan valmiiksi vuoden 2011 puoleenväliin mennessä. Koska IFRS 9 -standardia ei ole vielä täysin viimeistelty, siitä ei ole vielä toistaiseksi juurikaan julkaistu tutkimuksia.

Kansainvälisessä kirjanpito- ja tilinpäätöskäytännössä rahoitusinstrumenttien arvostamisessa keskeisessä roolissa on käypien arvojen käyttö. Rahoitusinstrumenttien tilinpäätösstandardeja

luodessaan sekä FASB että IASB ovat pitäneet käypiä arvoja kaikista relevanteimpana informaationa sijoittajille (Whittington 2005). Käyvän arvon on siis ollut tarkoitus parantaa tilinpäätösinformaation arvoa sijoittajien näkökulmasta. IFRS 9:n mukaan suurin osa eri rahoitusinstrumenteista arvostetaan käypään arvoon.

Landsman (2007) on todennut, että käypien arvojen tulee olla johdettu laadukkaasti ollakseen hyödyllisiä sijoittajille. Muun muassa Schipper (2005) ja Lindsell (2005) ovat lisäksi todenneet, että informaation luotettavuus on välttämätön vaatimus, jotta käyvät arvot olisivat relevantteja ja hyödyllisiä. Näin ollen rahoitusinstrumenttien käypien arvojen määrittäminen nousee olennaiseen rooliin yritysten laskentatoimissa. Etenkin luotto- ja rahoituslaitoksilla käypään arvoon arvostettavat rahoitusinstrumentit muodostavat usein todella merkittävän osan taseen loppusummasta.

Käyvän arvon määrittäminen ei kuitenkaan aina ole suoraviivainen tai yksinkertainen prosessi. On olemassa paljon rahoitusinstrumentteja, joille ei saada arvoa suoraan markkinoilta. Tällöin joudutaan turvautumaan arvonmäärittäsmalleihin, joissa käytetään hyväksi erilaista saatavilla olevaa ja kyseiseen instrumenttiin liittyvää tietoa. Lindsellin (2005) mukaan tällaiset käypien arvojen estimaatit voivat perustua valitettavan paljon yrityksen johdon subjektiivisiin arvioihin. IASB on julkaisemassa uuden IFRS-standardin myös käyvän arvon määrittämisestä vuoden 2011 aikana.

Yritysmailman ja pääomamarkkinoiden kansainvälistyessä myös Suomessa on luonnollisesti jouduttu kiinnittämään huomiota IFRS-standardeihin. Käypien arvojen käyttö tai realisoitumattomien arvonmuutosten tulosvaikutteinen kirjaaminen eivät ole perinteisesti kuuluneet kansalliseen kirjanpitoomme. Jotta kansainvälisten yritysten olisi mielekästä ja houkuttelevaa toimia Suomessa, ei kansallinen lainsäädäntö saisi kuitenkaan olla ristiriidassa kansainvälisten laskentaperiaatteiden kanssa. Kansainvälisesti vertailukelpoinen tilinpäätös on usein olennaisen tärkeää esimerkiksi ulkomaisen rahoituksen saamiseksi (Hope, Kang & Jin, 2006). Nämä tarpeet on kirjanpitolaissa otettu huomioon myös rahoitusinstrumentteja koskevassa sääntelyssä, kun yrityksillä on ollut mahdollista arvostaa rahoitusinstrumenttejaan käypään arvoon vuodesta 2004 alkaen. Luottolaitoslaki on puolestaan edellyttänyt pankkien ja sijoituspalveluyritysten arvostavan

rahoitusinstrumenttinsa pääsääntöisesti käypään arvoon vuodesta 2005 alkaen. Verolainsäädännön kohdalla uudistukset ovat olleet selvästi hitaampia, mutta muutostarve on tunnustettu myös siellä. IFRS-standardit ja niiden jatkuva uudistuminen luovat näin ollen haasteita myös kansalliselle lainsäädännölle.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet, tutkimusongelma, toteutus ja rajaukset

Koska IFRS 9 -standardia ei ole vielä täysin viimeistelty, siitä ei ole vielä toistaiseksi juurikaan julkaistu tutkimuksia. Taseen toisen puolen kohtalo on kuitenkin luokittelun ja arvostamisen osalta ratkennut, kun IFRS 9:stä julkaistiin rahoitusvaroja koskeva osuus 12.11.2009. Tämän tutkielman tavoitteena on toimia omalta osaltaan uuden standardin pioneeritutkimuksena ja selvittää, miten rahoitusvarojen luokittelu ja arvostaminen muuttuu IFRS 9:n myötä. Tähän liittyen keskeisenä tavoitteena on myös analysoida, kuinka onnistuneita muutokset ovat, mitä ongelmia niihin liittyy ja miten uusi sääntely vaikuttaa tilinpäätöksiin. Lisäksi tutkielman tavoitteena on tutkia rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamiseen liittyvää epävarmuutta, sillä käypä arvo on erittäin olennaisessa roolissa IFRS 9 -standardissa.

Tutkimusongelma jakautuu siis kahteen osaan:

- 1) Miten rahoitusvarojen luokittelu ja arvostaminen muuttuu IFRS 9 -standardin myötä, kuinka onnistuneena muutosta voidaan pitää, ja mitä ongelmia ja tilinpäätösvaikutuksia siihen liittyy?
- 2) Miten rahoitusinstrumenttien käypä arvo määritetään ja minkälaista epävarmuutta käyvän arvon määrittämiseen liittyy?

Tutkimuksen empiirinen osuus toteutetaan haastattelututkimuksena. Haastatteluissa käydään läpi tutkimusongelmaan liittyviä kysymyksiä eri tahoilla toimivien asiantuntijoiden kanssa, ja pyritään näin ollen täyttämään tutkimukselle asetetut tavoitteet. Haastateltavat työskentelevät pankkisektorilla, finanssivalvonnassa ja tilintarkastajina. Tutkielmassa käytetään laajasti

apuna varsinaisten IFRS-standardien ohella aiheeseen liittyviä aikaisemmin tehtyjä tutkimuksia ja rahoitusinstrumenteista julkaistuja tieteellisiä artikkeleita. Tutkielman luonteen johdosta aiemmille tutkimuksille ja julkaisuille ei kuitenkaan ole varattu täysin omaa kappaletta, vaan niihin viitataan juoksevasti eri kappaleissa.

Tutkielmassa ei käsitellä merkittävästi niitä IFRS 9 -standardin osia, joita ei tutkielman tekohetkellä ole vielä virallisesti julkaistu. Tämä rajaus on tehty sen vuoksi, että vaikka osa standardin jäljellä olevasta osuudesta on jo melko pitkällä, lopullisesta substanssista ei voida olla täysin varmoja ennen julkaisemista. Tämä on todistettu jo tähänkin mennessä useaan otteeseen IFRS 9:n tekovaiheessa. Esimerkiksi IASB:n heinäkuussa 2009 julkaisemaa standardiluonnosta ”*Financial Instruments: Classification and Measurement*” muokattiin lopulta olennaisesti ja neljä kuukautta myöhemmin julkaistu osuus käsittelikin enää ainoastaan rahoitusvaroja. Näin ollen julkaisemattoman osuuden tutkimus olisi vielä tässä vaiheessa epävarmaa.

1.3 Tutkielman rakenne

Johdannon jälkeen, tutkielman toisessa luvussa, käsitellään rahoitusinstrumenttien luokittelua ja arvostusperiaatteita kansainvälisen IFRS-standardiston mukaan. Ennen IFRS 9 -standardia rahoitusvälineiden kirjaamista ja arvostamista koskeva informaatio on löytynyt IAS 39 -standardista. Vaikka IFRS 9 -standardi tulee syrjäyttämään edeltäjänsä lopulta kokonaisuudessaan, on IAS 39:n tunteminen tärkeää, jotta tapahtunut muutos voidaan analysoida ja ymmärtää oikein. Lisäksi vaiheittain toteutettavan uudistuksen takia osa IAS 39 -standardista on toistaiseksi edelleen käytössä ja näin ollen relevanttia tietoa. Toisaalta osa IAS 39 -standardissa olevista säännöksistä tulee pysymään ainakin pääosin ennallaan. Näin ollen toisessa luvussa esitellään IAS 39 -standardi, sekä IFRS 9:stä julkaistu osuus rahoitusvarojen luokittelusta ja arvostamisesta.

Kolmannessa luvussa paneudutaan tarkemmin käyvän arvon käyttöön rahoitusinstrumenttien arvostusperiaatteena, sillä käypä arvo on erittäin olennaisessa roolissa IFRS 9 -standardissa.

IASB aikoo julkaista käyvän arvon määrittämisestä oman standardinsa, joka vaikuttaa myös IFRS 9:n tulkintaan, ja jota avataan kattavasti tässä luvussa. Kolmannessa luvussa pohditaan myös käyvän arvon käyttöön liittyviä ongelmia rahoitusinstrumenttien arvostamisessa. Lopuksi tehdään myös katsaus Suomen ja Euroopan suurimpien pankkien vuosien 2008 ja 2009 tilinpäätöksiin, joiden perusteella luodaan käsitystä etenkin tutkimusongelman toiseen kysymykseen, eli käypään arvoon arvostamiseen, liittyen. Tässä yhteydessä tutkitaan käypään arvoon arvostettavien erien vaikutusta pankkien tuloksiin, sekä käypään arvoon arvostettavien rahoitusinstrumenttien roolia pankkien taseissa. Lisäksi analysoidaan, kuinka luotettavasti taseiden käypään arvoon arvostettavien rahoitusvarojen arvot on katsauksen yrityksissä määritelty.

Neljännessä luvussa luodaan lyhyt katsaus rahoitusinstrumenttien kohteluun kansallisessa kirjanpito- ja verolainsäädännössä. Tässä luvussa luodaan siis pohjaa ymmärtämään, missä määrin IFRS-sääntelyllä on jo ollut vaikutusta Suomen tilinpäätöskäytäntöön ja verotukseen. Luvussa käydään läpi myös IFRS:n ja Suomen kansallisten lainsäädäntöjen periaatteellisia eroja, joiden johdosta kansainvälisiä standardeja ei ole yksinkertaista sisällyttää kansalliseen käytäntöön. Neljännen luvun lopussa käydään rahoitusinstrumenttien näkökulmasta läpi vuonna 2009 toteutettu elinkeinoverolain muutos. Tämä auttaa osaltaan ymmärtämään muutospainetta, jota IFRS-standardit väistämättä luovat Suomeen.

Kun tutkielman pohja on luotu, esitellään viidennessä luvussa itse tutkimus. Ensin luvussa kootaan yhteen merkittävimmät muutokset, joita IFRS 9:n mukaisesta rahoitusvarojen luokittelusta ja arvostamisesta on syntynyt. Tämän jälkeen viidennessä luvussa esitellään toteutettujen tutkimushaastatteluiden keskeiset tulokset, joiden avulla pyritään löytämään vastauksia tutkimusongelmaan.

Viimeisessä, eli kuudennessä luvussa tehdään lyhyt yhteenveto tutkielmasta, sekä esitellään tutkimuksen johtopäätökset. Lopuksi pohditaan myös mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 RAHOITUSINSTRUMENTIT IFRS-TILINPÄÄTÖKSISSÄ

2.1 Kansainvälisten laskentastandardien laatijat

International Accounting Standards Board (IASB) on vuonna 1973 perustettu yksityisoikeudellinen organisaatio¹, joka on ottanut tehtäväkseen edistää tilinpäätösperiaatteiden kansainvälistä harmonisointia. IASB laatii tilinpäätösstandardeja, jotka ovat suosituksia hyvästä tilinpäätöskäytännöstä. IASB:n suosituksia nimitettiin aikaisemmin IAS -standardeiksi (*International Accounting Standards*), mutta vuodesta 2003 lähtien suosituksia on annettu IFRS-standardeina (*International Financial Reporting Standards*). (Jänkälä & Kaisanlahti 2005, 15). Myös IAS-standardeja on edelleen voimassa, joten tässä tutkimuksessa viitataan IFRS-standardeilla yleisesti myös niihin.

Financial Accounting Standards Board (FASB) on niin ikään vuonna 1973 perustettu organisaatio, joka on laatinut Yhdysvalloissa käytössä olleita US GAAP (*US Generally Accepted Accounting Principles*) tilinpäätös- ja kirjanpitostandardeja. FASB:n antamat standardit ovat nimeltään SFAS -standardeja (*Statements of Financial Accounting Standards*). (www.fasb.org 2010)

2.2 Rahoitusinstrumenttien määrittely

Erilaisten rahoitusinstrumenttien kenttä on niin laaja ja monimutkainen, että on syytä aluksi määritellä muutamia peruskäsitteitä rahoitusinstrumentteihin liittyen. IAS 32 -standardi ”*Financial Instruments: Presentation*”, antaa nimensä mukaisesti ohjeistusta rahoitusinstrumenttien esittämiseen. IAS 32 -standardin mukaan laajasti määriteltynä

¹ Vuoteen 2001 asti nimellä International Accounting Standards Committee (IASC)

rahoitusinstrumentit käsittävät todellisuudessa suuren osan monen yhtiön taseesta (Heiskanen 2009, 5).

IAS 32 -standardissa rahoitusinstrumentti määritellään yksinkertaisesti sopimukseksi, joka muodostaa toiselle osapuolelle rahoitusvaran ja toiselle rahoitusvelan tai oman pääoman ehtoisen erän.

Rahoitusvaroihin kuuluvat (IAS 32.11):

- 1) Rahat ja pankkisaamiset
- 2) Toisen yhteisön oman pääoman ehtoiset instrumentit (osakesijoitukset)
- 3) Sopimukseen perustuvat oikeudet saada toiselta osapuolelta rahavaroja tai muita rahoitusinstrumentteja (esimerkiksi myyntisaamiset)
- 4) Sopimukseen perustuvat oikeudet vaihtaa rahoitusvaroja tai -velkoja toisen yhteisön kanssa mahdollisesti suotuisiksi osoittautuvissa olosuhteissa (esimerkiksi ostetut optiot)
- 5) Sopimukset, jotka tullaan toteuttamaan tai saatetaan toteuttaa yhteisön omina oman pääoman ehtoisina instrumentteina

Rahoitusvelkoihin kuuluu puolestaan (IAS 32.11):

- 1) Sopimukseen perustuvat velvollisuudet luovuttaa toiselle yhteisölle käteisvaroja tai muita rahoitusinstrumentteja (esimerkiksi ostovelat)
- 2) Sopimukseen perustuvat velvollisuudet vaihtaa rahoitusvaroja tai -velkoja toisen yhteisön kanssa potentiaalisesti epäsuotuisiksi osoittautuvissa olosuhteissa (esimerkiksi asetetut optiot)
- 3) Sopimukset, jotka tullaan toteuttamaan tai saatetaan toteuttaa yhteisön omina oman pääoman ehtoisina instrumentteina.

Oman pääoman ehtoisilla instrumenteilla tarkoitetaan sopimuksia, jotka antavat oikeuden osuuteen yhteisön varoista sen kaikkien velkojen vähentämisen jälkeen (IAS 32.11).

Myös johdannaiset ovat rahoitusinstrumentteja. Johdannainen on rahoitusinstrumentti, jonka arvo perustuu jonkin toisen, kohde-etuutena olevan arvopaperin, indeksin, valuutan, hyödykkeen tai oikeuden arvoon. Tunnusomaista johdannaisille on myös, että ne vaativat vain pienen sijoituksen (tai ei lainkaan) sopimuksen solmimishetkellä, ja ne suuntautuvat tulevaisuuteen. Esimerkkejä johdannaisista ovat muun muassa termiinit, futuurit ja optiot (Deloitte IAS Plus, IAS 39).

Yrityksillä on myös niin kutsuttuja kytkettyjä johdannaisia. Kytetty johdannainen on sopimuksessa oleva ominaisuus, johon liittyy samanluontoisia kassavirtoja kuin normaaleihin johdannaisiin (Deloitte IAS Plus, IAS 39). Kyseessä on siis selkeä tai peitelty sopimusehto, joka vaikuttaa sopimuksen kassavirtoihin ja tekee siitä johdannaisen kaltaisen (Heiskanen 2009, 6). Itse pääsopimus voi olla muodoltaan monenlainen: Perinteinen rahoitusinstrumentti, oman tai vieraan pääoman ehtoinen instrumentti, osto- tai myyntisopimus, vakuutus- tai vuokrasopimus tai vaikka toinen johdannainen. Pääsopimuksen ei siis välttämättä tarvitse edes olla varsinainen rahoitusinstrumentti, vaikka näin monesti onkin. Paunonen (2003) toteaaakin, että käytännössä yllättävän monet sopimukset sisältävät näitä johdannaisen kaltaisia ehtoja, vaikka niitä ei vielä olisikaan tunnistettu ja juuri tunnistamisen haastavuuden vuoksi kytketyt johdannaiset ovat luultua yleisempiä.

2.3 IAS 39; aika ennen IFRS 9 -standardia

Ennen marraskuuta 2009 rahoitusinstrumenttien kansainväliset luokittelu- ja arvostusperiaatteet löytyivät kokonaisuudessaan IAS 39 -standardista ”*Rahoitusinstrumentit: kirjaaminen ja arvostaminen*”. Jotta IFRS-käytännössä rahoitusinstrumenttien osalta tapahtuva muutos voidaan analysoida ja ymmärtää oikein, selostetaan tässä kappaleessa kuinka rahoitusinstrumenttien kirjanpitokäsittely ja arvostaminen tapahtuu IAS 39 -standardin mukaan.

2.3.1 Rahoitusvarojen ja -velkojen luokittelu ja arvostaminen

Vuonna 1999 julkaistun IAS 39 -standardin mukaan rahoitusvarat ja -velat arvostetaan ensimmäistä kertaa kirjanpitoon merkittäessä käypään arvoon. Myöhempää arvostamista varten standardi luokittelee rahoitusvarat käyttötarkoituksensa ja luonteensa mukaan neljään luokkaan:

- 1) Tulosvaikuteisesti kirjattavat rahoitusvarat
- 2) Eräpäivään asti pidettävät sijoitukset
- 3) Yrityksen myöntämät lainat ja muut saamiset
- 4) Myytävissä olevat rahoitusvarat

Rahoitusvelat standardi luokittelee vastaavasti kahteen luokkaan:

- 1) Kaupankäyntitarkoituksessa pidettävät velat
- 2) Muut kuin kaupankäyntitarkoituksessa pidettävät velat

Tulosvaikuteisesti kirjattavien rahoitusvarojen ryhmä pitää sisällään kahdenlaisia instrumentteja: Kaupankäyntitarkoituksessa pidettäviä sekä yhteisön vapaaehtoisesti käypään arvoon tulosvaikuteisesti kirjaamia rahoitusvaroja. Kaupankäyntitarkoituksessa pidettävät rahoitusvälineet määritellään kappaleessa 2.3.2. Yhteisö voi tiettyjen kriteerien täytyessä alun perin kirjanpitoon merkittäessä vapaaehtoisesti määrätä käypään arvoon tulosvaikuteisesti kirjattavaksi mitä tahansa IAS 39 -standardin soveltamisalaan kuuluvia rahoitusvaroja tai -velkoja niin kutsutun käyvän arvon option perusteella (IAS 39.9). Käyvän arvon optiota käsitellään hieman tarkemmin kappaleessa 2.3.4.

Eräpäivään asti pidettäviin sijoituksiin kuuluu sellaisia johdannaisvaroihin kuulumattomia rahoitusvaroja, joihin liittyvät maksusuoritukset ovat kiinteitä tai määritettävissä, jotka erääntyvät määrättynä päivänä ja jotka yhteisöllä on aikomus pitää eräpäivään asti (IAS 39.9). Eräpäivään asti pidettävältä sijoitukselta edellytetäänkin aina sopimusjärjestelyä, jossa määritellään erikseen korko- ja lyhennysmaksujen määrät ja ajankohdat (HE 176/2008, 7). Nämä kriteerit täytettäviä rahoitusvaroja ovat lähinnä lainainstrumentit, kuten joukkovelkakirjalainat (Julkunen 2010, 24). Alkuperäisen kirjaamisen jälkeen eräpäivään asti

pidettävät sijoitukset arvostetaan IAS 39:n mukaan jaksotettuun hankintamenoon efektiivisen koron menetelmää käyttäen (arvon alentumistestauksessa).

Eräpäivään asti pidettäviin rahoitusvaroihin liittyy myös niin sanottu saastumissääntö (eng. ”tainting rule”). Jos yritys myy, siirtää tai käyttää myyntioptioita enemmän kuin vähäisen tai epäolellaisen määrän eräpäivään asti pidettävistä instrumenteista, sen pitää uudelleenluokitella kaikki kyseiseen luokkaan kuuluneet rahoitusinstrumentit *myytävissä oleviin rahoitusvaroihin* ja arvostaa ne käypään arvoon. Tämän jälkeen yritys ei saa luokitella rahoitusinstrumentteja eräpäivään asti pidettäviin rahoitusvaroihin kahden seuraavankaan tilikauden aikana. (IAS 39.83)

Lainat ja muut saamiset -ryhmään kuuluu puolestaan johdannaisvaroihin kuulumattomia rahoitusvaroja, joihin liittyvien maksujen on oltava kiinteitä ja määriteltävissä olevia, ja joita ei noteerata toimivilla markkinoilla (IAS 39.9). Kuten edellä mainitut eräpäivään asti pidettävät sijoitukset, myös tähän luokkaan kuuluvat rahoitusvarat arvostetaan alkuperäisen kirjaamisen jälkeen jaksotettuun hankintamenoon efektiivisen koron menetelmää käyttäen. Lainat ja muut saamiset -ryhmään kuuluu esimerkiksi yrityksen myyntisaamiset sekä myönnettyt tavaralainat.

Myytävässä olevat rahoitusvarat ovat sellaisia johdannaisvaroihin kuulumattomia rahoitusvaroja, jotka on luokiteltu myytävissä oleviksi tai joita ei ole luokiteltu lainoiksi ja muiksi saamisiksi, eräpäivään asti pidettäviksi sijoituksiksi eikä käypään arvoon tulosvaikutteisesti kirjattaviksi rahoitusvaroiksi (IAS 39.9). Myytävissä olevien rahoitusvarojen käyttöön liittyy joustavuus ja niillä ei käydä systemaattisesti kauppaa nopeiden voittojen saamiseksi. Yleensä myytävissä oleviin rahoitusvaroihin kuuluu oman- tai vieraan pääoman ehtoisia markkinakelpoisia arvopapereita, kuten osakkeita tai sijoituksia joukkovelkakirjalainoihin tai korkoinstrumentteihin (Nykänen 2006, 67). Myytävissä olevat rahoitusinstrumentit arvostetaan käypään arvoon, mutta arvonmuutosta ei kirjata tuloslaskelmalle, vaan suoraan omaan pääomaan (IAS 39.9).

Kaupankäyntitarkoituksessa pidettävät rahoitusvelat arvostetaan käypään arvoon tulosvaikutteisesti aivan kuten rahoitusvarojen ensimmäiseen ryhmään kuuluva omaisuuskin.

Kaupankäyntitarkoituksessa pidettävistä rahoitusveloista tyypillinen esimerkki on niin sanottu osakkeiden lyhyeksi myynti. *Muut kuin kaupankäyntitarkoituksessa pidettävät velat* arvostetaan jaksotettuun hankintamenuon efektiivisen koron menetelmää käyttäen (IAS 39).

Luokka	Luokan tyypillinen sisältö	Käyvän arvon arvostus	Hankintamenuon mukainen arvostus
Käypään arvoon tulosvaikutteisesti kirjattavat rahoitusvarat- ja velat	Johdannaiset (pl. Suojausinstrumentit). Rahoitusinstrumentit, joilla on tarkoitus käydä aktiivisesti kauppaa. Rahoitusvarat, jotka on haluttu alunperin kirjata tähän erään.	Kyllä, tulosvaikutteisesti	Ainoastaan, mikäli käypä arvo ei ole luotettavasti määriteltävissä.
Eräpäivään asti pidettävät sijoitukset	Eräpäivään asti pidettävät velkainstrumentit	Ei	Kyllä
Lainat ja muut saamiset	Listamattomat lainat, joita ei ole tarkoitus myydä lyhyen ajan kuluessa	Ei	Kyllä
Myytavissä olevat rahoitusvarat	Kaikki rahoitusvarat, joita ei ole luokiteltu yllä oleviin luokkiin	Kyllä, käypään arvoon oman pääoman kautta. Korkotuotot kuitenkin tulosvaikutteisesti	Ainoastaan, mikäli käypä arvo ei ole luotettavasti määriteltävissä.
Rahoitusvelat, joilla ei käydä kauppaa	Muut rahoitusvelat	Ei	Kyllä

Taulukko 1. Eri rahoitusinstrumenttien luokkien tyypillinen sisältö sekä arvostamistapa IAS 39 -standardin mukaan (mukaiilen Laitinen 2007, 18)

Kuten yllä olevasta taulukosta voi huomata, IAS 39 -standardin mukaan käypään arvoon tulosvaikutteisesti kirjattavien rahoitusvarojen ja -velkojen sekä myytävissä olevien rahoitusvarojen kirjaaminen käypään arvoon ei ole täysin ehdotonta. Mikäli kyseiset instrumentit eivät ole likvidejä, tai niille ei muuten ole mahdollista määrittää luotettavaa käypää arvoa, voidaan ne arvostaa hankintamenuon. Yrityksillä on tässä asiassa harkintavalta määrittää, milloin käypä arvo ei ole tarpeeksi luotettava.

2.3.2 Kaupankäyntitarkoituksessa pidettävät rahoitusinstrumentit

Kaupankäyntitarkoituksessa pidettävien rahoitusinstrumenttien määrittely on syytä esitellä erikseen, sillä niillä on erityinen asema Suomen nykyisessä elinkeinoverolaissa (ks. kappale 4.5.2). Rahoitusinstrumentti luokitellaan kaupankäyntitarkoituksessa pidettäväksi, jos se täyttää jonkun seuraavista ehdoista:

- 1) Se on hankittu tai syntynyt pääasiallisena tarkoituksena myydä se tai ostaa se takaisin lyhyen ajan kuluessa
- 2) Se on osa yhteisesti hallinnoitavien rahoitusinstrumenttien muodostamaa portfoliota, jota on todistettavasti viime aikoina toistuvasti käytetty lyhyen aikavälin voittojen tavoitteluun
- 3) Se on johdannainen (lukuun ottamatta johdannaista, joka on määritelty suojausinstrumentiksi ja on sellaisena tehokas). (IAS 39.9)

Kaupankäyntitarkoituksessa pidettävien rahoitusvälineiden kierto on nopea, ja niitä voidaan tavallisessa liiketoiminnassa käyttää esimerkiksi ylimääräisen käyttöpääoman tehostamiseen ja sijoittamiseen. Kyseisiä rahoitusinstrumentteja sisältävä arvopaperisalkku voi kiertää tilikauden aikana useaan kertaan, jolloin aikaviive esimerkiksi arvonnousun kirjaamisen ja realisoinnin välillä on lyhyt (Nykänen 2006, 66).

Kaupankäyntitarkoituksessa pidettävät rahoitusvälineet arvostetaan ensimmäistä kertaa arvostettaessa käypään arvoonsa. Myös myöhemmin, esimerkiksi tilinpäätös- tai osavuosikatsausaikakaudella, nämä rahoitusvälineet arvostetaan sen hetken käypään arvoonsa, jolloin mahdollinen arvomuutos kirjataan tulosvaikutteisesti.

Kuten edellä mainittiin, myös johdannaiset (lukuun ottamatta johdannaisia, jotka on määritelty suojausinstrumenteiksi ja ovat sellaisena tehokkaita) ovat IAS 39:n mukaan kaupankäyntitarkoituksessa pidettäviä, ja näin ollen niiden käyvän arvon muutokset on kirjattava tulosvaikutteisesti. IAS 39:n mukaan myös kytkettyjen johdannaisten kohdalla on toimittava tietyissä tilanteissa samoin. Tällöin kytketty johdannainen tulee erottaa pääsopimuksestaan. Kytketty johdannainen tulee erottaa pääsopimuksesta kun:

- 1) Kytkeytyn johdannaisen taloudelliset ominaispiirteet ja riskit eivät liity läheisesti pääsopimuksen taloudellisiin ominaispiirteisiin ja riskeihin,
- 2) Erillinen instrumentti, jolla on samat ehdot kuin kytketyllä johdannaisella, vastaisi johdannaisen määritelmää, ja
- 3) Yhdistettyä instrumenttia ei kokonaisuudessaan arvosteta käypään arvoon siten, että käyvän arvon muutokset kirjataan tulosvaikutteisesti. (IAS 39)

Kytkeytetyt johdannaiset voivat olla seurausta tarkoituksenmukaisesta taloudellisesta suunnittelusta tai ne saattavat syntyä myös ikään kuin vahingossa tavallisten sopimusjärjestelyiden seurauksena. Kytkeytetyt johdannaiset ovatkin luultua yleisempiä, mutta niiden tunnistaminen voi olla haastavaa. IAS 39:n tiukat vaatimukset kytkettyihin johdannaisiin liittyen on suunniteltu varmistamaan, ettei arvostamista käypään arvoon voida välttää ”kätkemällä” johdannaista toiseen sopimukseen tai rahoitusinstrumenttiin, jota ei standardin mukaan tarvitse arvostaa käypään arvoon. (PwC 2004)

2.3.3 EU:n asetus rahoitusinstrumenttien uudelleenluokittelumahdollisuudesta

Euroopan Unionin komissio antoi 15. lokakuuta 2008 asetuksen (EY) N:o 1004/2008, joka myötäili IASB:n kaksi päivää aikaisemmin julkaisemaa standardien muutosta. Komission mukaan muutokset, jotka koskivat IAS 39 ja IFRS 7 -standardeja, mahdollistavat tiettyjen rahoitusinstrumenttien siirtämisen pois luokasta ”kaupankäyntitarkoituksessa pidettävät” poikkeustapauksissa. Käynnissä olleen rahoitusmarkkinoiden kriisin vuoksi joillakin rahoitusinstrumenteilla ei enää käyty kauppaa ja niiden markkinat olivat joko hyvin epälikvidit tai keskeyttäneet toimintansa.

Finanssikriisin koettiin olevan sellainen poikkeustapaus, joka oikeuttaa yritykset käyttämään uudelleenluokittelumahdollisuutta (Komission asetus 1004/2008). Tämä tekee poikkeuksen aiemmin vaikuttaneeseen vahvaan pääsääntöön, jonka mukaan alkuperäisen luokittelun jälkeen rahoitusinstrumentit on sisällytettävä samaan luokkaan myös jatkossa.

Asetuksen mukaan yhteisö voi, jos rahoitusvaroihin kuuluvaa erää ei enää ole tarkoitus myydä tai ostaa takaisin lyhyen ajan kuluessa², siirtää kyseisen rahoitusvaroihin kuuluvan erän pois käypään arvoon tulosvaikutteisesti kirjattavien erien ryhmästä, jos tietyt vaatimukset täyttyvät. Nämä vaatimukset ovat poikkeustilanne (kuten edellä mainittu finanssikriisi) tai tilanne, jossa rahoitusinstrumentti olisi vastannut lainojen ja muiden saamisten määritelmää³.

Tämä asetus luo yrityksille mahdollisuuden rahoitusinstrumenttien uudelleenluokittelun kautta vaikuttaa tilikauden tuloksen muodostumiseen. Tätä asetuksen tuomaa mahdollisuutta käytettiin myös konkreettisesti hyväksi. Se käy ilmi esimerkiksi Pohjola Pankki Oyj:n vuoden 2008 tilinpäätöstiedotteesta (Tilinpäätöstiedote 2008, 19).

2.3.4 Käyvän arvon optio

Kuten kappaleessa 2.3.1 todettiin, IAS 39 -standardin mukaan yhteisö voi alun perin kirjanpitoon merkittäessä vapaaehtoisesti määrätä käypään arvoon tulosvaikutteisesti kirjattavaksi mitä tahansa kyseisen standardin soveltamisalaan kuuluvia rahoitusvaroja tai -velkoja niin kutsutun käyvän arvon option perusteella. Käyvän arvon optio ei ollut mukana alkuperäisessä IAS 39:ssä, vaan se lisättiin siihen rahoituslaitosten vaatimuksista vuonna 2003. Alkuperäisen käyvän arvon option mukaan yritys pystyi arvostamaan käypään arvoon tulosvaikutteisesti rajoituksetta minkä tahansa rahoitusinstrumentin. Hyväksyessään asetuksella IAS 39:n sovellettavaksi EU-alueella 19.11.2004 EU-komissio kielsi käyvän arvon option soveltamisen lainoihin sillä perusteella, että tällainen käsittelytapa on EU:n tilinpäätösdirektiivien vastainen (tämä oli toinen niin sanotuista ”carve-out” muutoksista

² Huolimatta siitä, että kyseinen rahoitusvaroihin kuuluva erä on mahdollisesti alun perin hankittu tai syntynyt pääasiallisena tarkoituksena myydä se tai ostaa se takaisin lyhyen ajan kuluessa

³Rahoitusvaroihin kuuluvaa erää ei olisi pitänyt alkuperäisen kirjaamisen yhteydessä luokitella kaupankäyntitarkoituksessa pidettäväksi

suojauslaskentaa koskevan osion lisäksi). Asetuksessa sallittiin kuitenkin käyvän arvon soveltaminen rahoitusvaroihin (KPMG, IAS 39).

IASB joutui kuitenkin vuonna 2005 muuttamaan käyvän arvon optiota esimerkiksi Euroopan keskuspankin, Baselin pankkivalvontakomitean, ja EU-komission painostuksesta (Deloitte, 2005). Muutoksen jälkeen käyvän arvon optiota ei ole ollut mahdollista soveltaa enää täysin rajoituksetta. Tämän jälkeen myös EU-komissio oli valmis hyväksymään käyvän arvon option (vuodesta 2006 alkaen). Muutoksen jälkeen käyvän arvon optiota on saanut soveltaa seuraavissa tilanteissa:

- 1) Kun se poistaa tai merkittävästi vähentää käypään arvoon arvostamiseen liittyvää epä johdonmukaisuutta, jota muutoin syntyisi varojen ja velkojen arvostamisesta tai niistä johtuvien voittojen tai tappioiden kirjaamisesta erilaisilla arvostusperiaatteilla.
- 2) Kun rahoitusvarojen, rahoitusvelkojen tai niiden molempien muodostamaa ryhmää hallinnoidaan ja sen tuloksellisuutta arvioidaan käyvän arvon pohjalta dokumentoidun riskienhallinta- tai sijoitusstrategian mukaisesti ja instrumenttien arvostaminen käypään arvoon tuottaisi parempaa informaatiota.
- 3) Kun kyseessä on sellainen yhdistelmäinstrumentti, joka sisältää sekä rahoitusinstrumentin että johdannaisen, ja jossa tämä johdannainen tulisi IAS 39 -standardin mukaan erottaa pääsopimuksesta. (HE 176/2008, 6-7)

Edellä luetelluista tilanteista ensimmäisessä mainittua epä johdonmukaisuutta kutsutaan myös niin sanotuksi ”mismatch”-ongelmaksi. Tätä ongelmaa voidaan hoitaa myös esimerkiksi suojauslaskennan avulla (ks. kappale 2.3.5). Käyvän arvon option käytöllä voidaan kuitenkin vaikuttaa samaan ongelmaan, ja sen avulla toimiminen voi olla yksinkertaisempaa, kun yrityksen ei tarvitse huolehtia suojauslaskennan raskaista tehokkuus- ja dokumentointivaatimuksista (KPMG 2005, 2). Eräs yleinen käyvän arvon optiolla ratkaistu mismatch -tilanne voikin ilmaantua esimerkiksi silloin, jos velkaa suojataan käypään arvoon arvostettavalla johdannaisella, mutta suojaussuhde ei täytä suojauslaskennan tehokkuusvaatimuksia.

Käyvän arvon option käyttö voi olla siis suojauslaskennan vaihtoehto, jonka avulla sekä suojattavat rahoitusvälineet että suojausinstrumentit arvostetaan käypään arvoon. Käyvän arvon option perusteella myös esimerkiksi pääomasijoitustoiminnassa omistetut osakkeet, joiden perusteella on syntynyt huomattava vaikutusvalta tai joiden luonne vastaa yhteisyritysosuuksia, voidaan arvostaa käypään arvoon tulosvaikutteisesti (HE 176/2008, 7). Käyvän arvon optio on monelle yritykselle erittäin tärkeä, etenkin rahoituspalvelualalla (PwC comment letter, 2009).

Kun käyvän arvon mukainen luokittelu on kerran tehty, ei luokittelua voi pääsääntöisesti enää muuttaa. Lisäksi edellytetään, että näitä instrumentteja ja käyvän arvon option käyttöä valvotaan tarkasti tilikaudesta toiseen (Istolainen 2006, 34). Ilman kohtuullisen tiukkaa valvontaa ja johdonmukaisuutta käyvän arvon optiota voisi käyttää mielivaltaisesti, jolloin yrityksiä olisi siihen nojaten melko helppo harrastaa esimerkiksi kosmeettista tulosmanipulointia.

IFRS-standardien mukaan tilinpäätöksen laativalla yrityksellä on siis käyvän arvon option avulla mahdollisuus laajentaa käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavien rahoitusinstrumenttien määrää, ja näin ollen myös kasvattaa tilikauden tulokseen vaikuttavien realisoitumattomien arvonmuutosten määrää.

2.3.5 Suojauslaskenta

Suojauslaskenta on IAS 39 -standardissa määritelty menetelmä, jota yritys voi käyttää osana riskienhallintaansa. Suojauksella tarkoitetaan kirjanpidossa yhden tai useamman suojausinstrumentin määrittämistä siten, että sen tai niiden käyvän arvon muutokset kumoavat suojauskohteen (esimerkiksi rahoitusinstrumenttien) käyvän arvon muutokset tai siihen liittyvät rahavirtojen muutokset (Räty & Virkkunen 2004, 292). Nämä muutokset ovat omiaan aiheuttamaan tulosvolatiliteettia, joka nostaa yrityksen riskisyyttä ja voi vaikuttaa negatiivisesti yrityksen arvoon markkinoilla. Käytännössä suojausinstrumentteina käytetään erilaisia johdannaissovimuksia niiden luonteen ja lähes rajattomien muuntelumahdollisuuksien ansiosta (Julkunen 2010, 29).

Hankonen & al. (2006) mukaan on tärkeää erottaa määritelmällisesti toisistaan suojaaminen (eng. ”hedging”) ja suojauslaskenta (eng. ”hedge accounting”). Suojaamisella tarkoitetaan tilannetta, jossa yritys suojaa tiettyä tase-erää, positiota tai kassavirtaa tulevaisuuden arvonmuutoksia vastaan yrityksen riskinhallintastrategian mukaisesti. Suojauslaskenta on laskentametodi, jonka tarkoituksena on sovittaa yhteen suojattavan erän ja suojaavan instrumentin tuloslaskelmavaikutukset yrityksen kirjanpidossa ja näiltä osin pienentää tuloksen volatilitteettia. Suojauslaskenta koskee siis tilanteita, joissa yrityksen tavoitteena on suojautua omaisuus- ja velkaerien sekä mahdollisten tulevien rahavirtojen arvossa tai määrässä tapahtuvilta rahoitusriskien aiheuttamilta muutoksilta. Muutokset voivat johtua esimerkiksi markkinoilla tapahtuvista korkotason tai valuutan vaihtosuhteiden muutoksista. Markkinoista johtuviin muutoksiin yritys ei voi millään yksittäisellä toimella vaikuttaa, se voi ainoastaan suojautua niitä vastaan. Suojauslaskennassa suojaudutaan yrityksen kirjanpidon tuloksen vaihtelua vastaan. (Räty & Virkkunen 2004, 291)

Aromäki et al. (2004, 261) puolestaan määrittelee suojauksella tarkoitettavan riskienhallintastrategiaa, jossa yhteisö suojaa tiettyä tase-erää, positiota tai kassavirtaa tulevia arvonmuutoksia vastaan.

Suojauslaskennan edellytykset määritellään IAS 39 -standardissa huolellisesti. Suojauksen kohteen on oltava varallisuuserä, velka, kirjanpitoon merkitsemätön kiinteäehtoinen sitoumus, erittäin todennäköinen ennakoitu liiketoimi (johon ei ole lopullisesti sitouduttu), tai nettoinvestointi ulkomaiseen operaatioon, joka on omiaan altistamaan yrityksen käyvän arvon tai kassavirran muutoksen riskille (Yritysverotuksen kehittämistyöryhmä 2005, 69). Tämän lisäksi hyväksyttävä suojauslaskenta edellyttää, että:

- 1) Yrityksen riskienhallintaan ja käyttöönotettavaan suojauslaskentaan liittyvät strategiat sekä tavoitteet on dokumentoitu ja suojaussuhde virallisesti kirjattu.
- 2) Suojausinstrumentin voidaan odottaa olevan erittäin tehokas suojauskohteen käyvän arvon tai kassavirran muutoksen syrjäyttämisessä.
- 3) Suojauksen tehokkuus on luotettavasti mitattavissa. Toisin sanoen suojausinstrumentin ja suojauskohteen käypä arvo tai kassavirta on selkeästi määritettävissä.

- 4) Suojausta arvioidaan jatkuvuuteen perustuen ja sen voidaan katsoa olleen erittäin tehokas läpi koko sen tilikauden, jota varten siihen ryhdyttiin.

Erityisen tehokkaasta suojauksesta on kyse silloin, kun suojausinstrumentin ja suojauskohteen käypien arvojen muutokset kumoavat toisensa 80 - 125 prosenttisesti (IAS 39). Tämän korrelaation tilastollinen todentaminen ja dokumentointi on todella tärkeää suojauksen perustelemiseen ja arviointiin. Periaatteessa yritysten laskelmissaan käyttämät menetelmät voivat poiketa toisistaan, sillä IAS 39 ei määrittele kuinka tämä todentaminen tulisi käytännössä toteuttaa. Yleisimpinä keinoina tehokkuuden määrittelyssä ovat kuitenkin regressioanalyysi ja erityinen dollar-offset -menetelmä (Julkunen 2010, 30).

IAS 39 -standardi sallii kolme suojaussuhdetta, joita voidaan käyttää kohteen suojaukseen:

- 1) Käyvän arvon suojaus
- 2) Rahavirran suojaus
- 3) Ulkomaiseen yksikköön tehdyn nettosijoituksen suojaus

Ainoastaan käyvän arvon suojauksella on vaikutusta suojauskohteen arvostusperiaatteisiin ja realisoitumattomien arvonnousujen lisääntymiseen tuloslaskelmassa. Käyvän arvon suojauksessa kohteena on taseen omaisuuserän tai velan käypä arvo. Suojausinstrumentin käyvän arvon muutos sekä suojauskohteen suojattavasta riskistä aiheutunut arvomuutos kirjataan tulosvaikutteisesti. Tällöin arvomuutokset liikkuvat vastakkaisiin suuntiin, jolloin käypien arvojen nettovaikutuksen pitäisi olla lähellä nollaa.

Käyvän arvon suojauslaskenta muuttaa näin ollen kirjanpitokohtelua ja arvostusperiaatteita suojauskohteen osalta: suojauslaskentaa soveltamalla yritys voi arvostaa muuten hankintamenoan arvostettavan erän käypään arvoon. Myös myytävissä olevien rahoitusinstrumenttien kohtelu muuttuu, sillä käyvän arvon muutos kirjataan tulosvaikutteisesti, eikä suoraan omaan pääomaan. Suojauslaskenta ei vaikuta kaupankäyntitarkoituksessa pidettävien rahoitusinstrumenttien kirjanpitokäsittelyyn, sillä kyseisten rahoitusinstrumenttien arvomuutokset kirjataan joka tapauksessa tulosvaikutteisesti.

Suojauslaskennan soveltamisella on samansuuntaisia vaikutuksia kuin käyvän arvon option käytöllä: Menetelmän käyttöönoton myötä yhä suurempi osa rahoitusinstrumenteista arvostetaan käypään arvoon tulosvaikutteisesti. Tästä seuraa väistämättä, että realisoitumattomien arvonnousujen määrä yritysten tuloslaskelmissa kasvaa. (Julkunen 2010, 31)

2.4 Standardiuudistus; IFRS 9

2.4.1 Uudistuksen taustaa ja aikataulu

IASB on pyytänyt ja saanut lähes koko IAS 39 -standardin olemassaolon ajan palautetta sen toimivuudesta. Standardin on koettu olevan liian monimutkainen ja vaikea ymmärtää, tulkita ja noudattaa (IFRS 9, A258). IASB:lla ja FASB:lla on ollut jo vuodesta 2005 lähtien yhteisenä pidemmän aikavälin tavoitteena kehittää ja yksinkertaistaa rahoitusinstrumentteja koskevia standardejaan.

Ensimmäisenä konkreettisenä tuloksena tästä tavoitteesta IASB julkaisi maaliskuussa 2008 keskustelupaperin (eng. "Discussion Paper") "*Reducing Complexity in Reporting Financial Instruments*". Valtaosa keskustelun palautteesta oli positiivista ja vastaajat toivoivat huomattavaa muutosta rahoitusinstrumenttien luokittelu- ja arvostuseriaatteisiin sekä raportointivelvoitteisiin (www.ifrs.org 2010). Suurin osa myös toivoi IASB:n toimivan yhteistyössä FASB:n kanssa, jotta merkittävistä standardeista saataisiin globaalisti mahdollisimman yhteneväisiä ja vertailukelpoisia. Erityisesti suojauslaskentaan liittyvistä säännöksistä oltiin huolestuneita.

Rahoitusinstrumenttien standardiuudistuksen valmistelu kiihtyi vuoden 2009 huhtikuun jälkeen, kun G-20 maiden johtajat, Rahoitusmarkkinoiden vakausneuvosto (the Financial Stability Board) ja lukuisat muut tahot pyysivät, että IASB ja FASB uudistaisivat standardeja mahdollisimman pian, ja loisivat yrityksille ja sijoittajille yksinkertaisemmat ja helpommat säännöt rahoitusinstrumenttien käsittelyyn (Ernst & Young 2009, 1). Heinäkuussa 2009 IASB julkaisikin standardiluonnoksen (eng. "Exposure Draft")

”*Financial Instruments: Classification and Measurement*”, ja pian sen jälkeen, Marraskuun kahdentenaotoista 2009, virallisen standardin IFRS 9 “*Financial Instruments*” ensimmäisen osion.

Standardiuudistukseen tuli siis painetta etenkin IASB:n ulkopuolelta - valtioilta, yrityksiltä ja muilta standardien käyttäjiltä - ja IASB:n tavoitteena olikin saada uusi standardi julkaistua mahdollisimman nopeasti. Toisaalta merkittävänä tekijänä nopean uudistamisen taustalla on ollut myös Yhdysvaltain arvopaperimarkkinoita valvovan SEC:n (*U.S. Securities and Exchange Commission*) suunnitelmat IFRS-standardien sallimisesta myös Yhdysvaltalaisen yritysten kirjanpidossa ja tilinpäätöksissä.

SEC arvioi elokuussa 2008, että IFRS-standardien implementointia USA:ssa voitaisiin harkita listatuilla yrityksillä mahdollisesti jo vuoteen 2014 mennessä (SEC lehdistötiedote 184/2008). IFRS-laskentaperiaatteiston salliminen vaatisi luonnollisesti standardien vertailukelpoisuutta. SEC:n puheenjohtajan Mary Schapiron mukaan SEC tulee (FASB:n ja IASB:n standardien yhtenäistämiprojektien jälkeen) vuonna 2011 arvioimaan, onko Yhdysvalloissa mahdollista hyväksyä IFRS-standardien mukainen laskenta ja raportointi (WebCPA.com 2010). Näin ollen IASB:lla on ollut kiire muokata muun muassa rahoitusinstrumentteihin liittyviä standardeja vuoteen 2011 mennessä.

Edellä mainittujen tekijöiden johdosta IASB päätti jakaa projektin kolmeen osaan, ja julkaista sen vaihe kerrallaan. Ensimmäinen osuus standardista julkaistiin 12.11.2009. Kesäkuussa 2010 IASB lisäsi standardisuunnitelmaan vielä neljännen komponentin koskien tiettyjen tase-erien netottamista. Tämä netottaminen koskee erityisesti johdannaisia, ja on IASB:n mukaan erittäin tärkeä asia, joka muodostaa tällä hetkellä erään suurimmista eroista IFRS-standardien ja US GAAP:n välillä rahoitusinstrumentteihin ja niiden taloudelliseen raportointiin liittyen (www.ifrs.org 2010). IASB olikin saanut huolestunutta palutetta asiasta muun muassa Baselin pankkivalvontakomitealta ja Financial Stability Board:lta. Alla olevassa taulukossa on esitelty standardiuudistuksen vaiheet ja kunkin vaiheen tämänhetkinen tilanne:

Vaihe		Tilanne
1	Luokittelu ja arvostaminen: Rahoitusvarat	Virallinen IFRS osuus julkaistu 12.11.2009
	Luokittelu ja arvostaminen: Rahoitusvelat	Luonnos "Fair Value Option for Financial Liabilities" julkaistu toukokuussa 2010. Kommenttien takaraja ollut 16.7.2010.
2	Arvon alentuminen	Luonnos "Amortised Cost and Impairment" julkaistu marraskuussa 2009. Kommenttien takaraja ollut 30.6.2010.
3	Suojauslaskenta	IASB:n tavoitteena julkaista luonnoskommenteille 2010 Q4 aikana.
4	Varojen ja velkojen netottaminen (johdannaiset)	Käyttäjätutkimus julkaistu heinäkuussa 2010. Luonnos tavoitteena julkaista 2010 Q4 aikana.

Taulukko 2. IFRS 9 vaiheet

Kuten yllä olevasta taulukosta 2 voi nähdä, ensimmäinen vaihe päätettiin jakaa vielä kahteen alaosiin, ja julkaista rahoitusvaroja ja rahoitusvelkoja koskevat osuudet erikseen. Heinäkuun 2009 standardiluonnos herätti laajaa keskustelua ja useat vastaajat olivat huolestuneita lähinnä omien rahoitusvelkojen kohdalla käyvän arvon optiosta ja sen käytöstä aiheutuvista oman luottoriskin muutoksien tulosvaikutuksista. IASB ei näin ollen halunnut hätiköidä asiassa rahoitusvelkojen osalta, vaan halusi analysoida asiaa tarkemmin ennen virallisen standardin osan julkaisemista. (IFRS 9, A259)

IASB:n tavoitteena on viimeistellä puuttuvat vaiheet ja julkaista valmis IFRS 9 -standardi kokonaisuudessaan vuoden 2011 toisen kvartaalin loppuun mennessä (www.ifrs.org 2010). IFRS 9 tulee ottaa käyttöön viimeistään tilikaudella, joka alkaa 1.1.2013 tai sen jälkeen. Näin ollen yrityksille jää melko lyhyt implementointiaika sen jälkeen, kun standardi saadaan

kokonaisuudessaan valmiiksi. Aikaisempi implementointi on myös mahdollista, mutta siitä on kerrottava tilinpäätöksen liitetiedoissa. Lisäksi tällöin on noudatettava uutta standardia ja sen liitetietoja kokonaisuudessaan (IFRS 9, A264). Yritys ei siis voi ottaa käyttöön vain esimerkiksi tiettyä osaa kolmivaiheisesta standardista siirtymävaiheen aikana. Käytännössä IFRS 9:n laajempi soveltaminen ainakin euroopassa alkaa vasta sitten, kun EU hyväksyy sen virallisesti. EU puolestaan odottaa standardin valmistumista kokonaisuudessaan, joten eurooppalaiset yritykset ottanevat IFRS 9:n käyttöön vasta aikaisintaan tilikaudella 2012.

Koska IFRS 9 -standardista on tämän tutkimuksen tekovaiheessa julkaistu virallisesti vasta ensimmäinen vaihe liittyen rahoitusvarojen luokitteluun ja arvostamiseen, tullaan tutkimuksessa keskittymään siihen. Toistaiseksi IFRS 9:ssä viitataan arvonalentumisen ja suojauslaskennan osalta IAS 39 -standardiin.

2.4.2 Rahoitusvarojen luokittelu ja arvostaminen

Kuten IAS 39 -standardissa, myös IFRS 9:n mukaan rahoitusvarat arvostetaan ensimmäistä kertaa kirjanpitoon merkittäessä käypään arvoonsa (jos kyseessä ei ole käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettava rahoitusinstrumentti, lisätään käypään arvoon myös suorat transaktiokulut). Myöhempää arvostamista varten uusi standardi luokittelee rahoitusvarat käyttötarkoituksensa ja luonteensa mukaan vain kahteen eri luokkaan. IFRS 9:n mukaan taseen varoissa oleva rahoitusinstrumentti arvostetaan:

- 1) Käypään arvoon, tai
- 2) Jaksotettuun hankintameno

Rahoitusvarojen luokittelu ja arvostaminen tapahtuu kahdessa vaiheessa. Standardin mukaan rahoitusvara arvostetaan jaksotettuun hankintameno ainoastaan, jos:

- 1) Yrityksen liiketoimintamalli (eng. ”business model”) kyseiselle instrumentille on pitää sitä saadakseen sopimukseen perustuvaa kassavirtaa, ja
- 2) Sopimukseen perustuva kassavirta saadaan sovittuina ajankohtina, ja se perustuu vain jäljellä olevan pääoman palauttamiseen ja siihen liittyvään korkoon.

2.4.2.1 Liiketoimintamalli-ajattelu ja luonnetesti

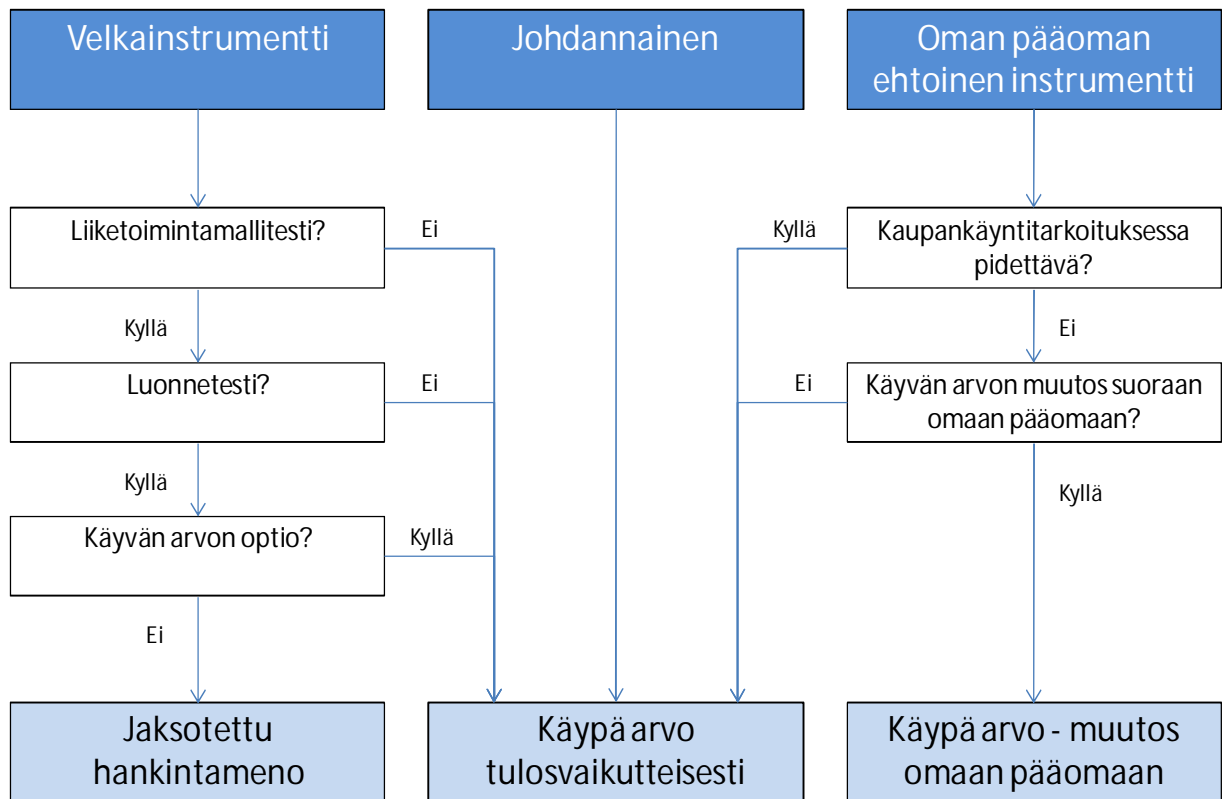
Rahoitusinstrumenttien liiketoimintamalli on uusi IFRS 9:n mukana tuleva käsite. Sen mukaan rahoitusinstrumentin luokittelu ja sitä kautta arvostus tapahtuu ensisijaisesti sen perusteella, miten yritys odottaa niiden tuottavan lisäarvoa itselleen. KPMG:n (2009, 2) mukaan liiketoimintamalli-ajattelu on uuden standardin tukipilari, ja se ohjaa yrityksen laskentakäytäntöä sen mukaan, miten johto⁴ haluaa käyttää rahoitusinstrumentteja liiketoiminnassa, ottaen kuitenkin huomioon myös instrumenttien luonteen.

Yrityksellä voi olla useita eri malleja erilaisille vastaavien rahoitusinstrumenteille, mutta liiketoimintamallia ei myöskään ole yleensä tarkoitus arvioida jokaiselle instrumentille erikseen (Ernst & Young 2010, 3). Liiketoimintamallin määrittely tapahtuu siis yrityksen omasta aloitteesta, ja näin ollen rahoitusinstrumenttien luokittelussa ja arvostamisessa IFRS 9:n mukaan edellytetään yrityksen omaa harkintakykyä (Ernst & Young 2010, 3).

Arvostamisperiaatteen määrittelyn toinen kohta ottaa huomioon myös sopimukseen perustuvan kassavirran luonteen. PricewaterhouseCoopers tilintarkastusyhteisön (PwC comment letter, 2009) mukaan luonteen tarkastelu on perusteltua, sillä on olemassa rahoitusinstrumentteja, joilla on piirteitä sopimukseen perustuvasta kassavirrasta, mutta joiden arvostaminen jaksotettuun hankintamenuun ei ole perusteltua (kassavirta ei perustu ainoastaan pääoman palautuksiin ja korkoon). Tällaisia instrumentteja ovat esimerkiksi johdannaiset, sekä tietyt välirahoitusinstrumentit.

Kuvio 1 havainnollistaa rahoitusvarojen luokittelua ja arvostamista IFRS 9 -standardissa. Liiketoimintamallitestillä tarkoitetaan tämän kappaleen toisessa momentissa selostettua liiketoimintamallin määrittelyä; onko kyseisen instrumentin tarkoitus tuottaa sopimukseen perustuvaa kassavirtaa? Luonnetestillä viitataan puolestaan toisessa vaiheessa tehtävään analyysiin, saadaanko sopimukseen perustuvaa kassavirtaa sovittuina ajankohtina, ja perustuuko se ainoastaan pääoman palauttamiseen ja siihen liittyvään korkoon?

⁴ IAS 24 ”*Related Party Disclosures*” määrittelee johdon (eng. ”key management personnel”) henkilöiksi, joilla on auktoriteetti ja vastuu suunnitella, ohjata ja kontrolloida yrityksen toimia suoraan tai epäsuorasti, ml. hallituksen jäsenet.

Kuvio 1. Rahoitusvarojen luokittelu ja arvostus IFRS 9 -standardin mukaan (Ernst & Young 2010, 2)

Rahoitusinstrumentti voidaan siis arvostaa jaksotettuun hankintamenuun, jos sen liiketoimintamalli on tuottaa sopimukseen perustuvaa kassavirtaa, joka saadaan sovittuina ajankohtina, ja joka perustuu puhtaasti jäljellä olevan pääoman palauttamiseen ja siihen liittyvään korkoon. Kaikki muut rahoitusvarat arvostetaan käypään arvoon. Myös sellaiset rahoitusinstrumentit, jotka olisi mahdollista arvostaa jaksotettuun hankintamenuun, voidaan kuitenkin arvostaa käypään arvoon käyvän arvon option perusteella, joka säilytetään edelleen IFRS 9:ssä.

2.4.2.2 Uudelleenluokittelu ja -arvostaminen

Jaksotettuun hankintamenuon on siis käytännössä mahdollista arvostaa vain melko yksinkertaisia lainainstrumentteja, kuten erilaisia lainasaamisia. Yrityksellä voi kuitenkin olla myös lainainstrumentteja, jotka saatetaan esimerkiksi myydä tai paketoita uudeksi rahoitusinstrumentiksi. Kyseisten instrumenttien myynti voidaan esimerkiksi joutua toteuttamaan, jos instrumentti ei enää täytä investointitavoitteita (esimerkiksi luottoluokitus on pudonnut merkittävästi) tai jos yritys tarvitsee nopeasti rahoitusta odottamattomiin investointeihin tai tappioihin (Ernst & Young 2010, 3).

Jos tällaiset instrumentit ovat alun perin olleet osa portfoliota, jonka liiketoimintamallin on katsottu soveltuvan jaksotettuun hankintamenuon arvostamiseen, saattaa liiketoimintamallin luonne saastua. Toisaalta voi yhtä hyvin olla mahdollista, että portfolioon jääviin instrumentteihin voidaan edelleen soveltaa samaa mallia ja jatkaa arvostamista jaksotettuun hankintamenuon. Uuden standardin soveltamisohjeessa (B4.3 ja B4.4) mainitaan, että mikäli portfolioista myytävien instrumenttien myynti ei ole vähäistä taikka satunnaista (eng. ”infrequent”), yrityksen tulee arvioida ovatko kyseiset myynnit linjassa liiketoimintamallin kanssa. Vähäiset myynnit eivät siis vaikuta liiketoimintamalliin. On selvää, että yrityksellä on tässä kohtaa harkintavaraa määrittäessään, mitä vähäisellä tai satunnaisella tarkoitetaan.

Ernst & Youngin (2010, 6) mukaan määrittelyyn saattaa vaikuttaa se, osasiko yritys odottaa kyseisten lainainstrumenttien myyntiä. Näiden odotusten todentaminen lienee kuitenkin haasteellista, ja näin ollen yrityksellä jää tässä tapauksessa liikkumavaraa arvostamiseen. IFRS 9 poistaa siis IAS 39 -standardissa olleet ”tainting rule” saastumisehdot. Yrityksillä on uudessa standardissa enemmän harkintavaraa kyseisten jaksotettuun hankintamenuon arvostettavien instrumenttien kanssa.

IFRS 9 -standardi sisältää myös yleisemmin ohjeistusta rahoitusinstrumenttien uudelleenluokitteluun ja -arvostamiseen (IFRS 9, A263). Standardin mukaan yritys saa vaihtaa instrumentin luokittelua ja arvostamista ainoastaan silloin, kun se vaihtaa kyseisten instrumenttien liiketoimintamallia. Liiketoimintamallin muutoksen taustalla tulee olla olennainen ja perusteltava syy (KPMG 2009, 2). Näin ollen muutoksien oletetaan myös

olevan erittäin satunnaisia. Jos yritys vaihtaa rahoitusinstrumentin luokittelua ja arvostamista jaksotetusta hankintamenosta käypään arvoon, käypä arvo määritellään uudelleenluokittelupäivän arvoon. Arvonmuutos aikaisemman kirjanpitoarvon ja käyvän arvon välillä kirjataan tulosvaikutteisesti. Vastaavasti, jos yritys vaihtaa luokittelua ja arvostamista käyvästä arvosta jaksotettuun hankintamenuun, kirjanpitoarvoksi merkitään uudelleenluokittelupäivän käypä arvo. Uudelleenluokituksella ei voida vaikuttaa aikaisemmin syntyneisiin tuottoihin, kuluihin tai korkoihin.

2.4.2.3 Oman pääoman ehtoisten instrumenttien arvonmuutosten käsittely

Kuten kuviosta 1 on havaittavissa, kaikki johdannaiset ja oman pääoman ehtoiset rahoitusvarat tulee IFRS 9:n mukaan arvostaa käypään arvoon. Johdannaiset arvostetaan aina tulosvaikutteisesti, mutta oman pääoman ehtoisten instrumenttien kohdalla yrityksellä on harkintavaltaa.

Kaupankäyntitarkoitukseen luokiteltujen instrumenttien arvonmuutokset on kirjattava aina tuloslaskelmalle, mutta kaikkien muiden oman pääoman ehtoisten instrumenttien kohdalla käyvän arvon muutokset voidaan ensimmäistä kertaa kirjatessa ja yrityksen näin halutessa kirjata myös suoraan taseen omaan pääomaan, niin sanottuun Other Comprehensive Income -kohtaan. Yritys voi halutessaan käyttää tätä mahdollisuutta esimerkiksi strategisten sijoitusten kanssa, joiden avulla ei tavoitella nopeita myyntivoittoja. Kuitenkin oman pääoman ehtoista rahoitusinstrumenteista saadut osingot⁵ tulee kirjata aina tuloslaskelmalle (IFRS 9, A264). Suoraan omaan pääomaan kirjatut arvonmuutokset näkyvät vain niin kutsutulla laajalla tuloslaskelmalla, eivät siis virallisella tuloslaskelmalla.

⁵ Osingon saantioikeus syntyy IAS 18 -standardin mukaisesti

2.4.2.4 Kytkettyjen johdannaisten käsittely

IFRS 9:n myötä kytkettyjen johdannaisten käsittelyyn tulee merkittävä muutos. IAS 39 -standardissa kytkettyjen johdannaisten kohdalla pääsopimus oli lähtökohtaisesti erotettava johdannaisesta, ja johdannaisosuus arvostettiin tulosvaikutteisesti käypään arvoon. IFRS 9:n mukaan rahoitusvaroissa olevasta hybridi-instrumentista ei enää IAS 39:n tapaan eroteta johdannaista erikseen, vaan koko instrumentti arvostetaan tulosvaikutteisesti käypään arvoon (jos hybridi-instrumentti ei täytä jaksotettuun hankintamenoön luokittelun kriteereitä).

2.4.3 IFRS 9 loppuosan tilannekatsaus

Vaikka IFRS 9 -standardista on virallisesti julkaistu vasta ensimmäinen osa koskien rahoitusvarojen luokittelua ja arvostamista, on myös rahoitusvelkojen luokittelun ja arvostamisen kohtalo alkamassa hahmottumaan. Kuten kappaleessa 2.4.1 selostettiin, IASB:n standardiluonnoksesta annetuissa palautteissa oltiin huolestuneita omien rahoitusvelkojen kohdalla käyvän arvon optiosta ja sen käytössä aiheutuvista oman luottoriskin muutoksien tulosvaikutuksista. Lokakuussa 2010 julkaistun Feedback Statement:n mukaan IASB onkin päättämässä ratkaisuun, jonka mukaan rahoitusvelan oman luottoriskin muutos kirjataan suoraan omaan pääomaan (Other Comprehensive Income -kohtaan), jolloin kyseisistä muutoksista ei aiheudu tulosvaikutuksia.

Lisäksi, kuten rahoitusvarojen kohdalla, myös rahoitusvelkojen kohdalla IFRS 9 edellyttää kaikkien johdannaisten kirjaamisen tulosvaikutteisesti käypään arvoonsa. Muissa suhteissa rahoitusvelkojen laskentaperiaatteet tullevat pysymään muuttumattomina suhteessa IAS 39 -standardiin. Näin ollen rahoitusvelkojen luokittelu ja arvostaminen tapahtuu kappaleessa 2.3.1 selostettuun tapaan: kaupankäyntitarkoituksessa pidettävät rahoitusvelat arvostetaan käypään arvoon tulosvaikutteisesti, ja kaikki muut rahoitusvelat arvostetaan jaksotettuun hankintamenoön.

Eräs mielenkiintoinen asia on se, että myös kytkettyjen johdannaisten kohdalla laskentakäytäntö tulee pysymään samanlaisena kuin IAS 39:ssä, eli johdannaisosuus on kappaleessa 2.3.2 esitettyjen kriteereiden täytyessä erotettava pääsopimuksesta, ja vain johdannainen arvostetaan käypään arvoon tulosvaikutteisesti (ellei käyvän arvon optiota käytetä). Näin ollen kytkettyjen johdannaisten kohdalla IFRS 9 sisältää erilaisen ohjeistuksen riippuen siitä, onko hybridisopimus vastaavissa vai vastattavissa.

Muiden standardin vaiheiden osalta IASB:n työ on vielä enemmän kesken. Jaksotettuun hankintamenuun arvostettavien rahoitusvarojen arvonalentumisten osalta IFRS 9:ssä ollaan kuitenkin luultavasti päätyvässä ratkaisuun, jossa IAS 39:ssä ollut ”Incurred Loss” -malli tullaan korvaamaan ”Expected Loss” -mallilla (IFRS 9 ED, 2010). Uudessa mallissa yrityksen täytyy arvioida tulevaisuuden odotetut luottotappiot rahoitusinstrumentin elinkaaren aikana. ”Expected Loss” -malli ottaisi IASB:n mukaan paremmin huomioon todellisen arvonalentumisen, sillä malli vaikuttaisi laskelmissa käytettyyn efektiiviseen korkokantaan.

Uuden arvonalentumismallin myötä IFRS 9 -standardissa tulee olemaan ainoastaan yksi arvonalentumismalli, joka eliminoi IAS 39:ssä olleet useat arvonalentumismallit ja niiden osittain epä johdonmukaiset peruuttamissäännökset.

Suojauslaskennan sekä taseen varojen ja velkojen netottamisen suhteen tilanne on vielä standardin kahta ensimmäistä vaihetta enemmän kesken. Kuten taulukossa 2 kerrottiin, molempien vaiheiden osalta IASB:n tavoite on julkaista standardiluonnokset vuoden 2010 loppuun mennessä. Koko standardin on suunniteltu valmistuvan vuoden 2011 puoleenväliin mennessä.

3 KÄYPÄ ARVO JA SEN MÄÄRITTÄMINEN

3.1 Merkitys rahoitusinstrumenttien arvostamisessa

Rahoitusinstrumenttien tilinpäätösstandardeja luodessaan sekä FASB että IASB ovat pitäneet käypää arvoa kaikista relevanteimpana informaationa sijoittajille (Whittington 2005). Käyvän arvon on siis ollut tarkoitus parantaa tilinpäätösinformaation arvoa sijoittajien näkökulmasta. Landsman (2007) on todennut, että käypien arvojen tulee olla johdettu laadukkaasti ollakseen hyödyllisiä sijoittajille. Muun muassa Shipper (2005) ja Lindsell (2005) ovat lisäksi todenneet, että informaation luotettavuus on välttämätön vaatimus, jotta käyvät arvot olisivat relevantteja ja hyödyllisiä.

IASB:n jäsenen Geoffrey Whittingtonin (2005) mukaan jo IASC:n alkuperäisenä päämääränä oli arvostaa kaikki rahoitusinstrumentit käypään arvoonsa myös alkuperäisen kirjaamisen jälkeen. IASC:n mielestä käypä arvo olisi ollut sopivin arvostustapa kaikille rahoitusinstrumenteille. Whittington toteaa käyvän arvon kohdanneen kuitenkin niin suurta vastustusta tietyissä intressiryhmissä, että täydellisestä käypään arvoon kirjaamisesta oli luovuttava, jotta edes jonkinlainen standardi saataisiin aikaan. Tämän takia Whittington, monien muiden tavoin, pitikin IAS 39 -standardia väliaikaisena standardina, joka perustuu monen arvostustavan käytölle pelkän käyvän arvon arvostustavan sijasta.

Myös IASB:n maaliskuussa 2008 julkaisemassa keskustelupaperissa rahoitusinstrumenttisääntelyn yksinkertaistamisesta (Discussion Paper: Reducing Complexity in Reporting Financial Instruments) lähdettiin liikkeelle siitä, että kaikki rahoitusinstrumentit arvostettaisiin käypään arvoon. IASB:n tavoite ei kuitenkaan vielä täysin toteutunut IFRS 9:ssä, jonka mukaan osa rahoitusinstrumenteista voidaan edelleen arvostaa jaksotettuun hankintamenuun. IASB:n näkemyksen mukaan rahoitusinstrumenttien raportoinnin selkeyttämiseksi pitkän aikavälin tavoite on kuitenkin edelleen yksi arvostusmalli kaikille instrumenteille: käypä arvo. Tutkimuksessa tullaankin selvittämään käyvän arvon määrittämiseen ja luotettavuuteen liittyviä haasteita.

Kappaleessa 3.3 esiteltävä tilinpäätöskatsaus tarjoaa konkreettista evidenssiä käypien arvojen tilinpäätösvaikutuksista, ja auttaa näin ollen omalta osaltaan hahmottamaan IFRS 9:n merkitystä kansainvälisessä laskentatoimessa.

3.2 Käyvän arvon määrittäminen

Kuten edellisessä kappaleessa todettiin, käypien arvojen indikoiman informaation tulee olla luotettavaa, jotta se olisi merkityksellistä sijoittajille. Täten käyvän arvon tulisi olla määritettävissä mahdollisimman objektiivisesti ja pohjautua aina samoihin periaatteisiin. FASB:n jäsen professori Katherine Schipper (2005) on pyrkinyt analysoimaan, mistä määriteltyjen käypien arvojen epäluotettavuus voisi johtua. Hän on listannut seuraavat viisi tekijää:

- 1) Organisoitujen likvidien markkinoiden puute
- 2) Arvonmääritysmalleihin ja niiden syöttötietoihin liittyvät luontaiset puutteet (kuten mahdolliset todellisuutta yksinkertaistavat oletukset, joita arvonmääritysmallit sisältävät)
- 3) Yritysten tietojärjestelmät, jotka eivät pysty keräämään riittävää määrää ja riittävän tarkkaa markkinatietoa arvonmääritysmallien tarpeisiin
- 4) Tahallinen puolueellisuus, joka liittyy valittuun arvonmääritysmalliin ja käytettyihin syöttötietoihin (eli toisin sanoen käypien arvojen järjestely haluttuun suuntaan)
- 5) Mahdollinen käypien arvojen arvonmäärittämisen tekijöiden ammattitaidon puute

Ryan (2007, 133) on puolestaan todennut, että käyvän arvon määrittämisessä ovat mukana markkinoiden osapuolet, joten käyvän arvon pitäisi periaatteessa olla riippumaton siitä, mikä taho pitää rahoitusinstrumenttia milloinkin hallussaan. Markkinoilla eri tahoilla saattaa olla hyvinkin erilaista tietoa ja oletettavia yrityksen tilasta. Tästä on monilla tuoreena muistissa esimerkiksi dramaattiset suuryritysten skandaalit, kuten Enronin tapaus. Toisaalta niistä on myös opittu, ja käypien arvojen määrittämiseen on alettu kohdentamaan suurempaa mielenkiintoa. Laskentastandardien laatijoilla on ollut painetta luoda yhtenäiset ja mahdollisimman kattavat ohjenuorat käyvän arvon määrittämiselle.

3.2.1 IASB:n ja FASB:n yhteinen käyvän arvon määrittäminen -projekti

Maaliskuussa 2010 IASB ja FASB aloittivat yhteisen projektin, jonka tarkoituksena on luoda yhtenäiset säännökset käyvän arvon määrittämiseen sekä siihen liittyvään raportointiin ja raportointivelvoitteisiin (IASB 2010). Projektin lopputuloksena FASB aikoo tehdä korjauksia SFAS 157 -standardiinsa ja IASB tulee julkaisemaan aivan uuden IFRS-standardin käyvän arvon määrittämisestä. Yhteistyössä toteutettu uudistus takaa sen, että kummatkin laskentaperiaatteet (IFRS ja US GAAP) noudattavat käypien arvojen suhteen samoja pelisääntöjä, kun vastaavat standardit ovat lähes samanlaiset. Projektin jälkeen erot standardien välillä käyvän arvon määrittämisessä ovat pääosin vain muodollisia, ja liittyvät esimerkiksi tyyliseikkoihin ja termien kirjoitusasuun. Itse substanssi tulee olemaan lähes täysin vertailukelpoista.

Yhteinen käyvän arvon määrittäminen -projekti on osa IASB:n ja FASB:n suurempaa yhteistyötä, joka tähtää standardistojen yhtenäistämiseen ja mahdolliseen IFRS-standardien implementointiin Yhdysvalloissa (ks. kappale 2.4.1).

3.2.2 Uusi IFRS-standardi käyvän arvon määrittämiseen

IASB:n tavoitteena on julkaista uusi IFRS-standardi vuoden 2011 ensimmäisen neljänneksen aikana. Uuden standardin luomisen taustalla vaikuttaa kaksi asiaa. Toinen oli edellisessä kappaleessa selostettu tavoite saattaa käyvän arvon määrittäminen IFRS-standardeissa vastaamaan FASB:n ja US GAAP -laskentaperiaatteiden mukaista määrittelyä. Toinen taustavaikuttaja on ollut IASB:n oma tahto selventää käyvän arvon määrittämiseen liittyviä ohjeistuksia. Useat IFRS-standardit edellyttävät tai sallivat taseen varojen ja velkojen käypään arvoon arvostamisen, mutta sen määrittelyyn liittyvä ohjeistus on ollut toistaiseksi hajaantunut moniin standardeihin. Lisäksi eri standardeissa löytyvät ohjeet ovat olleet eri laajuisia, eivätkä aina edes täysin yhdenmukaisia (IASB 2010).

Uusi IFRS-standardi tulee siis luomaan selkeän lähteen käyvän arvon määrittämiseen sekä siihen liittyvään raportointiin, ja sitomaan standardien käyvän arvon määrittelyyn

yhtenäiseksi. Se tulee lisäksi olemaan yhdenmukainen US GAAP:n kanssa. Tämä on luonnollisesti omiaan parantamaan tilinpäätösten vertailukelpoisuutta ja käypien arvojen luotettavuutta sijoittajien silmissä. Tulevan standardin tarkoituksena ei ole ohjeistaa, *milloin* käypiä arvoja tulisi käyttää, vaan ainoastaan selventää *miten* käypä arvo tulisi määritellä (www.ifrs.org 2010).

IASB on aikaisemmin määritellyt käyvän arvon seuraavasti: ”*Käypä arvo on rahamäärä, johon omaisuuserä voitaisiin vaihtaa tai jolla velka voitaisiin suorittaa asiaa tuntevien, liiketoimeen halukkaiden, toisistaan riippumattomien osapuolten välillä*” (IAS 39.9). IASB on lisäksi täsmentänyt, ettei käypänä arvona voida pitää rahamäärää, jonka yhteisö saisi joutuessaan luopumaan tietystä omaisuuserästä pakkotilanteessa (IAS 39.AG69). Uuden standardin myötä käyvän arvon määritelmä tulee muuttumaan. Käypä arvo tullaan määrittelemään seuraavasti: ”*Käypä arvo on hinta, joka saataisiin vastaavan myynnistä tai maksettaisiin velan siirtämisestä järjestäytyneessä (eng. ”orderly”) transaktiossa markkinaosapuolten välillä toteutumisaikana (eng. ”measurement date”)*” (IASB Staff draft 2010).

Uusi määritelmä on IASB:n mukaan tarkempi ja johdonmukaisempi kuin edellinen. Vanha määritelmä jätti esimerkiksi avoimeksi, mitä ”halukkailla ja toisistaan riippumattomilla osapuolilla” tarkoitettiin. Uusi käyvän arvon IFRS -määritelmä on samanlainen kuin FASB:n vastaava määritelmä SFAS 157 -standardissa. Uuden määritelmän pääpiirteet on lueteltu alla (www.ifrs.org 2010):

- 1) *Exit-hinta*; määritelmä pyrkii arvioimaan hinnan, joka saataisiin vastaavan myynnistä tai maksettaisiin velan siirtämisestä. Määrittely tehdään siis sen osapuolen perspektiivistä, jonka hallussa vastaava tai vastattava on. Toisin sanoen määritelmän lähtökohtana ei ole hinta, jolla vastaavan voisi ostaa tai vastattavan hankkia.
- 2) *Markkinaperspektiivi*; käyvän arvon määritelmä on markkinalähtöinen, ei entiteettikohtainen, määritelmä. Näin ollen käyvän arvon määrittelyssä käytetään oletuksia, joita markkinoilla käytettäisiin kyseisten varojen ja velkojen hinnoitteluun (sisältäen oletukset riskeistä).

- 3) *Järjestäytynyt transaktio*; määritelmään liittyy transaktion järjestäytyneisyys, jolla viitataan transaktion altistamiseen markkinoille ennen sen toteutumisaikajankohtaa. Näin ollen kyseessä ei ole edelleenkään pakkoilanteessa toteutettu transaktio.
- 4) *Transaktion ajoitus*; määritelmä huomioi ajankohdan tärkeyden. Tietynä transaktion toteutumisaikajankohtana otetaan huomioon sen hetkinen markkinatilanne ja markkinoilla sillä hetkellä vallitsevat tulevaisuudenodotukset liittyen kyseiseen vastaavaan tai vastattavaan.

Lisäksi uusi käyvän arvon määritelmä olettaa, että vastaavan myynnistä saatavan tai velan siirtämisestä maksettavan hinnan määrittely tapahtuu kyseessä olevan varan tai velan pääasiallisella markkinalla, tai sellaisen puuttuessa kaikista hyödyllisimmällä markkinalla (IASB Staff draft 2010, 6). Uusi käyvän arvon määrittämiseen julkaistava IFRS-standardi tulee sisältämään kattavan, erityisesti rahoitusinstrumenttien käyvän arvon määrittämiseen keskittyvän osion.

Konkreettisen käyvän arvon määrittelemiseksi tulee käyttää arvonmäärittämenetelmiä, jotka tulevassa standardissa luokitellaan kolmeen kategoriaan, eli lähestymistapaan (IASB Staff draft 2010, 11-12):

- 1) Markkinaehtoinen lähestymistapa (eng. "Market approach")
- 2) Tuloperusteinen lähestymistapa (eng. "Income approach")
- 3) Kustannusperusteinen lähestymistapa (eng. "Cost approach")

Markkinaehtoiset arvonmäärittäsmallit käyttävät markkinoilta saatavia hintoja ja muuta relevanttia tietoa identtisistä tai samankaltaisista rahoitusinstrumenteista. Tämän kategorian mukaisiin arvonmäärittäsmalleihin kuuluu myös esimerkiksi niin sanottu rahoitusinstrumenttien Matrix-hinnoittelu.

Tuloperusteiset arvonmäärittäsmallit pyrkivät saattamaan tulevaisuuden kassavirtoja tai tuottoja ja kuluja yhdeksi diskontatuksi nykyarvoksi. Tämän kategorian menetelmät käyttävät siis arvonmäärittäksessä markkinoiden tulevaisuudenodotuksia liittyen tiettyyn rahoitusinstrumenttiin. Kyseisen kategorian menetelmiä ovat muun muassa nykyarvotekniikat ja optiohinnoittelumallit (kuten "Black-Scholes-Merton" -malli).

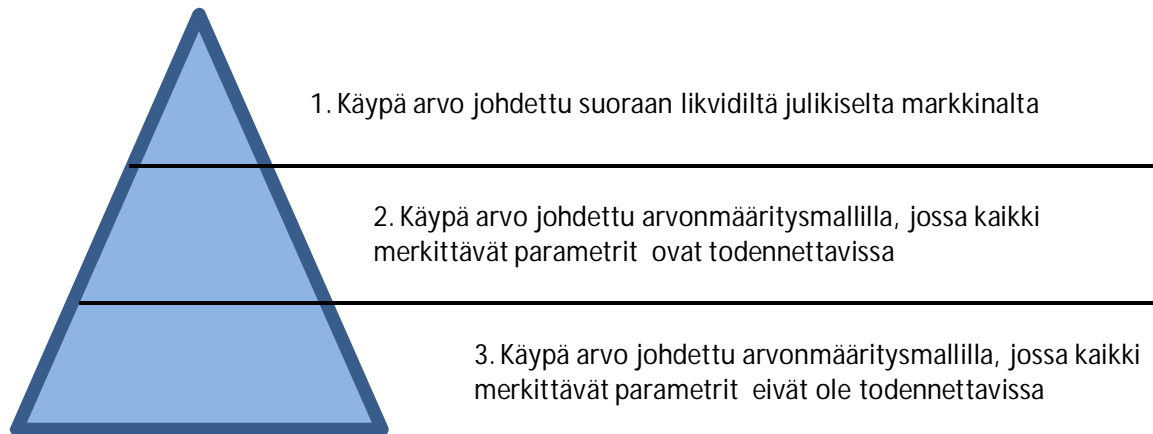
Kustannusperusteinen arvonmäärittäminen pyrkii määrittämään summan, jolla tietyn omaisuuserän hyöty tai kapasiteetti voitaisiin korvata (tunnetaan myös nimellä ”current replacement model”).

Arvonmäärittämissä käytetään parametrejä, jotka tuleva IFRS-standardi jakaa luonteensa mukaan kahteen luokkaan; todennettavissa olevaan (eng. ”observable”) tietoon, sekä tietoon, joka ei ole todennettavissa olevaa (eng. ”unobservable”). Yleisenä periaatteena on lisäksi, että yrityksen tulisi rahoitusinstrumentin arvonmäärittämisessä suosia sellaisten menetelmien käyttöä, jotka maksimoivat todennettavissa olevien tietojen käytön.

Edelleen selventääkseen asiaa ja tehdäkseen käyvän arvon määrittämisestä johdonmukaisempaa, uusi standardi sisältää erityisen käyvän arvon hierarkian, jonka perusteella käypiin arvoon arvostettavat erät tulee luokitella. Käyvän arvon hierarkia koostuu kolmesta tasosta, jotka kuvaavat käyvän arvon luotettavuutta. Käypiin arvoihin arvostettavat erät luokitellaan tasoille sen mukaan, kuinka luotettavaa tietoa arvonmäärittämisessä on käytetty:

- 1) Julkisesti noteerattu hinta identtisille varoille tai veloille aktiivisilla markkinoilla (arvonmäärittämisajankohdaksi)
- 2) Todennettavissa oleva tieto, joka ei ole 1) -kohdassa tarkoitettu listahinta. Tämä luokka pitää sisällään myös listatut hinnat samankaltaisille varoille tai veloille. Muu todennettavissa oleva tieto, joka ei ole listahinta, voi olla esimerkiksi varaan tai velkaan liittyvä korkokanta, volatilitieteetti tai luottoriski.
- 3) Ei-todennettavissa oleva tieto. Ei-todennettavissa oleva tieto on usein yrityksen itsensä johtama, vaikka tulevassa standardissa sanotaankin, että yrityksen tulee tarvittaessa ottaa huomioon myös kyseisen instrumentin hintaan markkinoilta heijastuvat odotukset tai markkinoiden vaihtoehtoisesti käytettävä tieto.

Seuraava kuvio mallintaa käyvän arvon hierarkiaa:

Kuvio 2. Käyvän arvon hierarkia

IFRS 7:n mukaan yritysten on vuodesta 2009 alkaen pitänyt ilmoittaa tilinpäätöksen liitetiedoissa, miten sen taseessa olevien käypään arvoon arvostettavien rahoitusinstrumenttien arvonmääritys on jakautunut käyvän arvon hierarkian mukaan. Tämä antaa sijoittajille mahdollisuuden ymmärtää, kuinka eri rahoitusinstrumenttien arvostaminen on toteutettu. Ensimmäiseen tasoon kuuluvat luonnollisesti rahoitusinstrumentit, joiden arvostaminen tapahtuu suoraan markkina-arvoja käyttäen. Toiseen tasoon kuuluvat sellaiset rahoitusinstrumentit, joiden käypä arvo on johdettu arvonmääritysmallilla, jossa kaikki merkittävät parametrit ovat todennettavia. Kolmannella tasolla ovat rahoitusinstrumentit, joiden käypä arvo on johdettu arvonmääritysmallilla, jossa kaikki merkittävät parametrit eivät ole todennettavia.

3.2.3 Arvonmäärityksen haasteellisuus

Rahoitusinstrumenttien kohdalla käyvän arvon määrittäminen on yleensä suoraviivainen ja yksinkertainen prosessi, jos käypä arvo saadaan suoraan markkinoilta. On kuitenkin olemassa paljon rahoitusinstrumentteja, jotka tulee arvostaa käypään arvoon, mutta joiden kohdalla arvoa ei ole läheskään yhtä suoraviivaista johtaa. Tällöin joudutaan turvautumaan arvonmääritysmalleihin, joissa käytetään hyväksi erilaista saatavilla olevaa ja kyseiseen instrumenttiin liittyvää tietoa. Ernst & Youngin kansainvälisten IFRS-palveluiden johtajan

David Lindsellin (2005) mukaan tällaiset käypien arvojen estimaatit voivat perustua valitettavan paljon yrityksen johdon subjektiivisiin arvioihin. Myös esimerkiksi Englund ja Järventausta (2005) kritisoivat estimaattien käyttöä, ja kyseenalaistivat niiden antamien arvojen luotettavuuden.

Esimerkkeinä tällaisista rahoitusvälineistä, joiden käypä arvo joudutaan määrittämään arvostusmenetelmiä käyttäen, ovat sellaiset oman pääoman ehtoiset instrumentit, joita ei ole noteerattu virallisilla markkinoilla, sekä Over-The-Counter (OTC) -instrumentit. Paunan (2006, 81) mukaan osakeinstrumenttien arvonnäytys on rahoitusinstrumenttien ongelmallisinta osa-alue, koska arvostettavan yrityksen kassavirrat ovat epävarmoja. Oman pääoman ehtoisten rahoitusinstrumenttien arvo voidaan määrittää esimerkiksi erilaisilla tuottoarvomalleilla, ja Paunan mukaan keskeisimmät noteeraamattoman osakkeen arvoon vaikuttavat tekijät ovat terminaaliarvo ja diskonttokorko.

OTC -kaupankäynnissä kauppaa käydään esimerkiksi johdannaisilla kahdenvälisin sopimuksin suoraan välittäjien kesken. OTC -instrumentit eivät ole virallisesti noteerattuja, joten niiden käypä arvo ei ole yksiselitteistä määrittää. Yleisimpiä OTC -instrumentteja ovat erilaiset swapit, futuurit ja optiot. OTC -kauppa on globaalisti todella merkittävää. Bank for International Settlement (BIS) (2009) laski OTC -johdannaissopimusten bruttomarkkina-arvon olevan vuoden 2009 lopussa 21 583 miljardia Yhdysvaltain dollaria, ja niiden bruttonominaaliarvon jopa 614,7 biljoonaa Yhdysvaltain dollaria. OTC -instrumentteja löytyy lähes jokaisen suuren rahoituslaitoksen taseesta, muun muassa Nordea Pankki Suomi Oyj:n (2010), Sampo Pankki Oyj:n (2010) ja OP-Pohjola -ryhmän (2010).

Käytännön esimerkin käyvän arvon määrittämisessä yrityksellä olevasta harkintavallasta antaa seuraava suora lainaus Nordea Pankki Suomi Oyj:n vuoden 2009 vuosikertomuksesta (2009, 36):

”OTC -johdannaisten ja sellaisten muiden rahoitusinstrumenttien käyvän arvon määrittämisessä, joiden osalta ei ole saatavilla markkinoilla annettua noteerausta eikä äskettäin noteerattua markkinahintaa, noudatetaan kriittistä arviointia seuraavissa seikoissa:

- *Arvonmääritysmenetelmän valinta*
- *Päätös siitä, milloin kurssinoteeraus ei anna oikeaa kuvaa käyvistä arvosta (mukaan lukien päätös siitä, milloin markkinat ovat toimivat)*
- *Käyvän arvon oikaisu, jolla otetaan huomioon luotto-, mallintamis- ja likviditeettiriskit sekä muut riskit*
- *Päätös siitä, mitkä markkinaparametrit ovat todennettavissa.*

Näissä tapauksissa päätökset pohjautuvat Nordean tilinpäätös- ja arvostusperiaatteiden mukaiseen ammatilliseen arvioon.”

Johdannaismarkkinat ovat kehittyneet ja monimutkaistuneet viime vuosina ja vuosikymmeninä niin paljon, että laskentastandardeilla on jo haasteita pysyä eksoottisimpien johdannaisten perässä. Muun muassa Euroopan Unionin komission mukaan monimutkainen ja hämärä johdannaiskauppa syvensi jopa vuonna 2008 alkanutta finanssikriisiä (Sipilä 2010). EU-komissio haluaakin säädellä arvopaperikauppaa entistä tiukemmin.

Johdannaiskaupan rinnalla finanssikriisi nostatti myös yleisesti käypien arvojen käytöstä käytävän keskustelun aivan uudelle tasolle. Monet käypien arvojen kritisoijat haluaisivatkin jarruttaa kehitystä kohti käypiä arvoja, ja ovat vastaavasti toivoneet jaksotetun hankintamenon käytön laajenevan (Laux & Leux 2009). Vaikka käyvän arvon määrittämiseen voi liittyä toisinaan merkittävääkin epävarmuutta, Laux ja Leuz totesivat käyvän arvon ja finanssikriisin suhdetta tutkittuaan, että jaksotetun hankintamenon käytössä on myös omat ongelmansa. Pankit voivat esimerkiksi paketoida jaksotettuun hankintamenuon arvostettavia lainoja uusiksi käypään arvoon arvostettaviksi instrumenteiksi (eng. ”securitization”) voidakseen tulouttaa niihin liittyvät tuotot maturiteettia aikaisemmin. Esimerkkinä tästä toimii ennen finanssikriisiä 2000-luvulla yleistyneet Asset-Backed Security -rahoitusinstrumentit, ja etenkin asuntolainoihin liittyvät Mortgage-Backed Securityt. Edelleen jaksotetun hankintamenon käyttö voi johtaa niin sanottuun selektiiviseen kauppaan, jossa yritys myy rahoitusinstrumentteja, joihin liittyy realisoitumattomia tuottoja, ja pyrkii pitämään itsellään ne, joihin liittyy realisoitumattomia tappioita (Shulz & Hollister 2003). Näin ollen pohdittavaksi jääkin kysymys: jos absoluuttista käypää arvoa ei ole

mahdollista määrittää, kumpi on sijoittajille hyödyllisempi arvo – historiallinen hankintameno vai käyvän arvon estimaatti?

3.2.4 Tilinpäätöksen järjestely käypien arvojen avulla

Käypien arvojen luotettavuuteen liittyy käypien arvojen manipuloitavuus eli muokkaaminen toivottuun suuntaan (Laitinen 2007, 41). Kuten kappaleessa 3.2 todettiin, myös Schipper (2005) on listannut valittuun arvonmäärittämissä käytettyihin syöttötietoihin liittyvän tahallisen puolueellisuuden olevan yksi mahdollinen tekijä, joka voi heikentää käypien arvojen luotettavuutta. Käypien arvojen järjestely liittyy yrityksen ja sen johdon haluun ohjailta käypää arvoa haluttuun suuntaan. Ideaalitulanteessa käypä arvo on objektiivinen luku ja kuvastaa rahoitusinstrumentin oikeaa arvoa. Näin ollen ideaalitulanteessa käyvän arvon tulisi olla riippumaton siitä, kuka sen määrittää. Käytännössä tilanne on kuitenkin usein toinen, ja tilinpäätöksessä raportoitua käypää arvoa ei ole johdettu objektiivisesti (Landsman 2007). Tämä on mahdollista tilanteissa, jossa käypiä arvoja ei saada suoraan toimivilta markkinoilta, eli käyvän arvon hierarkian toisella ja kolmannella tasolla.

Käypien arvojen järjestely on luonnollisesti asia, jota ei käytännössä ikinä tunnusteta tapahtuvan. Kuitenkin yritykselle voi muodostua insentivejä käypien arvojen manipulointiin. Eräs yleisimmistä motiiveista on tuloksen ohjailu. Kun käypien arvojen muutos käsitellään tuloslaskelman kautta, voi tällä olla etenkin rahoituslaitoksien tulokseen merkittäviä vaikutuksia (myös muiden yritysten, joilla on taseessaan runsaasti käypään arvoon arvostettavia rahoitusinstrumentteja).

Esimerkiksi heikosti suunniteltu kannustinjärjestelmä saattaa luoda johdolle insenttiivin tuloksen ohjailuun. Toisaalta positiivinen tilikauden tulos kasvattaa myös yrityksen omaa pääomaa ja parantaa näin ollen sen vakavaraisuutta. Jos tähän vakavaraisuuden kohentamiseen liittyy subjektiivisesti johdettuja käypiä arvoja, on se ainakin osittain vain näennäistä. Vakavaraisuus on varsinkin pankeille erittäin tärkeää ja vaikuttaa muun muassa luottoluokitukseen ja täten myös pääoman kustannuksiin. SEC (2005) totesikin käyvän arvon

käytön kritisoijien olevan huolissaan yritysten johdon mahdollisuuksista käyttää käypien arvojen estimaatteja tuloksenohjailuun tai oman pääoman kasvattamisen keinona.

Toinen mahdollinen motivaatio liittyy tilanteisiin, joissa esimerkiksi huonon yleisen taloustilanteen johdosta yrityksillä ja yksityishenkilöillä ilmenee maksuvaikeuksia. Pankkien luottoriskin voidaan olettaa kasvavan, ja lainojen käypien arvojen voitaisiin vastaavasti olettaa laskevan. Nissim (2003) löysi tutkimuksessaan Yhdysvalloissa näyttöä siitä, että jotkut pankit liioittelivat lainojen käypiä arvoja näyttääkseen paremmilta markkinoiden silmissä. Toisaalta IFRS 9:n mukaan lainainstrumentit arvostetaan usein jaksotettuun hankintamenuon (ellei käyvän arvon optiota käytetä), ja näin ollen näiden rahoitusvarojen kohdalla on tarkoituksenmukaista tarkastella myös kirjattuja arvonalentumisia. Kun jaksotettuun hankintamenuon arvostettavan lainainstrumentin arvo laskee, arvonalentumisten pitäisi periaatteessa heijastaa instrumentin käypää arvoa. Näin ollen tilanteissa, joissa lainainstrumentin arvo laskee, ei ole välttämättä merkityksellistä, arvostetaanko se jaksotettuun hankintamenuon vai käypään arvoon. Johto voi teoriassa pyrkiä vaikuttamaan arvoon joka tapauksessa.

3.3 Katsaus Suomen ja Euroopan suurimpien pankkien tilinpäätöksiin

IFRS 9 tulee vaikuttamaan jokaisen IFRS-tilinpäätöksen laativan yhtiön kirjanpitoon ja tilinpäätökseen. Standardi koskettaa kuitenkin erityisesti rahoituslaitoksia, joiden taseet koostuvat pitkälti erilaisista rahoitusinstrumenteista, joiden luokittelua ja arvostamista IFRS 9 sääntelee. Näin ollen seuraavaksi analysoidaan Suomen ja Euroopan suurimpien pankkien vuosien 2008 ja 2009 tilinpäätöksiä, ja tutkitaan rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisen tilinpäätösvaikutuksia sekä käypien arvojen luotettavuutta. Tilinpäätöskatsaus luo nopeasti kuvan siitä, kuinka merkittävä aihealue rahoitusinstrumenttien luokittelu ja arvostaminen on.

Tilinpäätöskatsaukseen on valittu vuoden 2009 taseen loppusumman perusteella kolme suurinta suomalaista pankkia, sekä kolme suurinta eurooppalaista pankkia. Katsauksen suomalaiset pankit olivat Nordea Pankki Suomi Oyj (Nordea Suomi), Pohjola Pankki Oyj

(Pohjola), ja Sampo Pankki Oyj (Sampo). Vastaavasti eurooppalaiset pankit olivat The Royal Bank of Scotland PLC (RBS), Barclays Bank PLC (Barclays Bank), ja Deutsche Bank AG (Deutsche Bank). Kaikki tarkasteltavat yhtiöt laativat konsernitilinpäätöksen IFRS-standardien mukaisesti. Barclays Bankin ja RBS:n tilinpäätösinformaatio julkaistaan Ison-Britannian punnissa, joten ne on muutettu euroiksi tilinpäätöspäivän keskipäivän 1 GBP = 1,0499 EUR (31.12.2008) ja 1 GBP = 1,126 EUR (31.12.2009).

	2009			2008		
	M€	Tulos ennen veroja, M€	%	M€	Tulos ennen veroja, M€	%
Suomi 3 suurinta*						
Nordea Pankki Suomi	1 325	1 376	96 %	770	1 722	45 %
Pohjola Pankki	71	265	27 %	-81	119	-68 %
Sampo Pankki	10	33	30 %	46	181	25 %
Eurooppa 3 suurinta*						
The Royal Bank of Scotland	4 370	-2 922	-150 %	-8 900	-42 874	21 %
Barclays Bank	8 194	5 133	160 %	2 047	5 348	38 %
Deutsche Bank	7 109	5 202	137 %	-9 992	-5 741	174 %

* taseen loppusummalla mitattuna (31.12.2009)

Taulukko 3. Tuloslaskelman voitot / tappiot käypään arvoon arvostettavista eristä (netto) ja niiden suhde tulokseen ennen veroja

Kuten taulukosta 3 näkee, voitot tai tappiot käypään arvoon arvostettavista eristä muodostavat merkittävän osan pankkien tuloksista. Luottolaitokset ilmoittavat tuloslaskelmallaan vain käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavien erien voittojen ja tappioiden nettosumman. Tilinpäätöskatsauksessa on tarkasteltu konsernitilinpäätöksiä, joten vertailukohteeksi on valittu näin ollen tulos ennen veroja.

Suomen kolmesta suurimmasta pankista Nordea Suomella on ollut reilusti suurin tulosvaikutus käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavista rahoitusinstrumenteista (noin 1,3 miljardia euroa 2009, 0,8 miljardia euroa 2008). Tähän vaikuttaa tosin se, että Nordea

ohjaa suurimman osan johdannaisopimuksistaan Suomen yhtiönsä taseeseen. Nämä voitot käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavista eristä olivat Nordea Suomella 96% tilikauden 2009 tuloksesta ennen veroja. Pohjolalla ja Sammolla kyseiset erät olivat vuonna 2009 27% ja 30%. Toisaalta vuonna 2008 Pohjolan tappiot käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavista eristä olivat 68% tuloksesta ennen veroja. Näin ollen heikompina taloudellisina vuosina käypien arvojen laskut voivat syödä pankkien tulosta huomattavasti.

Euroopan suurimmilla pankeilla on luonnollisesti vielä Nordea Suomeakin reilusti enemmän voittoja tai tappioita tulosvaikutteisesti käypään arvoon arvostettavista rahoitusinstrumenteista. Vuonna 2009 esimerkiksi Barclays Bankilla oli tuloslaskelmallaan lähes 8,2 miljardia euroa voittoa kyseisistä eristä. Tämä rivi tuloslaskelmalla muodosti jopa 160% Barclays Bankin tuloksesta ennen veroa vuonna 2009. Myös kahdella muulla suurella eurooppalaisella kyseiset tuloslaskelman erät muodostivat huomattavan osan koko tuloslaskelman tuotoista vuonna 2009.

On syytä kuitenkin muistaa, että huonompina taloudellisina aikoina rahoitusinstrumenttien käyvät arvot laskevat, jolloin siitä aiheutuvat tulosvaikutteiset tappiot voivat viedä tuloksen tappiolliseksi tai suurentaa tilikauden tappiota huomattavasti. Näin tapahtui muun muassa RBS:n ja Deutsche Bankin kohdalla finanssikriisin seurauksena vuonna 2008: tappiot tulosvaikutteisesti käypään arvoon arvostettavista eristä olivat RBS:lla 8,9 miljardia euroa ja Deutsche Bankilla lähes 10 miljardia euroa, ja suhteessa tappioon ennen veroja 21% ja 174%.

Käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavat rahoitusinstrumentit muodostavat myös erittäin merkittävän osan pankkien taseiden loppusummasta, ja ne ovat euromääräisinä summinakin todella suuria. Tätä havainnollistaa taulukko 4.

	2009			2008		
	M€	Taseen loppusumma, M€	%	M€	Taseen loppusumma, M€	%
Suomi 3 suurinta*						
Nordea Pankki Suomi	81 368	221 165	37 %	97 967	219 961	45 %
Pohjola Pankki	2 609	35 510	7 %	4 656	32 448	14 %
Sampo Pankki	1 348	24 868	5 %	2 831	29 592	10 %
Eurooppa 3 suurinta*						
The Royal Bank of Scotland	740 102	1 910 243	39 %	1 298 137	2 521 494	51 %
Barclays Bank	684 995	1 552 921	44 %	1 283 171	2 155 475	60 %
Deutsche Bank	965 320	1 500 664	64 %	1 623 811	2 202 423	74 %

* taseen loppusummalla mitattuna (31.12.2009)

Taulukko 4. Taseen käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavat rahoitusvarat ja niiden suhde taseen loppusummaan

Taseen loppusummalla mitattuna Nordea Suomi on selvästi Suomen suurin pankki. Se on taserakenteeltaan lähempänä suuria eurooppalaisia pankkeja kuin Pohjola Pankki ja Sampo Pankki, joilla käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavat rahoitusvarat muodostivat vain 7% ja 5% vuoden 2009 taseen loppusummasta (14% ja 10% vuonna 2008). Niillä jaksotettuun hankintamenuun arvostettavat lainasaamiset muodostavat edelleen reilusti suurimman osan taseesta. Nordea Suomella käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavat rahoitusvarat olivat 37% taseen loppusummasta vuonna 2009 (45% vuonna 2008). Kokonaisuudessaan Nordea Suomella oli vuoden 2009 tilinpäätöshetkellä taseen vastaavaa puolella yli 83 miljardia euroa käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavia rahoitusinstrumentteja.

Euroopan kolmella suurimmalla pankilla käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavat rahoitusvarat muodostivat vuonna 2009 39-64% taseen loppusummasta (51-74% vuonna 2008). Eniten kyseisiä rahoitusinstrumentteja oli vuosina 2008 ja 2009 Deutsche Bankilla. 31.12.2008 Deutsche Bankilla oli jopa 1 624 miljardia euroa tulosvaikutteisesti käypään

arvoon arvostettavia rahoitusvaroja, jotka muodostivat 74% taseen loppusummasta. Finanssikriisin seurauksena näiden rahoitusinstrumenttien käyvät arvot laskivat huomattavasti. 31.12.2009 arvo oli 965 miljardia euroa, joka on 40% vähemmän kuin edellisenä vuonna. Nämä rahoitusvarat muodostivat kuitenkin edelleen 64% taseen loppusummasta.

Tulosvaikutteisesti kirjattavat rahoitusinstrumenttien käyvän arvon muutokset altistavat siis etenkin pankkien tuloslaskelmat ja taseet huomattavasti suuremmalle volatiliteetille, kuin mitä olisi ilman kyseisiä erii. Hyvänä esimerkkinä tästä on juuri Deutsche Bank, jonka käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavien rahoitusvarojen määrä taseessa tippui yli 658 miljardi euroa (40%) vuodesta 2008 vuoteen 2009. Vaikka pankeilla onkin vastattavaa puolella paljon suojaavia instrumentteja, joiden käyvän arvon muutoksien on määrä tasapainoittaa tulosheilahteluita, ei tulosvolatiliteetilta voida täysin välttyä. Deutsche Bankilla kirjattiin käyvän arvon nettomuutoksista vuonna 2008 tuloslaskelmalle tappiota lähes 10 miljardia euroa, ja seuraavana vuonna voittoa yli 7 miljardia euroa. Myös muilla tilinpäätöskatsauksen pankeilla on edellä esitetyistä taulukoista huomattavissa erittäin suuria rahoitusinstrumenttien arvonmuutoksista johtuvia tilinpäätösvaikutuksia.

Näin ollen on erittäin perusteltua tutkia, miten rahoitusinstrumentteja arvostetaan käypään arvoon ja kuinka luotettavina tilinpäätöksissä esitettyjä käypiä arvoja voidaan pitää. Yhtenä indikaattorina luotettavuudesta voidaan pitää käyvän arvon hierarkiaa. Vuodesta 2009 alkaen IFRS-tilinpäätöksissä on täytynyt ilmoittaa, miten taseen instrumenttien käyvät arvot on johdettu. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että yritysten on täytynyt liitetiedoissa luokitella kaikki käypään arvostettavat erät käyvän arvon hierarkian mukaisesti. Taulukko 5 kuvaa tilinpäätöskatsauksessa tarkasteltujen pankkien käypien arvojen jakautumista hierarkian eri tasoille.

Mielenkiintoinen huomio on, että suurin osa lähes kaikkien pankkien käypään arvoon arvostettavista rahoitusinstrumenteista on arvostettu käyvän arvon hierarkian toisen tason mukaan, jossa arvostamisessa käytetään apuna erilaisia arvostusmalleja. Toisen tason mukaan arvostetuissa instrumenteissa arvostusmalleissa käytetyt parametrit ovat objektiivisemmin todennettavissa kuin kolmannella tasolla, johon kuuluvien

rahoitusinstrumenttien käypien arvojen arvonmäärittämisessä on käytetty johdon subjektiivisia arvioita. Ensimmäisen tason instrumenttien käyvät arvot saadaan johdettua suoraan markkinoilta.

2009	Taso 1, M€	%	Taso 2, M€	%	Taso 3, M€	%	Yhteensä, M€
Suomi 3 suurinta*							
Nordea Pankki Suomi	2 341	3 %	75 818	93 %	3 261	4 %	81 420
Pohjola Pankki	6 062	65 %	2 978	32 %	304	3 %	9 344
Sampo Pankki	493	37 %	849	63 %	6	0 %	1 348
Eurooppa 3 suurinta*							
The Royal Bank of Scotland	164 959	18 %	730 211	80 %	14 751	2 %	909 921
Barclays Bank	119 898	16 %	597 559	80 %	34 068	5 %	751 525
Deutsche Bank	121 460	12 %	811 514	82 %	58 220	6 %	991 194
2008							
Suomi 3 suurinta*							
Nordea Pankki Suomi	1 797	2 %	93 536	95 %	2 639	3 %	97 972
Pohjola Pankki	n/a	-	n/a	-	n/a	-	4 970
Sampo Pankki	n/a	-	n/a	-	n/a	-	2 831
Eurooppa 3 suurinta*							
The Royal Bank of Scotland	97 641	7 %	1 332 218	92 %	22 468	2 %	1 452 327
Barclays Bank	137 308	10 %	1 225 792	86 %	61 261	4 %	1 424 360
Deutsche Bank	129 191	8 %	1 442 271	87 %	87 663	5 %	1 659 125

* taseen loppusummalla mitattuna (31.12.2009)

Taulukko 5. Käypään arvoon arvostettavien rahoitusvarojen arvojen luotettavuus

Esimerkiksi Nordea Suomella on ollut vuosina 2008 ja 2009 enemmän rahoitusvaroja arvostettuna kolmannella tasolla kuin ensimmäisellä tasolla. Vaikka kolmannella tasolla oli esimerkiksi vuonna 2009 vain 4% kaikista käypään arvoon arvostettavista rahoitusvaroista, on kyseisten instrumenttien kokonaisarvo kuitenkin yli 3,2 miljardia euroa.

Euroopan kolmella suurimmalla pankilla oli ensimmäisellä tasolla arvostettavia instrumentteja vuonna 2008 vain 7-10% käypään arvoon arvostettavien rahoitusvarojen kokonaisarvosta. Mielenkiintoista on huomata, että kyseisen luokan osuus on kaikilla noussut reilusti vuoden 2009 tilinpäätöksessä; RBS:lla jopa yli tuplaantunut. Samaan aikaan toisella tasolla arvostettavien instrumenttien osuus on suhteessa laskenut lähes saman verran. Myös Euroopan suurimmilla pankeilla toisella tasolla arvostetaan eniten instrumentteja. Tämä johtuu siitä, että suurin osa käypään arvoon arvostettavista rahoitusinstrumenteista on pankeilla johdannaisia. Edelleen suurin osa johdannaisista on OTC -johdannaisia, joille ei ole johdettavissa arvoa suoraan markkinoilta. Pankit ovat kuitenkin luokitelleet suurimman osan johdannaissovimuksistaan hierarkian toiselle tasolle.

Esimerkiksi Barclays Bankilla oli vuoden 2009 tilinpäätöshetkellä lähes 598 miljardin euron arvosta rahoitusvaroja luokiteltu arvostettavaksi toisella tasolla (80% kaikista käypään arvoon arvostettavista rahoitusvaroista). Huomattavaa on kaikilla pankeilla tässä luokassa olleiden rahoitusinstrumenttien käypien arvojen lasku tilinpäätösten välillä. Esimerkiksi juuri Barclays Bankilla oli vuoden 2008 tilinpäätöksessä arvostettu toiseen luokkaan instrumentteja vielä melkein 1 226 miljardilla eurolla. Laskua tuli vuodessa yli 51%.

Mielenkiintoinen huomio on myös se, että vaikka kolmannelle tasolle on luokiteltu suhteellisesti melko vähän rahoitusvaroja, on niiden euromääräinen arvo varsinkin suurilla eurooppalaisilla pankeilla erittäin huomattava. Esimerkiksi Deutsche Bankilla oli vuoden 2009 tilinpäätöshetkellä kyseisiä instrumentteja yli 58 miljardia euroa. Nämä ovat isoja lukuja, sillä on syytä muistaa, että varsinkin kolmannella tasolla olevien rahoitusinstrumenttien arvostus tehdään yrityksen ja sen johdon subjektiivisten arvioiden perusteella.

4 KANSALLISEN LAINSÄÄDÄNNÖN NYKYTILANNE

Suomen lainsäädännössä kirjanpidolla ja verotuksella on perinteisesti ollut erittäin kiinteitä kytkeitä keskenään. Verotus ei kuitenkaan tukeudu lainsäädännöllisellä tasolla suoraan kirjanpitoon, vaan elinkeinotulon verottamisesta annettu laki (elinkeinooverolaki) sisältää periaatteessa täydellisen tuloksenlaskentanormiston. IFRS-standardien käyttöönoton myötä kirjanpidon ja verotuksen kytkentä on saanut uuden vivahteen.

IFRS-standardien mukainen tilinpäätössääntely on selvästi tilinpäätösdirektiivejä ja niiden implementoimiseksi annettuja kansallisia säädöksiä yksityiskohtaisempaa. Euroopan parlamentti ja Euroopan Unionin neuvosto antoivat heinäkuussa 2002 asetuksen (EY) N:o 1606/2002 kansainvälisten tilinpäätösstandardien soveltamisesta (IAS-asetus). Asetuksella velvoitettiin jäsenvaltioiden listautuneet yritykset laatimaan konsernitilinpäätöksensä IFRS-standardien mukaisesti 1. tammikuuta 2005 ja sen jälkeen alkavilta tilikausilta. (Jänkälä & Kaisanlahti 2005, 15-16)

IAS-asetuksella oli siis suora vaikutus myös Suomen kansalliseen lainsäädäntöön. Suomen kirjanpitolainsäädännössä on näin ollen otettu 2000-luvulla huomioon IFRS-standardit, ja nykyään kaikilla yrityksillä, joilla on tilintarkastuslain (459/2007) 2 §:ssä tarkoitettu hyväksytty tilintarkastaja, on mahdollisuus laatia tilinpäätös tai konsernitilinpäätös IFRS-standardien mukaisesti vakuutus- ja eläkelaitoksia lukuun ottamatta (HE 176/2008). Näin ollen esimerkiksi rahoitusvälineitä on nykyään mahdollista kirjata kansainvälisin standardein.

Suomen verolainsäädäntöä ei ole kuitenkaan onnistuttu vielä riittävästi yhtenäistämään kansainvälisiin standardeihin yhteensopivaksi. Näin ollen yksittäisten yritysten kohdalla on otettu standardien soveltamisen lähtökohdaksi ”ei estettä, ei pakkoa” -periaate, vaikka IAS-asetuksen myötä Suomessa pörssiyhtiöt joutuvatkin tekemään IFRS-tilinpäätöksen konsermitasolla. Yhtiötasolla IFRS-tilinpäätösten implementointi on täten ollut toistaiseksi vähäistä. Kansainvälistyvässä yritysmaailmassa tilinpäätösten tekemiselle IFRS-standardien mukaan olisi erityistä tarvetta myös yksittäisten yritysten tasolla esimerkiksi kansainvälisen rahoituksen saamiseksi.

4.1 Rahoitusinstrumentit kirjanpitolaissa

Kansallisesta kirjanpitolaistamme ei löydy suoranaista ja tarkkaa määritelmää rahoitusinstrumenteille, mutta KPL:n viidennestä luvusta löytyy eri instrumentteja koskevia arvostus- ja jaksotussäännöksiä. KPL 5:2§:n mukaan rahoitusvälineet arvostetaan seuraavalla tavalla:

- 1) Saamiset nimellisarvoon, kuitenkin enintään todennäköiseen arvoon
- 2) Rahoitusomaisuuteen kuuluvat arvopaperit ja muut sellaiset rahoitusvarat hankintamenon suuruusina tai, jos niiden todennäköinen luovutushinta tilinpäätöspäivänä on sitä alempi, tämän määräisinä
- 3) Velat nimellisarvoon tai, jos velka on indeksiin taikka muuhun vertailuperusteeseen sidottu, muuttuneen vertailuperusteen mukaiseen nimellisarvoa korkeampaan arvoon

Suomen lainsäädännössä erityisesti kirjanpitolaissa on viime vuosikymmenen aikana otettu enenevässä määrin aktiivisia askeleita kohti IFRS:n kanssa yhteensopivaa tilaa. Tästä yhtenä näkyvimmistä esimerkeistä on vuonna 2004 säädetty KPL 5:2a§, joka salli yrityksille IAS 39 -standardista tutun käytännön arvostaa rahoitusinstrumentit käypään arvoonsa. Kauppa- ja teollisuusministeriön (KTM, nykyinen työ- ja elinkeinoministeriö TEM) 30.12.2004 antama asetus 1315/2004 rahoitusvälineiden arvostamisesta sekä merkitsemisestä tilinpäätökseen ja konsernitilinpäätökseen antaa tarkemman selvityksen KPL 5:2a §:n mukaisesta käyvän arvon käytöstä.

Asetuksen mukaan taseen vastaaviin merkityt rahoitusvälineet, joiden käypä arvo on luotettavasti määriteltävissä, voidaan arvostaa käypään arvoon. Luotettavan käyvän arvon määrittely tapahtuu asetuksessa samoin periaattein kuin IASB:n käyvän arvon hierarkiassa (ks. kappale 3.2.2). Kansallinen kirjanpitolainsäädäntömme ei kuitenkaan toistaiseksi salli IFRS-standardista tuttua käyvän arvon optiota, kuin ainoastaan luottolaitosten kohdalla.

Käyvän arvon mukaista arvostamista ei kuitenkaan sovelleta:

- 1) Rahoitusvälineisiin, jotka eivät ole johdannaisia ja joita pidetään niiden eräpäivään saakka

- 2) Lainasaamisiin sekä muihin saamisiin, joita ei pidetä kaupankäyntitarkoituksessa
- 3) Osuuksiin tytä-, omistusyhteys- ja yhteisyrityksissä
- 4) Kirjanpitovelvollisen oman pääoman ehdoin liikkeeseen laskemiin rahoitusvälineisiin
- 5) Ehdollista vastiketta koskeviin sopimuksiin yritysten yhteenliittymässä
- 6) Muihin rahoitusvälineisiin, jotka yleisesti hyväksytyyn käytännön mukaisesti arvostetaan käyvästä arvosta poikkeavasti.

Rahoitusveloista käypään arvoon arvostetaan rahoitusvälineet, jotka ovat:

- 1) Rahoitusjohdannaisia
- 2) Osa kaupankäyntisalkkua

Tilikauden tuotoksi tai kuluksi merkitään tuloslaskelmaan käypään arvoon arvostettavien rahoitusvälineiden tilinpäätöshetken arvon ja edellisen tilinpäätösarvon erotus. Jos käypään arvoon arvostettava rahoitusväline on hankittu tilikauden aikana, tilikauden tuotoksi tai kuluksi merkitään rahoitusvälineen tilinpäätöshetken arvon ja hankintamenon erotus. Tulosvaikutteinen kirjauskäytäntö on siis asetuksen mukaan pääsääntönä, mutta tästä on myös poikkeuksia. Käyvän arvon muutos merkitään suoraan omaan pääomaan sisältyvään käyvän arvon rahastoon, jos:

- 1) Kyseessä on suojauslaskentamenettelyssä käytetyn rahoitusvälineen kirjaus, jolla koko arvonmuutoksen tai sen osan kirjaamatta jättäminen tuloslaskelmaan kyseisellä tilikaudella mahdollistetaan (*rahavirran suojaus*)
- 2) Tällainen arvonmuutos aiheutuu kirjanpitovelvollisen ulkomaiseen yritykseen tekemiin nettoinvestointeihin sisältyvän valuuttaerän kurssimuutoksesta (*muuntoero*)
- 3) Kyseessä on sellainen taseen vastaaviin merkitty käyvän arvon mukaan arvostettava rahoitusväline, jota ei pidetä kaupankäyntitarkoituksessa ja joka ei ole johdannaissovimus (tässä viitataan selkeästi myytävissä oleviin rahoitusvaroihin).

4.2 Rahoitusinstrumentit elinkeinoverotuksessa

Elinkeinoverotuksessa ei ole täsmällistä rahoitusvälineiden määritelmää, vaan rahoitusvälineillä tarkoitetaan yleisesti yrityksen rahoitusvaroja ja -velkoja, jotka kuuluvat käyttötarkoituksensa mukaisesti joko rahoitus-, vaihto-, sijoitus- tai käyttöomaisuuteen. Näin ollen elinkeinoverolaisissa rahoitusvälineiden käsittelyä koskevia säännöksiäkin on niukasti. Näiden löytämiseksi onkin ensin määriteltävä, mihin edellä mainituista omaisuuslajiluokista rahoitusinstrumentti kuuluu. Koska eri omaisuuslajiluokilla on erilaiset arvostus- ja käsittelysäädökset, rahoitusinstrumentin verotuskohtelu riippuu täysin yrityksen määrittelemästä käyttötarkoituksesta.

Rahoitusomaisuutta ovat elinkeinoverolain 9 §:n mukaan rahat, pankki- ja tilisaamiset, saamavekselit ja muut sellaiset rahoitusvarat. Tällaisia muita rahoitusvaroja ovat esimerkiksi arvopaperit ja muu omaisuus, johon liiketoimintaa varten tarvittavat varat on tilapäisesti sijoitettu. Rahoitusomaisuus arvostetaan verotuksessa nimellisarvoon, eikä arvonnkorotuksia tehdä. (HE 176/2008)

Vaihto-omaisuutta ovat elinkeinoverolain 10 §:n mukaan elinkeinotoiminnassa sellaisenaan tai jalostettuina luovutettaviksi tarkoitettut kauppatavarat, raaka-aineet, puolivalmisteet ja muut hyödykkeet. Rahoitusvarat voivat kuulua vaihto-omaisuuteen vain silloin, kun niiden myyminen kuuluu verovelvollisen tavanomaiseen liiketoimintaan. Vaihto-omaisuus arvostetaan verotuksessa hankintamenoon, joka on sen verovuoden kulu, jonka aikana se on luovutettu, kulutettu tai menetetty. Verovuoden kulu on kuitenkin aina se osa, jolla hankintameno ylittää vastaavan vaihto-omaisuuden hankintaan tarvittavan todennäköisen hankintamenon tai siitä saatavan luovutushinnan. Vaihto-omaisuuden arvostamiseen sovelletaan näin ollen niin sanottua alimman arvon periaatetta. (HE 176/2008)

Sijoitusomaisuutta ovat elinkeinoverolain 11 §:n mukaan raha-, vakuutus- ja eläkelaitosten varojen sijoittamiseksi tai sijoitusten turvaamiseksi hankkimat arvopaperit, kiinteistöt ja muu sellainen omaisuus. Sijoitusomaisuus arvostetaan pääsääntöisesti hankintamenoon, joka kirjataan kuluksi sen verovuoden aikana, jona sijoitusomaisuus luovutetaan tai menetetään. Sijoitusomaisuuden kohdalla sovelletaan myös alimman arvon periaatetta.

Käyttöomaisuutta ovat elinkeinoverolain 12 §:n mukaan elinkeinossa pysyvään käyttöön tarkoitettut hyödykkeet, kuten maa-alueet, arvopaperit, rakennukset, koneet ja kalusto. Käyttöomaisuuden kriteeriksi on asetettu, että hyödykkeen tulee palvella käyttöarvollaan verovelvollisen elinkeinotoimintaa. Arvopapereiden on katsottava kuuluvan käyttöomaisuuteen muun muassa silloin, kun verovelvollinen on hankkinut ne lisätäkseen, turvatakseen tai helpottaakseen suoritteidensa menekkiä taikka tehdäkseen tuotannontekijän hankkimisen edulliseksi tai varmemmaksi. Käyttöomaisuuteen kuuluvat rahoitusvarat arvostetaan hankintamenoon, eikä arvonkorotuksia sallita. Muista arvopapereista kuin osakkeista voi tehdä elinkeinoverolain 42 §:n mukaisen arvonalennuspoiston. (HE 176/2008)

Hankintameno ja alimman arvon periaatteen ollessa verotuksen pääsääntöisinä arvostusperiaatteina, vain realisoituneet tuotot ja kulut ovat Suomessa yleensä verotuksen piirissä. Poikkeus tästä löytyy elinkeinoverolain 5. ja 8. pykälistä. Ennen EVL-uudistusta 2009 (ks. kappale 4.4) poikkeukset koskivat seuraavia tapauksia:

- 1) Yritysten, joihin sovelletaan luottolaitoksen tilinpäätöstä koskevaa lainsäädäntöä, käypään arvoon tulosvaikutteisesti kirjattavista rahoitusvälineistä ja käyvän arvon suojauksesta kansainvälisten tilinpäätösstandardien nojalla tuloslaskelmaan tuotoksi merkityt arvonnousut ja kuluksi merkityt arvonlaskut ovat veronalaista tuloa tai vähennyskelpoista menoa.
- 2) Vakuutusyhtiöiden, vakuutusyhdistysten, vakuutuskassojen ja muiden niihin rinnastettavien vakuutuslaitosten sekä eläkesäätiöiden kirjanpidossaan tekemä sijoitusomaisuuden arvonkorotus on veronalaista tuloa, ja arvonkorotuksen peruutus on vastaavasti vähennyskelpoista menoa⁶.

Jos rahoitusinstrumentit (arvopaperit) eivät liity verovelvollisen elinkeinotoimintaan, ne luetaan verotuksessa henkilökohtaiseen tulolähteeseen, ja verotetaan tuloverolain mukaan.

⁶ Muun hankintameno tavoin, jos sijoitusomaisuuden hankintameno arvonkorotuksilla lisättyä ylittää hankintaan todennäköisesti tarvittavan hankintameno tai luovutushinnan.

IFRS-standardeissa sallitaan tai edellytetään melko laajasti käypien arvojen käyttämistä kirjanpidossa. Suomessa kansallisen elinkeinoverolain ja pitkälti myös kirjanpitolain mukaan pääsääntöisesti vain realisoituneet tulot ovat veronalaista tuloa. Vastaavasti vain realisoituneet menot ovat verotuksessa vähennyskelpoista menoa. Tämä käytäntö on tunnettu lyhyemmin realisointiperiaatteena.

Realisointiperiaatteen ohella eräänä toisena kansallisen lainsäädännön keskeisenä periaatteena on, ettei verovelvollinen voi näyttää tilinpäätöksessä voittoa, jota ei ole verotettu, mutta joka voidaan jakaa omistajalle. Tähän ajattelutapaa puoltaa myös kirjanpitolaissa vahvasti vaikuttava varovaisuuden periaate. Mikäli yrityksen jakokelpoiset varat sisältäisivät paljon realisoitumatonta tuloa, sen lyhyen aikavälin maksukykyisyyden voidaan katsoa vaarantuvan osingonjaossa (varsinkin, jos jako tapahtuisi ennen tulojen realisoitumista).

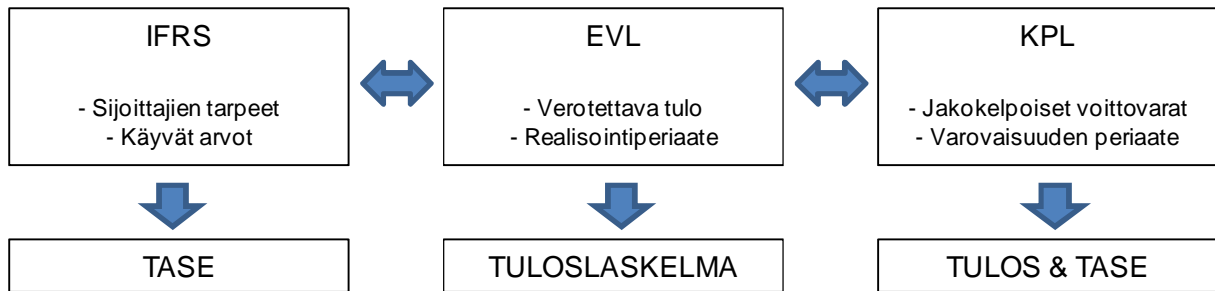
4.3 Elinkeinoverotuksen, kirjanpitolain ja IFRS-ajattelun erot

Verotuksen, kirjanpitolain ja IFRS-standardien välillä on keskeinen filosofinen ero. Kirjanpitolaki tähtää jakokelpoisen voiton määrittelemiseen, kun taas Elinkeinoverolaki pyrkii ainoastaan oikean verotettavan tulon laskemiseen. Edelleen IFRS-standardit tähtäävät siihen, että yrityksen taloudellisesta tilanteesta annetaan oikea kuva, jonka seurauksena tilinpäätökset olisivat myös kansainvälisesti vertailukelpoisia. Mattilan (Nykänen 2006, 95) mukaan tästä syntyy niin suuria ongelmia, ettei kaikkia eroja oikeastaan ole mahdollista eikä edes tarkoituksenmukaista poistaa. Eroja oli hänen mielestään kuitenkin pienennettävä ja rakennettava sellainen yhteys järjestelmien välille, että EVL ei muodostu esteeksi IFRS-tilinpäätöksen soveltamiselle.

KPL:n, EVL:n ja IFRS:n väliset periaatteelliset eroavaisuudet on siis erittäin tärkeä tiedostaa analysoitaessa esimerkiksi IFRS 9:n mahdollisia heijastusvaikutuksia kansallisiin säädöksiimme. Periaate-erot eivät ole helposti ohitettavissa, ja ne ovatkin johtaneet siihen, että etenkin verolainsäädännön muutosprosessit ovat olleet hitaita ja kohdanneet

muutosvastarintaa. Ensimmäinen konkreettinen askel elinkeinoverolain yhtenäistämistä kohti IFRS-ajattelua tapahtui vasta vuonna 2009, kuten seuraavassa kappaleessa selostetaan.

Seuraava kuvio kuvaa edellä selostettuja periaatteellisia eroja.

Kuvio 3. Verotuksen, kirjanpitolain ja IFRS-standardien erilaiset taustat

4.4 Elinkeinotulon verottamisesta annetun lain muutos 2009

Valtiovarainministeriö asetti jo 19.5.2005 yritysverotuksen kehittämistyöryhmän. Työryhmän tehtävänä oli arvioida, mitä muutostarpeita yritysverotukseen aiheutuu siitä, että yritykset saavat tietyin edellytyksin laatia tilinpäätöksensä kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja noudattaen (Nykänen 2006, 2). Konkreettisia tuloksia syntyi vasta yli neljä vuotta myöhemmin, kun hallitus antoi eduskunnalle esityksen 176/2008 elinkeinotulon verottamisesta annetun lain muuttamisesta. Eduskunta vahvisti esityksen 30.12.2008, ja uudistus astui voimaan 1.1.2009 tuoden mukanaan useita merkittäviä muutoksia. Kyseinen uudistus oli Valtiovarainministeriön mukaan ensimmäinen osio laajasta kokonaisuudesta, jonka tarkoituksena on sopeuttaa elinkeinoverolaki kansainvälisiin tilinpäätösstandardeihin ja kirjanpitolainsäädännön muutoksiin.

Eräs merkittävimmistä EVL-uudistuksen muutoksista liittyy rahoitusinstrumentteihin. Uudistuksen myötä kaupankäyntitarkoituksessa pidettävien rahoitusvälineiden käypään arvoon arvostamisesta aiheutuneet arvonmuutokset säädettiin veronalaiseksi tuloksi ja vähennyskelpoiseksi menoksi. Tämä muutos on periaatteellisella tasolla todella merkittävä,

sillä se tekee poikkeuksen verotuksen realisointiperiaatteeseen. Kuten kappaleessa 4.2 selostettiin, aikaisemmin poikkeus koski ainoastaan luottolaitoslain piirissä olevia yrityksiä. EVL-uudistuksen myötä realisointiperiaatteesta poiketaan nyt kaupankäyntitarkoituksessa pidettävien instrumenttien kohdalla kaikissa yhtiöissä, jotka käyttävät käypään arvoon arvostamista ja laativat IFRS-tilinpäätöksen.

Vuoden 2009 EVL-uudistus on konkreettinen esimerkki siitä, että verolainsäädäntökään ei voi enää nykyisin sulkea silmiään kansainvälisiltä laskentastandardeilta. Tämän takaa valtioiden välinen kilpailu verotuksella, jolloin suurten yritysten on helppo vaihtaa kotipaikkaa. Sen lisäksi, että yhteisöveroasteen on oltava kilpailukykyinen, on kunkin maan huolehdittava siitä, ettei lainsäädännöllinen ilmapiiri ole liian byrokraattinen, monimutkainen, tai ristiriitainen muihin maihin verrattuna, ja luo näin ollen esteitä jouhevalle yritystoiminnalle. Asia on noteerattu myös Suomessa, ja tästä viestii muun muassa viime vuosina asetetut verouudistustyöryhmät. IFRS-tilinpäätösten onnistuneen implementoinnin kannalta on ensiarvoisen tärkeää saattaa verolait tarpeen vaatimalla tavalla vastaamaan kansainvälisiä tarpeita.

Verolainsäädäntöön aiheutti muutostarvetta myös jakokelpoiseen pääomaan liittynyt epäkohta. Yrityksillä on KPL:n mukaan ollut vuodesta 2004 lähtien mahdollisuus arvostaa rahoitusinstrumentit käypään arvoonsa näin halutessaan. Verotuksessa ainoastaan luottolaitoksilla realisoitumattomat arvonmuutokset ovat olleet veronalaista tuloa tai vähennyskelpoista menoa. Näin ollen muilla yrityksillä on periaatteessa ollut mahdollisuus näyttää tilikauden tuloksessa käyvän arvon muutoksista johtuvaa jakokelpoista tuloa, joka ei ole ollut veronalaista. Myytävissä olevien rahoitusvarojen realisoitumattomat arvonmuutokset kirjataan suoraan omaan pääomaan, käyvän arvon rahastoon. Näiden varojen jakaminen ulos päätettiin estää jo osakeyhtiölain uudistuksen yhteydessä 2007 yhtiöoikeudellisella säännöksellä. Käyvän arvon rahasto sekä uudelleenarvostusrahasto säädettiin sidotun oman pääoman piiriin, ja näin ollen ne ovat jakokelvotonta omaa pääomaa.

5 IFRS 9 -STANDARDIN JA KÄYPÄÄN ARVOON ARVOSTAMISEN VAIKUTUKSET TILINPÄÄTÖKSIIN

Tässä kappaleessa tullaan esittämään tutkielman empiirinen osuus, jonka avulla luodaan pohjaa viimeisen kappaleen johtopäätöksille ja pyritään vastaamaan tutkimuksen tavoitteisiin ja tutkimusongelmaan. Luvun alussa esitellään tiivistetysti keskeisimmät muutokset, joita IFRS 9 -standardin ensimmäinen osio on tuonut rahoitusvarojen luokitteluun ja arvostamiseen verrattuna edeltäjäänsä IAS 39 -standardiin. Tämän jälkeen esitetään varsinainen asiantuntijahaastatteluiden avulla tehty päätutkimus. Tämä sisältää haastateltavien lyhyen esittelyn, sekä haastattelututkimuksen keskeisimmät tulokset.

5.1 IFRS 9:n tuomat keskeiset muutokset rahoitusvarojen käsittelyssä

Tutkielman ensimmäisenä tavoitteena on ollut selvittää, miten rahoitusvarojen luokittelu ja arvostaminen muuttuu IFRS 9:n myötä. Tähän liittyen keskeisenä tavoitteena on myös analysoida, kuinka onnistuneita muutokset ovat ja mitä ongelmia niihin liittyy. Jälkimmäistä tavoitetta on analysoitu haastatteluissa, jotka esitellään kappaleessa 5.3. Haastattelututkimuksessa analysoitiin seuraavia luokitteluun ja arvostamiseen liittyviä keskeisiä muutoksia siirryttäessä IAS 39 -standardista IFRS 9 -standardiin:

- 1) Rahoitusvarojen luokittelu ja arvostaminen jakautuu IFRS 9:n mukaan kahteen pääluokkaan, kun IAS 39 sisälsi vielä neljä eri luokkaa. Uuden standardin myötä rahoitusinstrumentit luokitellaan ja arvostetaan joko jaksotettuun hankintamenuun tai käypään arvoon kirjattaviksi.
- 2) Rahoitusvarojen luokittelussa käytetään hyväksi IFRS 9 -standardissa esiteltyä uutta liiketoimintamalli-ajattelua. Liiketoimintamallin avulla standardi pyrkii linjaamaan rahoitusinstrumenttien laskentakäytäntöä sen mukaan, miten yrityksen johto haluaa käyttää rahoitusinstrumentteja liiketoiminnassa, ottaen kuitenkin huomioon myös instrumenttien luonteen. Ainoastaan yksinkertaiset ja tietyt kriteerit täyttävät

- velkainstrumentit voidaan arvostaa jaksotettuun hankintamenoon. Kaikki muut rahoitusinstrumentit täytyy IFRS 9:n mukaan arvostaa käypään arvoon.
- 3) Uuden standardin myötä IAS 39:n sallima mahdollisuus kirjata hankintamenoon sellaisia listaamattomia oman pääoman ehtoisia instrumentteja, joille ei ole mahdollista määrittää luotettavaa käypää arvoa, pääosin poistuu.
 - 4) Rahoitusvarojen kohdalla hybridi-instrumenttien kohdalla kytkettyjä johdannaisia ei enää eroteta pääsopimuksesta, vaan koko sopimus arvostetaan käypään arvoon. Tämä poistaa IAS 39 -standardin monimutkaisen sääntelyn kytkettyjen johdannaisten erottamisesta.
 - 5) Eräpäivään pidettävien sijoitusten luokan poistuessa myös siihen liittynyt saastumisehto poistuu. IFRS 9 ottaa kuitenkin kantaa asiaan liiketoimintamallin avulla. Uuden standardin mukaan liiketoimintamalli voi edelleen sallia siihen kuuluvien instrumenttien jaksotettuun hankintamenoon kirjaamisen, vaikka instrumentteja myydään tai paketoidaan uusiksi instrumenteiksi ennen maturiteettia. Liiketoimintamallin ei katsota saastuvan, jos kyseiset myynnit eivät ole olennaisia tai yleisiä.

5.2 Asiantuntijahaastattelut

5.2.1 Haastatteluiden toteutus ja haastateltavien valinta

Koska tutkielmassa käsitellään meneillään olevaa standardiuudistusta, jota tullaan soveltamaan käytännössä vasta tulevaisuudessa, tutkimus toteutettiin siis haastattelututkimuksena. Kukin haastattelu noudatti pääosin samaa kaavaa, sillä haastatteluiden pohjana käytettiin samaa kyselylomaketta (liite 1), joka lähetettiin haastateltaville ennen haastatteluita. Jokaisessa haastattelutilanteessa oli paikalla ainoastaan tutkimuksen tekijä sekä haastateltava. Haastattelututkimus toteutettiin lokakuun 2010 alkupuolella ja haastattelut myös nauhoitettiin analyysin onnistumisen ja luotettavuuden varmistamiseksi.

Tutkimukseen valikoitiin asiantuntijoita, jotka ovat seuranneet tiiviisti IFRS 9 -standardin kehitystä, ja omaavat toisaalta kokemusta myös rahoitusinstrumenttien luokittelusta ja arvostamisesta yleisesti. Haastateltavien valinnassa keskeisenä kriteerinä oli myös tutkia tutkimusongelmaa kattavasti monesta eri näkökulmasta. Näin ollen haastateltavaksi päätettiin valita henkilöitä, jotka edustavat eri tahoja: tilinpäätöksen laatijoita eli yrityssektorin näkökulmaa, tilintarkastajanäkökulmaa sekä markkinavalvojan näkökulmaa. Kuten tutkielmassa on aikaisemmin selostettu, IFRS 9 vaikuttaa erityisesti rahoituslaitoksien tilinpäätöksiin, joten tutkimukseen valittiin tilinpäätösten laatijoiden puolelta kaksi pankkisektorin edustajaa. Niiden lisäksi haastateltaviksi valittiin kaksi tilintarkastusyhtiöiden edustajaa, sekä yksi finanssivalvonnan edustaja.

Pankkisektorin edustajiksi päätettiin valita henkilöt Suomen suurimmista pankeista, jotka tekevät IFRS-tilinpäätöksen, ja joille myös IFRS 9 -standardi on siksi erittäin ajankohtainen. Näin ollen tutkimuksen tiimoilta kontaktoitiin Nordeaa ja OP-Pohjola -ryhmää. Tilintarkastusyhtiöiden edustajiksi valittiin Ernst & Young Oy:n ja KPMG Oy Ab:n edustajat, sillä nämä yritykset kuuluvat niin sanottuihin Big 4 -tilintarkastusyhtiöihin, jotka pääasiassa suorittavat suurten kansainvälisten yritysten tilintarkastukset. Finanssivalvonta (Fiva) on Suomen rahoitus- ja vakuutusvalvontaviranomainen, jolle pääosin siirtyivät 1.1.2009 alkaen entisten Rahoitustarkastuksen ja Vakuutusvalvontaviraston tehtävät. Sen valvottavina ovat siis muun muassa pankit, vakuutus- ja eläkeyhtiöt sekä muut vakuutusalaalla toimivat, sijoituspalveluyritykset, rahastoyhtiöt ja pörssi.

Tutkimuksessa haastateltiin seuraavia henkilöitä:

- Tom Juhonen, Director, Head of FC Principles and Guidelines (Nordea Pankki Suomi Oyj)
- Jukka Toivonen, Ryhmälaskentayksikön päällikkö (OP-Pohjola -ryhmä)
- Päivi Virtanen, Partner, Tilintarkastuspalvelut (Ernst & Young Oy)
- Riikka-Liisa Pyykönen, Rahoitusasiantuntija (KPMG Oy Ab)
- Virpi Haaramo, Johtava tilinpäätösasiantuntija, IFRS (Finanssivalvonta)

Haastateltavat henkilöt esittivät haastatteluissa omia näkemyksiään, eivät siis edustamiensa tahojen tai yritysten näkemyksiä.

5.2.2 Rahoitusvarojen luokittelu

IFRS 9 sisältää merkittäviä muutoksia rahoitusinstrumenttien luokitteluun ja arvostamiseen. Kappaleessa 5.1 esiteltiin keskeisimmät muutokset, joita IFRS 9 tuo verrattuna IAS 39 -standardiin. Olennaisin muutos on se, että rahoitusvaroja ei alkuperäisen arvostamisen jälkeen luokitella enää neljään eri kategoriaan, kuten IAS 39:n aikaan, vaan kaikki rahoitusvarat tullaan luokittelemaan ja arvostamaan joko jaksotettuun hankintameroon tai käypään arvoon.

Jaksotettuun hankintameroon voidaan arvostaa vain sellaiset rahoitusinstrumentit, joiden liiketoimintamalli on tuottaa sopimukseen perustuvaa kassavirtaa, ja tämä kassavirta on luonteeltaan ainoastaan jäljellä olevan pääoman palautuksia ja siihen liittyviä korkomaksuja. IAS 39 sai koko elinkaarensa ajan negatiivista palautetta, ja sen katsottiin olevan liian monimutkainen ja vaikea ymmärtää, tulkita ja noudattaa (IFRS 9, A258). Seuraava lainaus on otettu IASB:n marraskuussa 2009 julkaisemasta Feedback Statement:sta:

*”The **objective** of this part (“Classification and measurement”) of the project to replace IAS 39 has been to make it easier for users of financial statements to assess the amount, timing and uncertainty of cash flows arising from financial assets. IFRS 9 achieves this objective by aligning the measurement of financial assets with the way the entity manages its financial assets (its “business model”) and with their contractual cash flow characteristics.”*

Lähes kaikki haastateltavat ovat sitä mieltä, että uusi standardi ja sen liiketoimintamalli-ajattelu tukevat ainakin periaatteessa IASB:n tavoitetta yksinkertaistaa ja selkeyttää rahoitusvarojen luokittelua ja arvostamista. Tom Juhonen toteaa, että IAS 39:n luokittelussa eräpäivään asti pidettävissä sijoituksissa, lainoissa ja saamisissa, ja myytävissä olevissa rahoitusinstrumenteissa on ollut hieman epäselviä rajanvetokohtia, joissa ei ole välttämättä tiedetty varmasti, mikä olisi oikea luokitus. Hänen mukaansa IFRS 9 selkeyttää tilannetta,

vaikka liiketoimintamalli jättääkin yksikölle itselleen harkintavaltaa. Samoilla linjoilla on myös Riikka-Liisa Pyykönen: ”Standardi jättää myös paljon tulkinnanvaraa”. Lisäksi pankit ja muut yritykset päättävät itse, kuinka laajassa mittakaavassa liiketoimintamallia tulkitaan, tai kuinka laaja portfolio instrumentteja sisällytetään samaan ryhmään kunkin liiketoimintamallin alle.

Jukka Toivosen mukaan IAS 39 aiheutti osittain ongelmia jo implementointivaiheessa, ja näin ollen siihen piti tehdä esimerkiksi ”carve out” muutoksia ennen kuin se saatiin hyväksytyä lainsäädäntöön. Sen jälkeen on tullut myös esimerkiksi käyvän arvon optio, koska operatiivisen pankkiliiketoiminnan erityispiirteitä ei olemassa olleiden IAS 39 -kirjanpitosäännösten mukaisesti pystytty tilinpäätöksessä esittämään halutulla tavalla. Toivosen näkemyksen mukaan IASB teki käyvän arvon option esimerkiksi suojauslaskennan vaihtoehdoksi, jonka kanssa on myös ollut suuria haasteita. Toivosen mielestä kirjanpitosäännökset eivät saisi estää järkeviä liiketoimintapäätöksiä. Hän uskookin, että tämä on ollut IFRS 9 -standardia laadittaessa myös IASB:n ajatus - on haluttu tuoda liiketoimintamalli myös säädösten alle.

Itse toteutuksessa on kuitenkin menty Toivosen mukaan ”hieman ojasta allikkoon”. Standardissa on hänen mukaansa melko paljon sellaisia asioita, jotka eivät ole suoranaisesti kirjanpitosäännöksistä johtuvia. Hänen näkemyksensä mukaan finanssikriisin vaikutus näkyy taustalla kohtuullisen merkittävänä, ja samalla ympärillä maailmassa on tapahtunut paljon muutoksia. Toivosen mukaan esimerkiksi luottolaitoksien vakavaraisuuskehikko, vakuutustoiminnan solvency II -säännökset, sekä syyskuussa 2010 julkaistu Basel 3 -säännöstö ovat aiheuttaneet sen, että liiketoimintamalli ei tule välttämättä tulevaisuudessa toteutumaan. Hän kritisoikin IFRS 9 -standardin tähtäävän siihen, että olisi vain investointipankkeja ja talletuspankkeja. Standardi sisältää hänen mukaansa elementtejä, jotka eivät tue ollenkaan liikepankkeja, tai sellaista ryhmää kuin OP-Pohjola, eivätkä niitä tavoitteita, joita Basel 3 tuo esimerkiksi maksuvalmius- tai likviditeettivaatimuksille tulevaisuudessa.

Myös finanssivalvonnan tilinpäätösasiantuntija Virpi Haaramo näkee finanssikriisin vaikuttaneen lopulliseen IFRS 9 -standardin muotoon. Vielä vuonna 2008 julkaistussa

IASB:n keskustelupaperissa rahoitusinstrumenttisääntelyn yksinkertaistamisesta lähdettiin liikkeelle siitä, että kaikki rahoitusinstrumentit arvostettaisiin käypään arvoon. Kriisin seurauksena IASB otti standardiin lähestymistavan, että liiketoimintamallin mukaisesti osa instrumenteista voidaan edelleen arvostaa hankintamenoon. Haaramo toteaa, että IFRS 9 onkin nyt rahoitusvarojen kohdalla rakennettu siten, että ensisijaisena tarkasteltavana asiana on liiketoimintamalli. Haaramon näkemys on, että IFRS 9 on kuitenkin yksinkertaisempi kuin IAS 39.

Tilintarkastaja Päivi Virtasen näkemyksen mukaan IFRS 9 ensimmäisen osion tullessa standardi tuki vielä IASB:n tavoitetta, vaikka hänen mielestä IASB:n muuttikin hieman tavoitettaan lanseeratessaan IFRS 9:n. Aikaisemmin IASB:lla oli hyvin voimakas tavoite mennä käyvän arvon arvostukseen kaikkien instrumenttien kohdalla., mutta Virtasen mukaan tässä arvostuskysymyksessä on nyttemmin annettu hieman periksi, ja lopputuloksena julkaistu standardi on edelleenkin ”sekamalli”. Virtanen on ollut kuitenkin hieman pettynyt standardiin sen jälkeen, kun rahoitusvelkojen luokittelu- ja arvostusperiaatteet ovat alkaneet varmistua. Hänen mukaansa standardin kokonaiskuva on kärsinyt ja IFRS 9 sisältää ratkaisuja, joissa ”logiikka ei enää aina oikein pysy mukana”. Tällä hän viittaa muun muassa siihen, että velkapuolen luokittelu ja arvostus tulee näillä näkymin pysymään hyvin samankaltaisena kuin IAS 39 -standardissa.

Virtanen muistuttaa kuitenkin, että IFRS-standardit ovat aina kompromisseja. Hänen mielestään onkin mielenkiintoista katsoa, minkälainen vaikutus IASB:n tulevalla puheenjohtajalla on standardien laadintaan. Uusi puheenjohtaja ei ole taustaltaan laskentahenkilö, vaan poliitikko. Pyykönen tuo puolestaan esille myös sen, että rahoitusinstrumenttien kohdalla IFRS-standardien tekeminen ”on pyörä, joka pyörii aina ja ikuisesti”. Hänen mukaan rahoitusmaailma muuttuu ajan kuluessa jatkuvasti, jolloin myös säännösten täytyy jatkossakin muuttua. Näin ollen Pyykönen ei usko, että myöskään IFRS 9 olisi mitenkään lopullinen standardi.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että liiketoimintamallin määrittely ei välttämättä aina ole yksiselitteistä. Juhonen kokee, että näin voi olla esimerkiksi strukturoidussa lainoissa, joissa on johdannaisominaisuus ja velkavipua. Myös Haaramo toteaa, että ainoastaan tavanomaiset

lainat, joissa on pääoman takaisinmaksu, korkomaksuvelvoite ja maturiteetti, voidaan arvostaa jaksotettuun hankintamenuon. Jos tuote vähänkin monimutkaistuu, niin herää kysymys siitä, pitääkö instrumentti arvostaa käypään arvoon. Tämä saattaa aiheuttaa valvojan näkökulmasta rajanvetotapauksia liiketoimintamallin määrittelyssä. Pyykösen mukaan yhtiöiden tulee ratkaista, mikä on sellainen liiketoimintamalli, jossa on aidosti tarkoitus pitää rahoitusvarat siksi, että kerätään ainoastaan pääoma- ja korkovirtoja. Tämä ei hänen mukaansa ole välttämättä täysin yksiselitteinen asia. Pyykönen olettaakin, että IASB:n tavoite helpottaa rahoitusvarojen käsittelyä toteutuu jonkun verran, mutta ei ehkä siinä laajuudessa, kuin olisi toivottu johtuen tietynasteisesta tulkinnanvaraisuudesta.

5.2.3 Käyvän arvon käyttö rahoitusinstrumenttien arvostamisessa

Käyvän arvon käyttö on erittäin olennainen osa rahoitusinstrumenttien arvostamista. Kuten edellä on käynyt ilmi, IASB:lla on ollut tavoitteena säätää kaikki rahoitusinstrumentit arvostettavaksi käypään arvoon. IFRS 9 sisältää tarkan määritelmän sellaisille rahoitusvaroille, jotka voidaan arvostaa jaksotettuun hankintamenuon. Kaikki muut rahoitusvarat täytyy lähtökohtaisesti arvostaa käypään arvoon. Seuraava lainaus on otettu IASB:n marraskuussa 2009 julkaisemasta Feedback Statement:sta:

*”It was not our objective to **increase or decrease** the application of fair value measurement, but rather ensure that financial assets are measured in a way that provides useful information to investors to help predict likely actual cash flows. Whether an entity will have more or fewer financial assets measured at fair value as a result of applying IFRS 9 will depend on the nature of their business and the nature of the instruments they hold.”*

Kuitenkin IFRS 9 pitää sisällään elementtejä, jotka tukevat ajatusta käyvän arvon käytön lisääntymisestä. Esimerkiksi rahoitusvaroissa olevien kytkettyjen johdannaisten kohdalla uuden standardin myötä koko sopimus arvostetaan käypään arvoon, eikä IAS 39:n mukaista erottelua enää tehdä. Juhosen, Haaramon ja Virtasen mukaan standardin myötä mennäänkin yhä enemmän käypien arvojen käytön suuntaan. Toivosen näkemys on, että IFRS 9:n mukaan rahoitusvaroja arvostetaan ainakin tulosaikutteisesti käypään arvoon aiempaa

laajemmin. Pyykönen arvioi, että IFRS 9:n myötä rahoitusvaroja tulee kyllä osittain lisää käyvän arvon piiriin, mutta myös toisensuuntaista liikettä voidaan nähdä. Hänen mukaansa tiettyjä yksinkertaisia joukkovelkakirjalainoja, jotka tuottavat vain korkovirtoja, voidaan IFRS 9:n mukaan kirjata jaksotettuun hankintamenuon. IAS 39:n mukaan tällaiset joukkovelkakirjalainat on kirjattu käypään arvoon, jos niitä ole luokiteltu eräpäivään asti pidettävien sijoitusten luokkaan (jonka käyttämisestä on Pyykösen käsityksen mukaan vältelty).

Virtanen toteaa, että myös instrumenttityyppi ohjaa käyvän arvon käyttöön. Nykyisessä markkinatilanteessa yritykset eivät hänen mukaansa enää monesti tee täysin ”plain vanilla -velkainstrumentteja”. Tällä hän viittaa niihin yksinkertaisiin rahoitusvaroihin, jotka standardi kelpuuttaa arvostettavaksi jaksotettuun hankintamenuon. Tällaisilla rahoitusinstrumenteilla ei välttämättä saada riittävästi tuottoa, joten instrumenteissa onkin usein jonkinlaisia velkavipuja, jolloin ne arvostetaan heti käypään arvoon. Haaramokin muistuttaa, että heti kun velkainstrumentti monimutkaistuu, herää kysymys, pitäisikö se arvostaa käypään arvoon.

Toivonen näkee, että nykyisessä markkinatilanteessa siirryttäessä IFRS 9:n käyttöön sijoitusinstrumenttien osalta olisi kohtuullisen vähän sellaisia instrumentteja, jotka arvostettaisiin jaksotettuun hankintamenuon. Hänen mukaansa ainoastaan eräpäivään asti pidettävien sijoitusten luokassa olevista sijoitusinstrumenteista voisi löytyä aidosti sellaisia instrumentteja, joiden liiketoimintamalli-ajattelu lähtee siitä, ettei odoteta arvonnousuja, vaan otetaan kassavirtoja sisään. Kaikki muut sijoitusinstrumentit menisivät käypään arvoon tulosvaikutteisesti. Toivosen mukaan tämä aiheuttaa todella suuria liiketoiminnallisia haasteita - miten suojata määrättyä riskiä tuloslaskelmamielessä, kun varat ja velat alkavat elämään omaa elämäänsä.

Vaikka IASB päätyikin IFRS 9 arvostusperiaatteiden suhteen kompromissiin, Haaramo näkee, että mikäli yrityksellä on vakaa aikomus pitää velkainstrumentti koko sen maturiteetin ajan ja kerätä sen avulla ainoastaan sopimukseen perustuvaa pääoman palautusta ja korkoja, löytyy perusteluja myös hankintamenuon arvostamiselle. Jaksotetun hankintamenuon voidaan tällöin katsoa olevan instrumentin todellinen arvo, ja edustavan summaa, joka tullaan saamaan kassaan, kun saaminen maksetaan takaisin. Toisaalta Haaramon mielestä kaikkien muiden instrumenttien kohdalla käypä arvo on oikea arvostus tapa. Myös Fivan kanta asiaan

on ollut tämä, ja Haaramon mukaan kanta pysyi samana myös finanssikriisin aikana, jolloin käypien arvojen käyttöön kohdistui yleisesti paljon kritiikkiä.

Haaramon näkemyksen mukaan käyvät arvot antavat oikeaa sijoittajainformaatiota. Rahoitusinstrumenteilla, jotka IFRS 9:n mukaan pitää arvostaa käypään arvoon, on joka tapauksessa teoriassa aina olemassa myös käypä arvo. Esimerkiksi yrityskauppatilanteessa arvioidaan nimenomaan omaisuuserien todellisia arvoja, ja tällöinkin ne arvostetaan käypään arvoon. Haaramo toteaaakin osuvasti, että mikäli tällaiset instrumentit arvostettaisiin taseessa historialliseen hankintamenuun, eläisimme ”duaalimaailmassa”, jossa olisi olemassa niin sanottu todellinen tilanne, ja tilinpäätösinformaation kuvailema tilanne. Tämä olisi luonnollisesti sijoittajille huono asia. IFRS-standardien perusajatus on antaa sijoittajille mahdollisimman oikeaa ja relevanttia tietoa yrityksen tuloksesta ja taloudellisesta tilanteesta.

Myös muut haastateltavat kannattavat käyvän arvon käyttöä ainakin jossain määrin. Pyykösen mukaan käyvän arvon käyttö on perusteltua erityisesti pankeilla, koska ne käyvät kauppaa hyvin komplekseilla instrumenteilla. Tällöin pankkien on osattava hänen mukaansa myös arvostaa kyseiset instrumentit, tai muuten voidaan kysyä, miksi niitä ylipäätään tehdään? Juhosen näkemyksen mukaan pankkien sijoitustoiminnassa on perusteltua arvostaa rahoitusinstrumentit käypään arvoon, mutta perinteisellä pankkipuolella törmätään käyvän arvon käytössä usein käytännön ongelmiin. Esimerkiksi asuntoluoton arvostaminen voi olla melko subjektiivista, koska asiakkaan luottoriskin huomioiminen on melko vaikeaa ja sen pitäisi vaikuttaa käypään arvoon. Juhonen mukaan tällaiset ”banking book” erät on luontevaa hoitaa jaksotetun hankintamenon periaatteella.

5.2.4 Käyvän arvon määrittäminen ja sen luotettavuus

Kuten kappaleen 3.3 tilinpäätöskatsauksesta ilmenee, erityisesti rahoituslaitoksilla on taseissaan huomattavat määrät käypään arvoon kirjattavia rahoitusinstrumentteja. Voitot tai tappiot käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavista eristä voivat muodostaa huomattavan osan liiketoiminnan tuotoista ja sitä kautta myös liikevoitosta ja nettotuloksesta. Lisäksi tarkasteltavien tilinpäätösten liitetiedoista ilmenee, että käypään arvoon

arvostettavista rahoitusinstrumenteista huomattavan suuri osa arvostetaan käyvän arvon hierarkian toisella ja kolmannella tasolla eri arvostusmalleja käyttäen. Tällöin käypään arvoon vaikuttaa esimerkiksi arvostusmallin valinta ja näkemys muuttujista kuten volatilitetista ja riskeistä. Näin ollen herääkin kysymys, onko mahdollista, että yritykset päätyisivät erilaisiin tuloksiin arvostaessaan rahoitusinstrumentteja käyvän arvon hierarkian toisella ja kolmannella tasolla?

”Aivan varmasti on mahdollista, ja päätyvätkin”, toteaa Virtanen. Tämä on hänen mukaansa selvää, koska toisen ja kolmannen tason arvostusmallit ovat loppuenlopuksi matematiikkaa. Myös Pyykösen ja Toivosen mielestä on täysin mahdollista, että eri yrityksissä päädyttäisiin eri arvoihin. Pyykösen mukaan arvostuksessa käytettävät mallit voivat olla erilaisia, ja samoin mallissa käytetyille parametreille saatetaan käyttää eri ”input-arvoja”, jolloin lopputulemakin on erilainen. Pyykönen tähdentää myös, että parametrien määrä on todella huomattava mentäessä kompleksisiin instrumentteihin. Hän toteaa kuitenkin, että IFRS 7:n mukaan yhtiön pitää kertoa, mitä oletuksia se on käyttänyt käyvän arvon määrittämisessä. Näin sijoittajalla on paremmat mahdollisuudet arvioida, minkälaisia epävarmuustekijöitä niihin liittyy.

Juhosen mukaan kysymys koskee enemmänkin kolmatta tasoa, jossa joudutaan käyttämään parametreja, jotka eivät ole selkeästi likvideillä markkinoilla todennettavissa olevia. Näin ollen kolmannella tasolla voi olla enemmän subjektiivisuutta. Kuitenkin hän jatkaa, että myös toisella tasolla löytyy varmasti pieniä eroja. Esimerkiksi yksinkertaisen OTC korko-swap -instrumentin tyypillinen arvostusmalli on suoraviivainen kassavirtojen diskonttaaminen nykyhetkeen. Vaikka malli sinänsä olisikin yksiselitteinen ja kassavirtapäivät tiedettäisiin, niin instrumentin lopullinen arvo voi vaihdella esimerkiksi sen mukaan, millä hetkellä markkinakoron määrittää, koska markkinakorko elää koko ajan. Juhonen toteaaakin, että aina kun puhutaan arvostusmalleista, joihin liittyy subjektiivisia komponentteja, instrumenttien arvoissa voi löytyä eroja. Kukaan ei silloin oikeastaan edes tiedä absoluuttisen oikeaa arvoa - arvo voi riippua muun muassa sovellettavasta laskentakaavasta ja siitä, minkä ajankohdan arvostusparametreja käytetään.

Haaramonkin mukaan on teoriassa mahdollista, että eri pankit päätyisivät eri tuloksiin rahoitusinstrumenttien arvonmäärittämisessä. Hän toteaaakin, että mitä monimutkaisempi instrumentti (etenkin johdannainen) on kyseessä, sitä suurempi on myös riski, että sen arvostamisessa voisi olla virhe, tai että käypä arvo olisi tietyille instrumentille eri pankeilla taseessa erisuuruinen. Tähän vaikuttaa myös esimerkiksi pankin resurssit ja järjestelmät, joita arvonmäärittämisessä käytetään. Lisäksi, kuten Juhonenkin totesi, Haaramon mukaan arvonmäärittämisajon ajoitus on kriittinen tekijä - onko kaikkien rahoitusinstrumenttien arvostus juuri tilinpäätöspäivältä tai osavuosikatsauksen päivältä, vai onko jotain tehty jo etukäteen?

Haaramo muistuttaa myös, että jo rahoitusinstrumenttien luokittelussa käyvän arvon hierarkian eri tasoille on mukana johdon harkintaa. Hierarkiatasot liitetiedoissa antavat sijoittajalle osviittaa yrityksen rahoitusinstrumenttien käypien arvojen luotettavuudesta. Ensimmäisen tason instrumentit on melko helppo luokitella, mutta toisen ja kolmannen tason välimaastossa voi Haaramon mukaan olla ongelmia. IFRS 7:n mukainen sääntely edellyttää, että mikäli arvostusmallissa ei-todennettavissa olevan parametrin osuus on merkittävä, kuuluu instrumentti kolmannelle tasolle. ”Sitten kaikkihan käyttävät omaa harkintaa siinä, mitä tämä merkittävä on? Siitä voi tulla luokitteluvirheitä.” Pyykönen on samoilla linjoilla: Jako toisen ja kolmannen tason välillä ei ole aina yksiselitteinen, ja hänellä onkin ollut tapana kyseenalaistaa sitä. Pitäisikö kolmannelle tasolle todellisuudessa mennä enemmän instrumentteja?

Käyvistä arvoista puhuttaessa Virtanen linjaa osuvasti, että usein unohdetaan erottaa termit käypä arvo ja markkina-arvo, jolloin tilinpäätöksiä tulkitaan liian kapeakatseisesti. Markkina-arvo liittyy ainoastaan ensimmäisen tason rahoitusinstrumentteihin. Kuten tilinpäätöskatsauksessa selvisi, ensimmäiselle tasolle luokitellaan vain pieni osa esimerkiksi pankkien rahoitusvaroista. Haaramon mukaan kaikille rahoitusinstrumenteille ei ole edes löydettävissä yksiselitteisen luotettavaa käypää arvoa, joskin pääosalle voidaan määrittää ainakin suhteellisen luotettava käypä arvo.

Instrumentin likviditeetti vaikuttaa luonnollisesti käyvän arvon luotettavuuteen. Toivonen toteaaakin, että mitä epälikvidimpi instrumentti, sitä todennäköisempää on, että täysin luotettavaa arvoa ei löydy. ”Sitä voi kysyä joltain investointipankilta, mutta ei se välttämättä

kuvaa ollenkaan sitä käypää arvoa. Täytyy tietysti hyväksyä se, että jos arvo on jollakin mallilla rakennettu, niin se on paras arvio oletetusta käyvästä arvosta”. Samaa mieltä on myös Haaramo, joka lisää myös, että ”IFRS standardit on tehty sellaisille rahoitusmarkkinoille, jotka ovat toimivat, likvidit ja syvät. Heti kun nämä tekijät alkavat heikentyä, niin on ongelmia käyvän arvon määrittämisen ja sitä kautta myös luotettavuuden kanssa.”

Vaikka Haaramo kuuluu käyvän arvon kannattajiin, oli finanssikriisi hänen mukaansa erittäin haastava. Haaramo työskenteli kriisin aikaan muun muassa eurooppalaisessa työryhmässä, joka teki ECOFIN:lle⁷ selvitystä monimutkaisten ja epälikvidien rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamisesta (selvitys liittyi lähinnä sub-prime luottoihin). Siinä kävi ilmi, että monet pankit eivät olleet edes miettineet, mitkä voisivat olla näiden tiettyjen rahoitusinstrumenttien kohdalla käyvän arvon määrittämismallit, koska olivat luottaneet niin vahvasti käyvän arvon löytymiseen markkinoilta. Myös Toivonen näkee finanssikriisin aiheuttaneen haasteita instrumenttien arvostamisessa. Hänen mukaansa kriisin seurauksena jouduttiin esimerkiksi joidenkin maiden velkakirjojen kohdalla pohtimaan, kuuluvatko ne ensimmäiselle vai toiselle tasolle. Normaalitylanteessa kyseiset instrumentit olisi luultavasti poikkeuksetta luokiteltu ensimmäiselle tasolle. Toivonen toteaa, että ”jonkinlaista rajanvetoa niiden osalta on varmasti jouduttu tekemään.”

5.2.5 Oman pääoman ehtoisten rahoitusvarojen arvonmuutokset

IFRS 9 poistaa (pääsääntöisesti) IAS 39:ssä olleen mahdollisuuden arvostaa sellaiset listaamattomat oman pääoman ehtoiset instrumentit hankintameno, joille ei ole luotettavasti määritettävissä käypää arvoa. Käyvän arvon määrittelyssä joudutaan tällöin usein käyttämään arvostusmalleja, jotka perustuvat merkittävilta osin ei-todennettavissa olevaan tietoon. Haaramon mukaan standardin sääntely lähteekin ilmeisesti liikkeelle siitä ajatuksesta, että käyvän arvon estimaattikin on parempi arvo listaamattomalle oman pääoman

⁷ ECOFIN-neuvoston muodostaa EU-jäsenvaltioiden talous- ja rahoitusasioista vastaavat ministerit ja lisäksi talousarviota koskevia asioita käsiteltäessä talousarviosta vastaavat ministerit. (www.consilium.europa.eu)

ehtoiselle instrumentille kuin hankintameno. Myös Juhosen näkemys on, että käypä arvo on relevantimpaa informaatiota osakeinstrumenteilla kuin hankintameno.

Haaramon mukaan tämä muutos poistaa harkintavaraa yrityksen johdolta - se ei voi enää harkita, onko jollekin listaamattomalle instrumentille löydettävissä luotettavaa käypää arvoa. ”Yrityksen on tehtävä kaikkensa, että jokaiselle oman pääoman ehtoiselle instrumentille määritellään käypä arvo”. Toisaalta tämä on ymmärrettävää, kun sitä peilataan Haaramon aiempaan vertaukseen duaalimaailmasta.

Haaramo kuitenkin huomauttaa, että asiaa pitää joskus lähestyä myös toisesta näkökulmasta, niin sanotusta ”cost-benefit -ajattelusta”. Sijoittajainformaation tuottamisen kustannukset eivät saisi nousta suuremmaksi kuin sijoittajan informaatiosta saama hyöty. Näin ollen epäolennaisissa tapauksissa kaikkien listaamattomien instrumenttien käypään arvoon arvostaminen ei ole Haaramon mukaan välttämättä hyödyllistä. Pyykönen linjaa samoin: standardin mukaan yritys ei saisi mennä arvostuksessa siitä mistä aita on matalin, mutta toisaalta on myös syytä miettiä, ovatko määrittämisen työmäärä ja kustannukset järkeviä?

Myös Virtanen on samaa mieltä, ja toteaa ettei kaikkien listaamattomien oman pääoman ehtoisten rahoitusvarojen käypään arvoon arvostaminen ole hyödyllistä. Suomessa ollaan hänen mukaansa menty yleisesti toiminta-tapaan, että noteeraamaattomia oman pääoman ehtoisia instrumentteja ei ole edes yritetty arvostaa käypään arvoon. Näin ollen Suomessa ollaan välillä toimittu vastoin nykyistä IAS 39 -standardiakin. Sitäkään ole kirjoitettu niin, että aina saa tai pitää arvostaa hankintameno, kun käypää arvoa ei ole helposti saatavilla.

Toivonen on kyseisen IFRS 9 tuoman muutoksen suhteen selkeästi kriittinen. Hänen mielestään se ei ole tilinpäätöksen laatijalle eikä sijoittajalle hyvä asia. ”Tilinpäätökseen tulee entistä enemmän arvionvaraisuutta ja subjektiivisuutta, ja tietysti se tarkoittaa myös sitä, että riskiliitetiedoissa täytyy ilmoittaa nämä oletukset ja estimaatit, sekä mahdollisesti myös tulos- ja oman pääoman vaikutukset, jos arviot eivät olisikaan kohdallaan”. Näin ollen tästä koituu yrityksille myös lisää raportointikustannuksia. Lisäksi Toivonen huomauttaa, että pankkitoimintaan kuuluu se, että määrätystä vaiheesta yritysasiakkaiden osakkeita voidaan ottaa lainan vakuutena pankin taseeseen. Tällöin herää kysymys, miten ne arvostetaan?

”Tämä on yksi osa-alue, jossa näkisin mahdollisena, että nykyiset listaamattomien osakkeiden määrät voisivat euroopanlaajuisesti kasvaa”.

IFRS 9:n mukaan oman pääoman ehtoisten instrumenttien käyvän arvon muutokset kirjataan tulosvaikutteisesti tai suoraan omaan pääomaan. Kyseinen sääntely koskee kaikkia oman pääoman ehtoisia rahoitusvaroja (paitsi kaupankäyntitarkoituksessa pidettävä rahoitusinstrumentteja, joiden arvonmuutokset on kirjattava aina tulosvaikutteisesti), ei siis ainoastaan strategisia sijoituksia. Näin ollen on ainakin teoriassa relevanttia kysyä, antaako tämä pelivaraa yrityksille tai vaikuttaako se negatiivisesti tilinpäätösten vertailukelpoisuuteen?

Juhosen mielestä kyseinen vaihtoehto voi antaa yrityksille pelivaraa tilinpäätösratkaisuisissa. Hänen mukaansa voi myös pohtia, miksi joitain eria ei oteta tuloslaskelmalla huomioon. Juhosen mukaan voisi olla yksiselitteisempää, jos kaikki arvonmuutokset kirjattaisiin tuloslaskelman kautta. Myös Haaramon näkemys on, että kyseinen säännös antaa selkeästi pelivaraa tilinpäätöksen laatimisessa. ”Kun näiden instrumenttien käyvän arvon muutokset voi kirjata laajalla tuloslaskelmalla jolloin muutos ei vaikuta varsinaiseen tuloslaskelmaan, niin tällä tavoin voidaan varjella EPS:iä”. EPS, eli osakekohtainen tulos, on sijoittajien erittäin tarkasti seuraama taloudellinen tunnusluku, joka lasketaan varsinaisesta tuloslaskelmasta.

Virtanen nostaa niin ikään esille annetun vaihtoehdon vaikutuksen EPS:iin. ”Siinä mielessä tämä vaikuttaa negatiivisesti vertailukelpoisuuteen”. Virtanen näkeekin, että jos esimerkiksi puolet pankeista päättää kirjata kyseiset arvonmuutokset tulosvaikutteisesti ja puolet suoraan omaan pääomaan, niin tuloksena on erilaiset EPS:it. ”Kun EPS:ejä vertaillaan keskenään, niin kukaan ei muista silloin enää tätä erilaista kirjaustapaa - tai minkälaisia volyyymeita kullakin näitä instrumentteja suhteessa on. Ei se silloin ole vertailukelpoista, kun tällainen optio on annettu.”

5.2.6 Rahoitusvarojen uudelleenluokittelu ja -arvostaminen

IFRS 9:n myötä myös niin sanotut ”tainting rule” -saastumisehdot poistuvat eräpäivään asti pidettävien sijoitusten luokan mukana. IFRS 9 ottaa kuitenkin asiaan kantaa liiketoimintamallin kautta. Seuraava lainaus on IFRS 9:n jo julkaistusta osuudesta: “*An entity’s business model can be to hold financial assets to collect contractual cash flows even when sales of financial assets occur*”. Standardissa puhutaan tässä yhteydessä myynneistä, jotka eivät ole yleisiä tai toistuvia (eng. ”infrequent sales”). Standardissa ei kuitenkaan ole tahdottu ottaa sen tarkemmin kantaa siihen, kuinka termi ”yleinen” määritellään. Tämä vaatiikin yrityksen ja johdon omaa harkintaa, kuten Haaramo toteaa.

Pyykösen mielestä tämä saattaakin jossain tilanteessa antaa yrityksille tulkinnanvaraa kirjanpidon suhteen. Hänen mukaansa tämä on sellainen kohta standardissa, joka vaatii tulkintoja. Tulkinnat eivät kuitenkaan ole toistaiseksi vielä selkeitä, koska standardista ei ole käytännön kokemusta. Yhdeksi esimerkiksi voidaan Pyykösen mukaan ottaa tilanne, jossa konsernin tytäryhtiö on pitänyt taseessaan lainoja ja arvostanut ne jaksotettuun hankintamenuun. Jos tytäryhtiötä ollaan myymässä samaan aikaan kun siirrytään IFRS 9:n käyttöön, niin voidaanko lainat edelleen ennen myyntiä kirjata jaksotettuun hankintamenuun, vai pitäisikö ne kirjata käypään arvoon? Yhtiöhän on myynnissä lainoineen, joten niitä ei ole sillä hetkellä tarkoitus pitää siksi, että saataisiin korkoa ja pääomanpalautusta. Periaatteet tällaisten asioiden osalta täsmentyvät jatkossa. Tässä tullaan Pyykösen mukaan varmasti kiinnittämään paljon huomiota liitetietoihin - jos tällaisia myyntejä tapahtuu, niin niistä pitää raportoida.

Juhosen näkemyksen mukaan IAS 39:ssä ollut saastumisehto oli melko huono sääntö, joten tämä joustovara on hänen mielestään periaatteessa tervetullut. Eräpäivään asti pidettävien sijoitusten luokan käyttö ei käytännössä kuitenkaan ole ollut kovin yleistä eikä ”tainting rule” ole hänen mukaansa käytännössä niinkään ollut ongelma. Teoriassa siihen liittyi kuitenkin tietty toimintarajoite - aina ei välttämättä ole mahdollista pitää sijoituksia eräpäivään asti, vaikka se alun perin olisikin tarkoitus. Saastumisehtoja tulkittiin konsernitason; jos esimerkiksi yksikkö Puolassa myisi merkittävän määrän kyseisiä instrumenttejaan, se saastuttaisi koko Nordean eräpäivään asti pidettävät sijoitukset.

Juhonen toteaa, että termi ”yleinen” määritellään IFRS 9:ssä tässä yhteydessä subjektiivisesti. Käytännössä se tarkoittaa hänen mukaansa muuta kuin trading-toimintaa eli muuta kuin aktiivista kaupankäyntiä. Standardeja toteuttavan tahon, eli yrityksen ja vielä tarkemmin pankin edustajana Juhosen mielipide tervetulleesta joustovarasta ei yllätä. Samansuuntaisia näkemyksiä on myös Toivosella. Kirjanpitosäännösten on sallittava liiketoiminnallisesti järkevät päätökset, ja näin ollen on hänen mielestään perusteltua, että standardi antaa tässä kohtaa pelivaraa liiketoiminnalle. Hän ei näekään annettua pelivaraa ongelmana.

Virtanen toteaa, että tämä on eräs standardin sisältämistä rajanvetokohdista, ja vaatii johdon harkintaa. Näin ollen se voi toisaalta tuoda tiettyä pelivaraa johdolle, mutta myös rajanveto-ongelmia valvojille ja tilintarkastajille, mikäli yhtiö ei käytännössä toimikaan oikealla tavalla jaksotettuun hankintamenoan arvostettavien instrumenttien liiketoimintamallin suhteen. ”Rajojahan IASB ei ole nimenomaan halunnut antaa, vaan halusivat, että tämä pitää käytännössä tulkita”.

Haaramon mukaan finanssikriisin vaikutukset näkyvät myös tässä kohdassa standardia. ”Vielä ED:ssä (IASB:n standardiluonnos, Exposure Draft) ehdotettiin, että tilanne olisi päinvastainen kuin IAS 39:ssä - että liiketoimintamalli ja arvostamisperiaate eivät muuttuisi missään vaiheessa. Finanssikriisi taustalla päädyttiin kuitenkin lopullisessa standardissa nykyiseen malliin, jossa liiketoimintamalli voi pysyä samana, vaikka myyntejä tapahtuu.” Haaramo lisää, että on kuitenkin muistettava, että yrityksen pitää informoida tästä liitetiedoissa, ja toiminnan on oltava johdonmukaista yli ajan. Johto ei saa myöskään käyttää harkintaansa perusteettomasti.

5.2.7 Rahoitusvarojen luokittelun ja arvostamisen verovaikutukset

Vuoden 2009 elinkeinoverolain uudistuksen tuloksena kaupankäyntitarkoituksessa pidettävien rahoitusinstrumenttien realisoitumattomat (käyvän arvon) arvonmuutokset ovat kaikilla IFRS-tilinpäätöksen laativilla yrityksillä veronalaista tuloa tai vähennyskelpoista menoa. Toisaalta luottolaitoksilla ja sijoituspalveluyrityksillä rahoitusinstrumenttien käypien

arvojen tulosvaikutteiset muutokset ovat olleet verotuksen piirissä jo aikaisemmin EVL 5§ ja 8§ mukaan.

Haaramon mukaan kaupankäyntisalkun osalta verotus onkin ehdottomasti perusteltua. Kun verotus toimitetaan yhdeksän kuukautta tilikauden päättymisen jälkeen, on yritys voinut siinä ajassa jo useaan otteeseen myydä instrumentin ja ostaa sen takaisin. Tällöin raha on lähtökohtaisesti jo realisoitunut verotusta toimitettaessa. Haaramo istui itsekin vuonna 2005 asetetussa yritysverotuksen kehittämistyöryhmässä, ja saatujen palautteiden perusteella myöskään pankit eivät näe realisoitumattomien arvonnousujen verotusta ongelmana. Toivonen on samoilla linjoilla ja näkeekin, että kokonaisuutena verovaikutukset tulevatkin tällä hetkellä huomattavasti rankemmin esille IFRS 9:n suhteen vakuutusyhteisöillä.

Myös kaikki muut haastateltavat ovat sitä mieltä, että nykyisen verotuksen ja kirjanpidon kiinteän suhteen vallitessa kyseisten tuloslaskelman erien on perusteltua olla verotuksen piirissä. Muita kuin luottolaitoslain piirissä olevia yhtiöitä koskien Virtanen toteaa kuitenkin, että vuoden 2009 sinällään tervetullut EVL-muutos koskee vain pientä lohkoa rahoitusinstrumenteista (eli kaupankäyntitarkoituksessa pidettäviä). Verotuksessa on kuitenkin vielä iso määrä rahoitusinstrumentteja, joiden kohdalla on edelleen ongelmia.

Virtanen kyseenalaistaakin lakimuutoksen ennemmin niin päin, että ”kun kyseinen muutos tehtiin, niin miksi ei saman tien käyty läpi muita rahoitusinstrumenttien verotukseen liittyviä ongelmia”? Esimerkkinä tällaisista ongelmista ovat hänen mukaansa optiopreemiot. Kaikki eivät voi käyttää niiden kohdalla kaupankäyntitarkoituksessa pidettävien rahoitusinstrumenttien määritelmää - tämä voi koskea esimerkiksi johdannaisia optioita, joissa on saatuja tai maksettuja preemioita. Niitä ei Virtasen mukaan veroteta käyvän arvon muutosten perusteella, vaan vasta sitten kun optio realisoituu. Kyseisten instrumenttien kohdalla verotus tapahtuu siis eriaikaisesti. Virtasen mielestä isompi kysymys onkin siis rahoitusinstrumenttien verotuskäsittely kokonaisuudessaan - ei ainoastaan kaupankäyntitarkoituksessa pidettävien.

Virtasen mukaan joidenkin rahoitusinstrumenttien kohdalla onkin ainakin teoriassa mahdollista vaikuttaa verotukseen. Koska ainoastaan kaupankäyntitarkoitukseen

luokiteltujen instrumenttien käyvän arvon muutokset ovat Suomessa verotuksen piirissä, niin yritys voi yksinkertaisesti olla luokittelematta tiettyjä instrumentteja kaupankäyntitarkoituksessa pidettäviksi. Virtanen täsmentää kuitenkin, että tämä ei varmaankaan toimisi finanssilaitosten kohdalla, vaan mahdollisesti esimerkiksi isompia sijoitusportfolioita omistavissa teollisuusyhtiöissä. Niiden kohdalla aiheen voi kääntää hänen mukaansa myös niin, että ovatko luokittelut esimerkiksi kaupankäyntitarkoitukseen relevantteja? Hän toteaaakin, että luokittelut eivät valitettavasti aina mene aidosti sen mukaan, mitä instrumenteilla oikeasti tehdään. Joskus voi löytyä melko ”harmaalla alueella” olevia ratkaisuja.

Kuten Virtasen kommentteista voi päätellä, pankeilla on keskimäärin tiukemmat kontrollit ja enemmän asiantuntemusta rahoitusinstrumenttien luokitteluun ja arvostamiseen, kuin muilla niin sanotuilla normaaleilla yrityksillä. Juhonen toteaaakin, että verotuksen suhteen pätevät samat kontrollit kuin ylipäätään tuloksen muodostamiseen, eikä luokittelulla ole hänen mukaansa näin ollen erityistä roolia suhteessa verotukseen. Myös Toivonen näkee, ettei verotus ole liiketoimintapäätöksissä ensimmäinen asia, millä niitä suunnitellaan. Muut asiat painavat paljon enemmän, ja hän katsoo verotuksen olevan vain seuraus tai kustannus niistä toimenpiteistä.

5.2.8 IFRS 9:n vaikutukset kansalliseen lainsäädäntöön

Maailman rahoitusmarkkinoiden kansainvälistyessä myös Suomen tilinpäätöskäytännössä on otettu 2000-luvulla huomioon IFRS-standardit. Kirjanpitolakiin on implementoitu muun muassa mahdollisuus arvostaa rahoitusinstrumentit käypiin arvoihin kansainvälisten standardien mukaisesti. Verolainsäädäntökään ei voi enää nykyisin sulkea silmiään kansainvälisiltä standardeilta. IFRS-tilinpäätösten onnistuneen implementoinnin kannalta on ensiarvoisen tärkeää saattaa verolait tarpeen vaatimalla tavalla vastaamaan kansainvälisiä tarpeita.

Kaikki haastateltavat ovatkin sitä mieltä, että IFRS 9 aiheuttaa muutostarvetta myös kansalliseen lainsäädäntöömme. Juhonen toteaa, että ”mitä yhdenmukaisemmat säännökset

ovat, sitä parempi”. Hän olettaa, että myös rahoitusinstrumenttien kohdalla kansallinen lainsäädäntö yhdenmukaistetaan IFRS 9:n kanssa jollain aikavälillä. Haaramon mukaan erityisesti suomalaisten pankkien kansallinen tilinpäätöskäytäntö tulee muuttumaan IFRS 9:n seurauksena. Hän huomauttaa, että Fivan omat nykyiset kansallisille pankeille annetut linjaukset ovat täysin linjassa IAS 39:n kanssa. Fivan intressissä on, että pankkisektorilla (valvottu sektori) ei olisi rahoitusinstrumenttien osalta keinotekoisia eroja sääntelyssä IFRS-säännösten ja kansallisten säännösten välillä.

Säännösten yhtenäistämällä vähennetään Haaramon mukaan hallinnollisia kustannuksia pankeissa, helpotetaan vertailukelpoisuutta ja voidaan rakentaa samanlaiset vakavaraisuusvaatimukset. Hän lisää, että IFRS 9 tulee vaikuttamaan myös pankkien kvartaaleittain tehtävään taloudelliseen raportointiin valvojille, joka on nykyään rakennettu pitkälti IAS 39:n mukaisesti. Haaramo tähdentää kuitenkin, että IFRS 9:n vaikutukset tämän suhteen suunnitellaan EU-tasolla, ei ainoastaan Suomessa. Raportointiin liittyvät muutokset ovatkin hänen mukaan todella suuria hankkeita, koska esimerkiksi tietojärjestelmiä joudutaan muuttamaan.

Pyykönen huomauttaa, että nykyinen TEM:n asetus, johon KPL:ssa viitataan, on pitkälti IAS 39:n tyyppisesti tehty. Standardin jäädessä historiaan, hän toivoo, että asetuskin muutettaisiin linjassa IFRS 9:n kanssa, jottei kansallisessa tilinpäätöskäytännössä tarvitsisi tulkita erilaisia säädöksiä. Toivosen mukaan EU komission hyväksymänä standardi olisi suoraan implementoitavissa esimerkiksi Suomen kirjanpitolainsäädäntöön. Hänen mukaansa asetuskuviot voi olla hieman riskialtis ja aiheuttaa eri maissa toimivissa yrityksissä eriarvoisia asemia. Mitä enemmän kansallisille valvojille tai lainsäätäjille annetaan asetuksenanto-, määräyksenanto- tai esimerkiksi tulkintavaltaa, sitä suuremmaksi kasvaa riski siitä, että sama standardi, direktiivi tai muu yhteinen säännösperusta johtaa erilaisiin kansallisiin lopputulemiin ja käytännön vaikutuksiin. Näin ollen suomalaiset yhtiöt voisivat olla eriarvoisessa asemassa esimerkiksi ulkomaisen konsernin suomalaisen tytäryrityksen kanssa tai ulkomaisen saman alan yrityksen kanssa. Tällä voi olla vaikutusta esimerkiksi sijoittajien näkökulmasta. Hän lisää myös, että tulevaisuudessa IFRS:n verovaikutukset ja muutospaineet tulevat kohdistumaan erityisesti vakuutustoiminnan puolelle.

Jatkuvasti elävien IFRS-standardien vaikutus Suomen kansalliseen lainsäädäntöön onkin näin ollen mielenkiintoinen asia. KPL:n suhteen standardien implementointi lienee vielä suhteellisen helppoa, mutta verolainsäädännön suhteen asia on haasteellisempi. Virtanen toivoo, että esimerkiksi IFRS 9 vaikuttaisi myös verotukseen, mutta pelkää, että se tulee tapahtumaan jälleen viiveellä. Verolainsäätäjät eivät ole hänen mukaansa vielä päässeet käyvän arvon arvostusmaailmaan sisään, vaikka EVL-muutos vuonna 2009 oli toki askel oikeaan suuntaan.

IFRS 9 voikin tulevaisuudessa osaltaan aiheuttaa uudelleen keskustelua verotuksen ja kirjanpidon kytköksestä. Juhosen näkemyksen mukaan verotuksen ja tuloslaskelmalla näytettävän tuloksen pitäisi perustua samoihin periaatteisiin. Virtanen ja Toivonen ovat tässä asiassa eri linjoilla; Virtasen mukaan kirjanpidon ja verotuksen kytköksen voisi jopa katkaista. ”Suomi on niitä harvoja maita, joissa kytkös on edelleen voimassa - Eurooppa on täynnä maita, joissa verotus ja tilinpäätöksen tuloslaskelma ovat kaksi eri asiaa. Kun laskennalliset verot kirjataan, niin se on se silta verotuksen ja esitetyn tuloksen välillä.”

Toivonen pitää todennäköisenä, että tulevaisuudessa kirjanpidon ja verotuksen kytkös tuleekin hajoamaan Suomessa. IFRS 9 ei ole ainoa standardi, jonka soveltaminen verotuksessa tuottaisi ongelmia. Toivonen toteaa, että ”verottaja ei varmaan hyväksy sitä, että verotuskin menisi niin markkinaehtoiseksi kuin mitä IFRS-standardit mahdollistavat”. Hän uskoo, että jossain vaiheessa kaikki suomalaiset yhtiöt voivat tehdä IFRS-tilinpäätöksen, jonka johdosta kansallinen kirjanpitolainsäädäntö saattaa jäädä kokonaan pois.

6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Yhteenveto

Tutkielmassa selvitettiin aluksi kansainvälisiin laskentastandardeihin nojautuen rahoitusinstrumenttien luokittelua ja arvostamista. Uusi IFRS 9 tulee syrjäyttämään vuodesta 1999 voimassa olleen IAS 39 -standardin, joka on saanut kriittistä palautetta koko elinkaarensa ajan. IFRS 9 tuo konkreettisia muutoksia rahoitusvarojen luokittelu- ja arvostusperiaatteisiin. Keskeisimmät muutokset esiteltiin kappaleessa 5.1. Selkein muutos on se, että rahoitusvarat luokitellaan ja arvostetaan jatkossa vain kahteen eri luokkaan: käypään arvoon tai jaksotettuun hankintamenoon. Instrumenttien luokittelussa käytetään ensisijaisena arviointikeinona IFRS 9:n myötä tulevaa liiketoimintamalli-ajattelua, joka pyrkii linjaamaan rahoitusvarojen kirjanpito- ja tilinpäätöskäsittelyä niiden todellisten liiketoiminnallisten roolien mukaan. Tämän lisäksi luokitteluun vaikuttaa rahoitusvaran tuottaman kassavirran luonne.

Tutkielmassa tutkittiin myös rahoitusinstrumenttien käypään arvoon arvostamista yleisemmin. IASB on julkaisemassa käypään arvoon arvostamisesta ja sen määrittämisestä uuden IFRS-standardin vuoden 2011 ensimmäisen kvartaalin aikana. Uusi standardi tarjoaa kaikille muille standardeille käyvän arvon määrittämiseen yhtenäisen pohjan, ja sitä on kehitetty tiiviissä yhteistyössä FASB:n kanssa. Tuleva standardi tulee vaikuttamaan siis olennaisesti myös rahoitusinstrumenttien arvostamiseen, ja se pitää sisällään myös erityisesti rahoitusinstrumentteja koskevan osion. Käyvän arvon määrittämisen standardi ohjeistaa, miten käypä arvo tulee määrittellä - se ei siis ota kantaa milloin se pitää määrittellä. Tämä selviääkin muista standardeista. Standardi tulee tarjoamaan melko yksityiskohtaistakin ohjeistusta, mutta pääperiaatteena voidaan pitää käyvän arvon hierarkiaa. Arvostusmalleissa tulee aina käyttää mahdollisimman paljon todennettavissa olevia parametrejä. Käyvän arvon hierarkia luokittelee saadut käyvät arvot kolmeen eri tasoon niiden luotettavuuden mukaan.

Rahoitusinstrumenttien käyvän arvon muutoksilla on erittäin merkittävä vaikutus etenkin suurten pankkien tilikauden tuottoihin ja kuluihin, ja sitä kautta myös tuloksiin. Tämä ilmeni

tutkielmassa esitellystä tilinpäätöskatsauksesta. Lisäksi tilinpäätöskatsauksesta selvisi, että käypään arvoon tulosvaikutteisesti kirjattavat erät muodostavat yleisesti todella huomattavan osuuden pankkien taseiden loppusummista, jotka ovat jättiläismäisen suuria. Viimeiseksi tilinpäätöskatsauksessa tutkittiin, kuinka luotettavina rahoitusinstrumenttien käypiä arvoja voidaan pitää. Tässä yhteydessä tarkasteltiin käypien arvojen luokittelua käyvän arvon hierarkian mukaisesti.

Viimeiseksi, ennen varsinaista empiiristä tutkimusta, tutkielmassa analysoitiin lyhyesti Suomen kansallisen lainsäädännön nykytilaa rahoitusinstrumenttien arvostamisen suhteen. Yrity maailman kansainvälistyessä Suomen täytyy säilyttää kilpailukykyä ja mahdollistaa IFRS-tilinpäätösten laatiminen. KPL:n suhteen kansainvälisten standardien implementoinnissa ollaankin toimittu melko ripeästi, ja yrityksillä on ollut mahdollista arvostaa rahoitusinstrumenttejaan IFRS-standardien tapaan vuodesta 2004 lähtien. Myös LLL:a on muutettu kansainväliseen toimintaympäristöön sovivaksi.

Verotuksen puolella arvostamisperiaatteet eroavat kansainvälisistä standardeista huomattavasti, ja EVL:n yhtenäistäminen kohti IFRS-maailmaa on ollut paljon hitaampaa. Ensimmäinen konkreettinen askel otettiin vasta vuonna 2009, kun kaupankäyntitarkoituksessa pidettävien rahoitusinstrumenttien realisoitumattomat käypien arvojen muutokset säädettiin veronalaiseksi tuloksi ja vähennyskelpoiseksi menoksi kaikilla yrityksillä, jotka laativat IFRS-tilinpäätöksen. Tämä oli periaatteellisella tasolla merkittävä uudistus, koska se loi laajasti poikkeuksen verotuksessa vahvasti vaikuttavaan realisointiperiaatteeseen.

Varsinainen tutkimus toteutettiin haastattelututkimuksena. Haastattelututkimuksessa käytettiin pohjana kyselylomaketta (liite 1), jonka avulla pyrittiin löytämään vastauksia tutkimusongelmaan. Seuraavaksi esitellään tutkimuksen keskeisimmistä tuloksista johtopäätökset.

6.2 Johtopäätökset

6.2.1 IFRS 9:n vaikutukset rahoitusvaroihin ja tilinpäätöksiin

Rahoitusinstrumenttejä koskevan standardiuudistuksen taustalla IASB:n päätavoitteena on ollut selkeyttää ja yksinkertaistaa standardia, jotta sen avulla olisi helpompi luokitella ja arvostaa eri instrumentteja, sillä IAS 39:n koettiin olevan liian hankala ja monimutkainen soveltaa. IFRS 9 tukee rahoitusvarojen kohdalla ainakin periaatteessa tätä tavoitetta, kun jatkossa rahoitusvarat tullaan luokittelemaan ja arvostamaan vain kahteen kategoriaan neljän sijaan. Finanssikriisillä on ollut lopulliseen standardin sisältöön varsin merkittävä vaikutus. IASB:llä on jo pitkään ollut tavoitteena arvostaa kaikki rahoitusinstrumentit käypään arvoon, mutta kriisin seurauksena IFRS 9:n mukaan osa instrumenteista voidaan edelleen arvostaa jaksotettuun hankintamenuun, joten niitä joudutaan edelleen luokittelemaan.

Uusi standardi esittelee luokittelun välineeksi liiketoimintamalli-ajattelun, jonka tavoitteena on linjata rahoitusvarojen kirjanpito- ja tilinpäätöskäsittelyä niiden todellisten liiketoiminnallisten roolien mukaan. Standardi jättää kuitenkin edelleen tulkinnanvaraa rahoitusvarojen luokitteluun ja arvostamiseen. Yritykset päättävät ja arvioivat itse, kuinka laajasti liiketoimintamallia tulkitaan, ja kuinka laaja portfolio instrumentteja sisällytetään samaan ryhmään kunkin liiketoimintamallin alle. Liiketoimintamallin määrittely nouseekin näin ollen olennaiseen rooliin, eikä se ole aina täysin yksiselitteistä. Näin voi olla esimerkiksi silloin, jos rahoitusvaroissa oleva lainainstrumentti sisältää vähänkin velkavipua. Tämä aiheuttaa luultavasti rajanvetotapauksia rahoitusinstrumenttien luokittelussa.

Vaikka IFRS 9:ssä päädyttiin edelleen sekamalliin yhden arvostustavan sijaan, standardi pitää sisällään elementtejä, jotka tukevat ajatusta käyvän arvon käytön lisääntymisestä ainakin rahoitusvarojen kohdalla. Myös instrumenttityyppi ohjaa käyvän arvon käyttöön – lainainstrumentin pitää olla todella yksinkertainen, jotta se voidaan arvostaa hankintamenuun. Lisäksi nykyisessä markkinatilanteessa, siirryttäessä IFRS 9:n käyttöön, varsinkin sijoitusinstrumenttien osalta olisi kohtuullisen vähän sellaisia instrumentteja, jotka arvostettaisiin jaksotettuun hankintamenuun.

IFRS 9 tulee sisältämään kohtia, joissa annetaan yrityksille tulkinnanvaraa, ja joiden tulkinnat eivät ole vielä täysin selvillä. Esimerkkinä tästä on uudelleenluokittelu ja -arvostussäännökset, ja erityisesti tilanteet, joissa jaksotettuun hankintamenuun arvostettavista varoista myydään instrumentteja tai pakataan niitä uuteen muotoon. Standardin mukaan liiketoimintamallin luonne ei saastu, jos näiden myyntien ei katsota olevan toistuvia tai yleisiä. Termi ”yleinen” määritellään tässä subjektiivisesti. Jos sen tulkitaan tarkoittavan muuta kuin aktiivista kaupankäyntiä, antaa se huomattavasti pelivaraa yrityksille.

Finanssikriisin aikaan myös useat jaksotettuun hankintamenuun arvostetut lainaportfoliot olivat kriisissä, ja lainasaamisia jouduttiin paketoimaan ja myymään. IFRS 9:n mukaan yritykset voisivat mahdollisesti pyrkiä tällaisessa tilanteessa välttämään liiketoimintamallin vaihtoa, koska käypien arvojen laskut aiheuttaisivat ei-toivottuja vaikutuksia tuloksiin. Toisaalta tämä säännös vaatii myös yritykseltä tiettyä omaa aktiivisuutta portfolioidensa jatkuvaan arviointiin luokittelun ja arvostuksen suhteen. Ilman aktiivisuutta liiketoimintamalli saattaa jäädä ennalleen tilanteessa, jossa sen kuuluisi standardin mukaan muuttua. Arvostusperiaatteet eivät muutu itsestään, vaan vaativat kirjanpidollisia toimia.

Lisäksi IFRS 9 tulee sisältämään ratkaisuja, jotka eivät ole täysin johdonmukaisia. Rahoitusvelkojen käsittely tulee todennäköisesti pysymään pääperiaatteiltaan hyvin samankaltaisena kuin IAS 39 -standardissa. Näin ollen myös velkapuoolella tulee olemaan kaksi luokkaa ja arvostusperiaatetta, mutta liiketoimintamallia sovelletaan ainoastaan rahoitusvaroihin. Tämä on toki perusteltua, sillä sen avulla arvioidaan nimenomaan saamisten luonnetta. Taseen eri puolen instrumenteilla on silti lähtökohtaisesti erilainen arviointiperusta. Toinen epäjohdonmukainen tilanne on kytkettyjen johdannaisten kohdalla. Velkainstrumentsissa johdannainen tulee edelleen erottaa pääsopimuksesta, mutta rahoitusvarojen kohdalla erottelua ei tehdä, ja instrumentti arvostetaan kokonaisuudessaan käypään arvoon tulosvaikutteisesti. Nämä erot eivät tue IASB:n tavoitetta yksinkertaisemmasta standardista.

Standardissa säilytetään kuitenkin käyvän arvon optio, jonka avulla yritysten on mahdollista vähentää epäjohdonmukaisten säädösten tuomia ongelmia. Lisäksi IFRS 9 sisältää myös option kirjata muiden kuin kaupankäyntitarkoituksessa pidettävien oman pääoman ehtoisten

rahoitusvarojen käyvän arvon muutokset suoraan omaan pääomaan. Tällöin yrityksillä on mahdollista järjestellä tunnuslukuja, kuten EPS, ROE ja ROIC. Standardeissa olevilla optioilla on siis aina myös kääntöpuoli, koska ne vaikuttavat sijoittajien näkökulmasta negatiivisesti tilinpäätösten vertailukelpoisuuteen, joka on puolestaan IFRS-ajattelun peruseriaatteita.

IFRS 9 (kuten kaikki muutkin IFRS-standardit) on periaatepohjainen standardi, eikä sen tarkoituksena olekaan olla kaikenkattava. Se on IASB:n näkemys tasapainosta, joka on määritettävä yksityiskohtaisen ja avoimen laskentasäännösten väliltä. Liian yksityiskohtainen sääntely ei ole rahoitusinstrumenttien kohdalla mahdollista yritysten erilaisuuden takia, mutta toisaalta liian avoin standardi on liian tulkinnanvarainen, jolloin tilinpäätösten vertailukelpoisuus kärsii. Vaikka IFRS 9 pyrkii olemaan yksinkertainen ja avoin, haastattelututkimuksessa nousi esille, että IFRS 9:n implementointi saattaa olla esimerkiksi liikepankeille ja monialaisille rahoitus- ja vakuutuskonserneille hankalaa; standardin soveltaminen tulee kokemaan haasteita esimerkiksi tulevan Basel 3 -säännösten maksuvalmius- ja likviditeettivaatimusten edessä.

6.2.2 Rahoitusinstrumenttien käyvän arvon määrittämiseen liittyvä epävarmuus

Etenkin luottolaitoksilla ja sijoituspalveluyrityksillä on paljon käypään arvoon arvostettavia rahoitusinstrumentteja. Käypään arvoon arvostettavat rahoitusinsvarat muodostavatkin suurimman osan suurten eurooppalaisten pankkien taseiden loppusummista. Suurin osa näistä rahoitusvaroista arvostetaan tulosvaikutteisesti, ja näiden erien aiheuttamat voitot saattavat moninkertaistaa tilikauden tuloksen, ja vastaavasti tappiot heikentää tulosta entisestään.

Käyvät arvot elävät luonnollisesti vahvasti maailman taloustilanteen mukana; hyvinä aikoina pankkien on mielekästä arvostaa rahoitusinstrumentteja niiden käypien arvojen ja tulosten kohotessa, mutta huonoina aikoina käypien arvojen laskut voivat ajaa pankkeja suuriin ongelmiin. Tilinpäätöskatsauksessa tutkituista tilinpäätösten liitetiedoista ilmenee, että käypään arvoon arvostettavista rahoitusinstrumenteista huomattavan suuri osa arvostetaan käyvän arvon hierarkian toisella ja kolmannella tasolla eri arvostusmalleja käyttäen. Tällöin

käypään arvoon vaikuttaa esimerkiksi arvostusmallin valinta ja näkemys muuttujista kuten volatilitteetista ja riskeistä.

Onkin täysin mahdollista ja jopa todennäköistä, että eri pankit päätyisivät eri lopputuloksiin arvostaessaan rahoitusinstrumentteja toisen ja kolmannen tason arvostusmallien mukaan. Arvostuksessa käytettävät mallit voivat olla erilaisia, ja samoin mallissa käytetyille parametreille saatetaan määrittää eri arvot, jolloin lopputulemakin on erilainen. Varsinkin komplekseissa instrumenteissa voi olla todella paljon eri parametrejä, joka tarkoittaa, että arvonmäärittämisessä on tällöin paljon liikkuvia osia. Suurten pankkien taseissa käypään arvoon arvostettavien instrumenttien massat ovat valtavia, jolloin arvostusmalleissa pienikin muutos voi johtaa hyvin merkittäviin heilahteluihin - jos ei suhteellisesti, niin ainakin absoluuttisesti.

IFRS 7:n mukaan yhtiön pitää julkaista oletukset, joita se on käyttänyt käyvän arvon määrittämisessä. Näin sijoittajalla onkin periaatteessa paremmat mahdollisuudet arvioida, minkälaisia epävarmuustekijöitä niihin liittyy. Edellä mainitut epävarmuustekijät olisivatkin syytä huomioida rahoituslaitosten tilinpäätöksiä analysoitaessa.

Pankkien suuret käypään arvoon arvostettavat massat johtuvat toki osittain myös siitä, että usein taseen eriä suojataan vastakkaisilla positioilla taseen toisella puolella. Tämä paisuttaa tasetta, mutta tämän kautta näiden erien käypien arvojen muutokset tasapainottavat toisiaan. IFRS 9:n neljäs vaihe varojen ja velkojen netottamisesta saattaa muuttaa asiaa tulevaisuudessa. IFRS-tuloslaskelmille kirjataan kuitenkin joka vuosi huomattavia eriä tulosvaikutteisesti käypään arvoon arvostettavista rahoitusinstrumenteista erisuuntaisten arvonmuutosten netottamisen jälkeen. Esimerkiksi Deutsche Bankilla 10 miljardia euroa tappiota vuonna 2008 (174% tilikauden tappiosta ennen veroja), ja 7,1 miljardia euroa voittoa vuonna 2009 (137% tilikauden tuloksesta ennen veroja). Käyvät arvot aiheuttavat siis merkittävää tulosvolatilitteettia etenkin rahoituslaitoksilla.

IFRS standardit on tehty sellaisille rahoitusmarkkinoille, jotka ovat toimivat, likvidit ja syvät. Heti kun nämä tekijät alkavat heikentyä, ilmenee ongelmia käyvän arvon määrittämisen ja sitä kautta myös luotettavuuden kanssa. Käypä arvo antaa kuitenkin yleensä relevantimpaa

tietoa sijoittajille kuin historiaan perustuva hankintameno. IFRS 9 lähteekin liikkeelle ajatuksesta, että suurimmalle osalle rahoitusvaroista käyvän arvon estimaattikin on parempi kuin hankintameno, koska vain tiukat kriteerit täyttävä instrumentti voidaan arvostaa jaksotettuun hankintamenuun. Arvostusmalleilla tehdään kuitenkin aina tietynlainen ”trade off” luotettavuuden ja olennaisuuden välillä. Kuten aikaisemmissa käyvän arvon tutkimuksissa on todettu, tilinpäätösinformaation luotettavuus on ehto informaation hyödyllisyydelle.

Lisäksi on syytä muistaa, että jo käypien arvojen luokittelussa käyvän arvon hierarkian eri tasoille on mukana johdon harkintaa. Hierarkiatasot liitetiedoissa antavat sijoittajalle osviittaa yrityksen rahoitusinstrumenttien käypien arvojen, ja sitä kautta koko taseen luotettavuudesta. Ensimmäisen tason instrumentit on melko helppo luokitella, mutta toisen ja kolmannen tason välimaastossa voi tulla tulkintaongelmia. Tässä myös IFRS 7 sanamuotojen tulkinta on oleellista: luokitellaanko instrumentti kolmannelle tasolle silloin, ”kun jokin arvostusmallissa käytetty ei-todennettavissa oleva parametri on merkittävä”, vai ”kun arvostusmallissa käytettävien ei-todennettavissa olevien parametrien osuus on merkittävä”. Jälkimmäisellä tulkintatavalla saattaisi epäluotettavimmalle tasolle päätyä enemmän instrumentteja kuin ensimmäisellä tavalla, jos yksinään merkityksettömien parametrien yhteisvaikutus olisikin merkittävä.

6.2.3 IFRS 9:n vaikutukset kansalliseen tilinpäätöskäytäntöön

Maailman rahoitusmarkkinoiden kansainvälistyessä myös Suomen lainsäädännössä on otettu 2000-luvulla huomioon IFRS-standardit. Etenkin KPL ja LLL on jo saatu melko IFRS-ystävällisiksi, mutta verotuksen puolella muutos on ollut huomattavasti hitaampaa. Vuoden 2009 alussa toteutettu EVL-uudistus oli ensimmäinen askel kohti kansainvälisesti toimivampaa verolainsäädäntöä, mutta se ei ratkaissut läheskään kaikkia ongelmia. Myös IFRS 9 aiheuttaa muutostarvetta kansalliseen lainsäädäntöömme ja näin ollen sillä tulee olemaan myös tätä kautta vaikutuksia suomalaisten yritysten tilinpäätöksiin.

Rahoitusinstrumenttien kohdalla lainsäädäntö pyritäänkin melko varmasti yhdenmukaistamaan IFRS 9:n kanssa. Erityisesti suomalaisten pankkien kansallinen tilinpäätöskäytäntö tulee muuttumaan IFRS 9:n seurauksena. Fivan omat nykyiset kansallisille pankeille annetut linjaukset ovat täysin linjassa IAS 39:n kanssa, eivätkä ne saisi erota kansainvälisistä linjoista jatkossakaan. IFRS 9 tulee vaikuttamaan myös pankkien kvartaaleittain tehtävään taloudelliseen raportointiin valvojille, joka on niin ikään nykyään rakennettu pitkälti IAS 39:n mukaisesti. Nämä vaikutukset täsmentyvät tosin EU-tasolla, eivät ainoastaan Suomessa. Raportointiin liittyvät muutokset ovat todella suuria hankkeita, koska esimerkiksi monia tietojärjestelmiä joudutaan muuttamaan.

Nykyinen TEM:n asetus, johon KPL:ssa viitataan, on pitkälti IAS 39:n tyyppisesti tehty. Tämä tullaan mitä luultavimmin päivittämään IFRS 9:n mukaan, tai vielä toimivampi ratkaisu voisi olla, että asetustaso jäisi tältä osin kokonaan historiaan. IFRS 9 tulee luultavasti IAS 39:n tapaan olemaan väliaikainen standardi rahoitusmarkkinoiden kehittyessä jatkuvasti. KPL olisi helpompi pitää IFRS-standardien perässä, jos ne implementoitaisiin esimerkiksi blankettilain tyyliin, tai jotenkin muutoin melko suoraan mahdollisimman yhteneväisinä alkuperäisten kansainvälisten säädösten kanssa. Tämä varmistaisi lisäksi suomalaisten yritysten tasavertaisen aseman suhteessa kansainvälisiin kilpailijoihin tilinpäätösinformaation suhteen.

Etenkin EVL:n ja IFRS:n periaatteelliset erot ovat johtaneet ongelmiin IFRS-tilinpäätösten implementoinnissa ja EVL:n uudistamisessa. EVL:ssa ei ole vielä päästy käyvän arvon arvostusmaailmaan sisään, ja muutokset kohti kansainvälisesti houkuttelevampaa verolainsäädäntöä ovat olleet todella hitaita. Tämä koskee näin ollen myös rahoitusinstrumenttien arvostuskysymyksiä. IFRS 9 ja sen mahdolliset seuraajat voivat tulevaisuudessa osaltaan aiheuttaa uudelleen keskustelua myös verotuksen ja kirjanpidon kytköksestä. Suomi on esimerkiksi euroopassa niitä harvoja maita, joissa vahva kytkös on ylipäätään edelleen voimassa. Laskennalliset verot muodostavat sillan verotuksen ja esitetyn tuloksen välillä. Tulevaisuudessa verotuksen kytkös kirjanpitoon saattaa näin ollen hyvinkin hajota myös Suomessa. IFRS 9 ei ole ainoa standardi, jonka soveltaminen tuottaisi tällä hetkellä ongelmia verotuksessa.

6.3 Jatkotutkimusaiheita

IFRS 9 -standardia koskien tullaan varmasti tekemään runsaasti tieteellistä tutkimusta sen jälkeen, kun se saadaan kokonaisuudessaan valmiiksi. Tällöin on mahdollista paneutua vielä kokonaisvaltaisemmin sen tuomiin muutoksiin rahoitusinstrumenttien kansainvälisessä kirjanpito- ja tilinpäätöskäytännössä. Mielenkiintoisia tutkimusaiheita ovat esimerkiksi arvonalentumisia ja suojauslaskentaa koskevat IFRS 9:n osuudet. Arvonalentumisten suhteen IFRS 9:ssä on tulossa merkittävä periaatteellinen muutos verrattuna IAS 39 -standardiin, ja suojauslaskentaa koskevalla sääntelyllä on erittäin suuri merkitys IFRS 9:n onnistumiseen.

Tässä tutkielmassa käytettiin päätutkimusmenetelmänä haastattelututkimusta, koska IFRS 9 -standardia ei ole vielä otettu käyttöön, eikä vertailuun käytettävää tilinpäätösdataa näin ollen vielä ole saatavilla. Jatkossa standardimuutoksen vaikutuksia esimerkiksi rahoitusinstrumenttien arvostamiseen, taserakenteisiin ja tulosten muodostumiseen pystytään tutkimaan myös tilastollisia menetelmiä käyttäen. Silloin voidaan testata käytännössä myös tämän tutkielman johtopäätöksiä, kuten esimerkiksi käyvän arvon käytön lisääntymistä rahoitusvarojen arvostamisessa.

LÄHTEET

Kirjalliset lähteet:

Aromäki, Kirsi et al. 2004. *IAS/IFRS käytännön esimerkein*. Edita, Helsinki.

Hankonen, Raija-Leena & Schön, Susanne & Parvikoski, Hans 2002. *IAS 39 Rahoitusinstrumenttistandardit*. KPMG View 1/2002

Heiskanen, Heidi 2009. *Yritysten ominaispiirteiden vaikutus IFRS 7 -standardin mukaisen liitetietoraportoinnin tasoon - Tutkimus suomalaisella aineistolla*. Helsingin Kauppakorkeakoulu, Pro Gradu -tutkielma, Helsinki.

Hope, Ole-Kristian & Kang, Tony & Jin, Justin Y 2006. *Empirical Evidence on Jurisdictions that adopt IFRS*. Journal of International Accounting Research, 2.

IASB 2006. *IFRS-standardit 2006*. KHT -Media Oy, Helsinki.

IASB 2010. *Feedback statement: IFRS 9, Financial Instruments – Part 1: Classification and measurement*. International Accounting Standards Committee Foundation, Lontoo.

IASB 2010. *Feedback statement: IFRS 9 Financial Liabilities*. International Accounting Standards Committee Foundation, Lontoo.

Julkunen, Joel 2010. *IAS/IFRS-standardien ja kansallisen lainsäädännön keskinäiset eroavaisuudet sekä niistä johtuvat ongelmat rahoitusvälineiden verotuskohtelussa*. Helsingin Kauppakorkeakoulu, Pro Gradu -tutkielma, Helsinki.

Jänkälä, Markku & Kaisanlahti, Markku 2005. *Uusi tilinpäätöslainsäädäntö ja tilinpäätös - muutosten merkitys käytännössä, säädökset ja hallituksen esitys*. WSOY, Helsinki.

Laitinen, Jasu 2007. *Pankkien rahoitusinstrumenttien arvostaminen IFRS –standardien mukaisesti*. Helsingin kauppakorkeakoulu, Pro Gradu -tutkielma, Helsinki.

Landsman, Wayne R. 2007. *Is fair value accounting information relevant and reliable? Evidence from capital market research*. *Accounting and Business Research*, 37: 19.

Laux, Christian & Leuz, Christian 2009. *The crisis of fair-value accounting: Making sense of the recent debate*. *Accounting, Organizations and Society*, 34: 826-834.

Malkki, Matti 2008. *Rahoitusvälineiden tilinpäätös- ja verokäsittely sekä näiden yhteensovittaminen*. Helsingin kauppakorkeakoulu, Pro Gradu -tutkielma, Helsinki.

Nissim, Doron 2003. *Reliability of Banks' Fair Value Disclosure for Loans*. *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 20: 355-384.

Nykänen, Outi 2006. *IFRS-standardien ja verotuksen erot: Yritysverotuksen muutostarpeet*. Helsingin Kauppakorkeakoulu, Pro Gradu -tutkielma, Helsinki.

Paunonen, Jukka 2003. *Kytkettyjen johdannaisten tunnistaminen, tilinpäätöskäsittely ja esiintyminen – IAS 39*. Lappeenrannan teknillinen yliopisto, Kauppatieteiden osasto, Pro Gradu -tutkielma, Lappeenranta.

PricewaterhouseCoopers LLP 2004. *IAS 39 – Embedded derivatives*. PwC IFRS News, 01/2004.

Ryan, Stephen G. 2007. *Financial Instruments and Institutions, Accounting and Disclosure Rules*. John Wiley & Sons, Inc., New Jersey.

Räty, Päivi & Virkkunen, Virpi 2004. *Kansainvälinen tilinpäätöskäytäntö, IFRS -raportointi*. WSOY, Helsinki.

Schipper, Katherine 2005. *Implications for International Convergence*. European Accountant review, 14.

Schulz, Sally M. & Hollister, Joan 2003. *Lobbying FASB: On accounting for investments*. The Journal of Applied Business Research, 19: 85-103.

Sipilä, Annamari 2010. *EU hillitsisi hämärää johdannaiskauppaa*. Helsingin Sanomat 16.9.2010, B6.

Valtiovarainkunnan mietintö 23/2008. *Hallituksen esitys laeiksi elinkeinotulon verottamisesta annetun lain sekä tuloverolain 45 §:n muuttamisesta*.

Whittington, Geoffrey 2005. *The adoption of International Accounting Standards in the European Union*. European Accountant Review, 14.

Elinkeinoverolaki

Kirjanpitolaki

Konserniavustuslaki

Luottolaitoslaki

Yhtiöoikeus

Sähköiset lähteet:

Bank for International Settlement, *Semiannual OTC derivatives statistics at end-December 2009*. Saatavilla: <http://www.bis.org/statistics/otcder/dt1920a.pdf> (21.9.2010)

Barclays Bank PLC 2010. *Annual report 2009*. Saatavilla: <http://group.barclays.com/cs/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobheadername1=Content-Disposition&blobheadername2=MDT-Type&blobheadervalue1=inline%3B+filename%3D2009-Barclays-Bank-PLC-Annual-Report.pdf&blobheadervalue2=binary%3B+charset%3DUTF-8&blobkey=id&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1231867270284&ssbinary=true> (18.9.2010)

Deloitte, IAS Plus, *IAS 39*. Saatavilla: <http://www.iasplus.com/standard/ias39.htm> (14.9.2010)

Deloitte, IAS Plus, *Amendment to IAS 39 – The Fair Value Option*. Saatavilla: www.iasplus.com/iasplus/0507fvo.pdf (14.10.2010)

Deutsche Bank AG 2010. *Financial report 2009*. Saatavilla: http://annualreport.deutsche-bank.com/2009/ar/servicepages/downloads/files/dbfy2009_financial_report.pdf#page=143 (18.9.2010)

Eduskunnan valtionpäiväasiakirjat (HE 176/2008), laki elinkeinotulon verottamisesta annetun lain muuttamisesta. Saatavilla: <http://217.71.145.20/TRIPviewer/show.asp?tunniste=HE+176/2008&base=erhe&palvelin=www.eduskunta.fi&f=WORD> (30.1.2009)

Euroopan komission asetus rahoitusinstrumenttien uudelleenluokittelumahdollisuudesta. Saatavilla: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:275:0037:01:FI:HTML> (5.3.2009)

Euroopan unionin neuvoston kotisivut. Saatavilla:
<http://www.consilium.europa.eu/showpage.aspx?id=250&lang=fi> (4.11.2010)

FASB internet-sivut. Saatavilla: <http://www.fasb.org> (22.9.2010)

IASB internet-sivut. Saatavilla: <http://www.ifrs.org> (20.9.2010)

IASB 2010. *Developing common fair value measurement and disclosure requirements in IFRSs and US GAAP*. IFRS Foundation Publications Department, Lontoo. Saatavilla:
<http://www.ifrs.org/NR/rdonlyres/5179C9D9-F7D8-4742-939C-2B6677F75FF7/0/FVMprojectsummaryJuly2010.pdf> (24.10.2010)

IASB 2010. *Staff draft of a forthcoming IFRS on fair value measurement*. Saatavilla:
<http://www.ifrs.org/NR/rdonlyres/ECF2D525-ACB7-4FC8-9E29-B9FB072EC8F2/0/Part1FVMstaffdraftAugust2010.pdf> (24.10.2010)

Kauppa- ja teollisuusministeriön (KTM) asetus rahoitusvälineiden rahoitusvälineiden arvostamisesta sekä merkitsemisestä tilinpäätökseen ja konsernitilinpäätökseen. Saatavilla:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20041315> (3.3.2009)

KPMG 2005. *Publication of Amendment to IAS 39 Financial Instruments: Recognition and Measurement – The Fair Value Option*. IFRS Briefing sheet 27, 1-3. Saatavilla:
http://www.kpmg.com.sg/newsletters/ifrs_briefing_sht27.pdf (19.8.2010)

KPMG, *IAS 39 -standardin käyvän arvon vaihtoehto: mahdollinen uusi lähestymistapa*. Saatavilla: <http://www.kpmg.fi/page.aspx?Section=2022&Item=1865> (14.11.2010)

Lindsell, David 2005. *How fair is fair value?* Saatavilla:
http://www2.eycom.ch/publications/items/ifrs/single/200506_fair_value/en.pdf (27.2.2009)

Nordea Pankki Suomi Oyj 2010. *Vuosikertomus 2009*. Saatavilla: <http://www.nordea.com/Investor+Relations/Financial+reports/Local+reports/Local+reports+Finland/799542.html> (18.9.2010)

OP-Pohjola -ryhmä 2010. *Osavuosisikatsaus 1.1.-30.6.2010*. Saatavilla: <https://www.op.fi/media/liitteet?cid=151327485&srcpl=3> (21.9.2010)

Pohjola Pankki Oyj 2009. *Tilinpäätöstiedote 2008*. Saatavilla: <https://www.op.fi/media/liitteet?cid=151034848&srcpl=3> (3.3.2009)

Pohjola Pankki Oyj 2010. *Toimintakertomus ja tilinpäätös 2010*. Saatavilla: <https://www.pohjola.fi/pohjola?cid=330825930&srcpl=4> (18.9.2010)

PricewaterhouseCoopers 2009. *PwC comment letter on IASB Exposure Draft: Financial instruments - Classification and measurement*. Saatavilla: <https://pwcinform.pwc.com/inform2/show?action=informContent&id=0938140809131040> (14.9.2010)

Sampo Pankki Oyj 2010. *Tilinpäätös ja toimintakertomus 2009*. Saatavilla: <http://www.sampopankki.fi/fi-fi/TietoaSampoPankista/media/Julkaisut/Pages/Tulostietoja.aspx> (18.9.2010)

The Royal Bank of Scotland PLC 2010. *Annual report and accounts 2009*. Saatavilla: http://www.investors.rbs.com/our_performance/annualreports.cfm?year=2009 (18.9.2010)

US Securities and Exchange Commission 2008. *Lehdistötiedote 184/2008*. Saatavilla: <http://www.sec.gov/news/press/2008/2008-184.htm> (10.3.2009)

WebCPA 2010. *SEC Votes on Work Plan for Incorporating IFRS*. Saatavilla: <http://www.webcpa.com/news/SEC-Votes-Work-Plan-Incorporating-IFRS-53368-1.html> (21.9.2010)

Kysymyslomake

1. *Rahoitusinstrumenttien luokittelu*

IASB Feedback statement, November 2009:

”The *objective* of this part (“Classification and measurement”) of the project to replace IAS 39 has been to make it easier for users of financial statements to assess the amount, timing and uncertainty of cash flows arising from financial assets. IFRS 9 achieves this objective by aligning the measurement of financial assets with the way the entity manages its financial assets (its “business model”) and with their contractual cash flow characteristics.”

Tukeeko IFRS 9:n business model (liiketoimintamalli) -ajattelu IASB:n tavoitetta? Miksi tai miksi ei?

IFRS 9:n mukaan yritys perustelee itse liiketoimintamallinsa ja kuhunkin portfolioon sisältyvät rahoitusinstrumentit.

Onko liiketoimintamallin määrittely yksiselitteistä? Luoko se subjektiivisuutta tilinpäätösinformaatioon? Miksi tai miksi ei?

2. *Käyvän arvon käyttö*

IASB Feedback statement, November 2009:

”It was not our objective to *increase or decrease* the application of fair value measurement, but rather ensure that financial assets are measured in a way that provides useful information to investors to help predict likely actual cash flows. Whether an entity will have more or fewer financial assets measured at fair value as a result of applying IFRS 9 will depend on the nature of their business and the nature of the instruments they hold.”

Arvostetaanko mielestäsi IFRS 9:n mukaan käypään arvoon suhteellisesti enemmän rahoitusinstrumentteja verrattuna IAS 39 -standardiin?

Kannatatko käyvän arvon käyttöä rahoitusinstrumenttien arvostamisessa? Miksi? Missä laajuudessa?

Erityisesti rahoituslaitoksilla on taseissaan huomattavat määrät käypään arvoon arvostettavia rahoitusinstrumentteja. Voitot/tappiot käypään arvoon tulosvaikutteisesti arvostettavista eristä voivat muodostaa huomattavan osan liiketoiminnan tuotoista ja sitä kautta myös liikevoitosta. Lisäksi käypään arvoon arvostettavista rahoitusinstrumenteista huomattavan suuri osa arvostetaan *käyvän arvon hierarkian toisella ja kolmannella tasolla* eri arvonmäärittämissä käytäen (tämä ilmenee pankkien tilinpäätöksien liitetiedoista). Tällöin käypään arvoon vaikuttaa esimerkiksi arvostusmallin valinta ja näkemys muuttujista (esim. volatiliteetista ja riskeistä).

Onko mahdollista, että eri yritykset päätyisivät erilaisiin lukuihin arvostaessaan rahoitusinstrumentteja käyvän arvon hierarkian toisella ja kolmannella tasolla? Mistä asioista mahdolliset erot luvuissa johtuvat?

Onko kaikille rahoitusinstrumenteille löydettävissä luotettavaa käypää arvoa (esim. OTC - instrumentit)?

3. Oman pääoman ehtoisten instrumenttien arvostaminen

IFRS 9 poistaa (pääsääntöisesti) IAS 39:ssä olleen mahdollisuuden arvostaa sellaiset listaamattomat oman pääoman ehtoiset instrumentit hankintameno, joille ei ole luotettavasti määritettävissä käypää arvoa. Käyvän arvon määrittelyssä joudutaan tällöin usein käyttämään erilaisia yrityksen omia arvostustekniikoita, jotka perustuvat ei-todennettavissa olevaan tietoon.

Onko laatijalle/sijoittajille hyödyllistä, että kaikki kyseiset listaamattomat instrumentit pitää arvostaa käypään arvoon? Miksi tai miksi ei?

IFRS 9:n mukaan oman pääoman ehtoisten instrumenttien käyvän arvon muutokset kirjataan tulosvaikutteisesti **tai** (jos kyseessä ei ole kaupankäyntitarkoituksessa pidettävä rahoitusinstrumentti) suoraan omaan pääomaan.

Vaikuttaako tämä mahdollisuus teoriassa negatiivisesti tilinpäätösten vertailukelpoisuuteen sijoittajille? Antaako tämä yrityksille pelivaraa tilinpäätöksen laatimisessa?

4. Rahoitusinstrumenttien uudelleenluokittelu ja -arvostaminen

In IFRS 9 the "tainting rules", that forced entities to reclassify to fair value all instruments in a class that had been classified as held to maturity in the event that one of those instruments is sold *have been eliminated*.

IFRS 9: "An entity's business model can be to hold financial assets to collect contractual cash flows even when sales of financial assets *occur*". (Meaning "*infrequent sales*").

Antaako tämä yrityksille (pankeille) pelivaraa tilanteessa, jossa lainainstrumentteja joudutaan myymään (puhutaan "infrequent" määrästä, jonka yritys määrittäneet itse)? Vaikuttaako tämä teoriassa negatiivisesti tilinpäätösten luotettavuuteen tai vertailukelpoisuuteen sijoittajille?

5. Verovaikutukset

Onko mielestäsi asiallista/perusteltua, että luottolaitoksilla on verotuksen piirissä kaikki rahoitusinstrumenttien tulosvaikutteisesti kirjattavat käyvän arvon muutokset? Miksi tai miksi ei?

Onko mielestäsi asiallista/perusteltua, että kaupankäyntitarkoituksessa pidettävien rahoitusinstrumenttien käyvän arvon muutokset ovat Suomessa kaikilla IFRS-tilinpäätöksen laativilla yrityksillä verotuksen piirissä? Miksi tai miksi ei?

Onko joidenkin rahoitusinstrumenttien kohdalla ainakin teoriassa mahdollisuus vaikuttaa verotukseen niiden luokittelun tai arvostamisen kautta?

6. Vaikutukset Suomen kansalliseen lainsäädäntöön

Aiheuttaako IFRS 9 mielestäsi muospaineita myös kansalliseen kirjanpito- tai verolainsäädäntöön (esim. TEM:n asetus päivitettävä)? Miksi tai miksi ei?

7. Omia muita ajatuksia

Onko sinulla jotain muita ajatuksia, mielipiteitä, tai ongelmakohtia liittyen IFRS 9 -standardiin, rahoitusinstrumenttien arvostamiseen, käyvän arvon käyttöön, tai tilinpäätös-/verovaikutuksiin?
